

अठ्ठाइसौं वार्षिक प्रतिवेदनको सारांश

आर्थिक वर्ष २०७४/७५

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग
टंगाल, काठमाडौं

मन्तव्य

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूसमक्ष पेश गरेको वार्षिक प्रतिवेदनको संक्षेपीकरण गरी सारांश पुस्तिका प्रकाशन गर्दै आएको छ । आयोगको अट्टाइसौं वार्षिक प्रतिवेदन (आर्थिक वर्ष २०७४।७५) का मुख्य मुख्य अंश समावेश गरिएको प्रस्तुत सारांश पुस्तिकामा सुशासन र सदाचार प्रवर्द्धनका लागि आयोग र मातहतका कार्यालयहरूबाट सम्पादित कार्यक्रमहरू, प्राप्त उपलब्धीहरू, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय तहमा गरिएका समन्वय र सहकार्यसम्बन्धी कार्यहरूका साथै भ्रष्टाचारजन्य प्रवृत्तिहरूको विश्लेषण तथा आयोगका अवसर र चुनौतीहरूको संक्षेपण समेतका आधारमा भावी कार्यदिशा र सुझावहरू समेत समावेश गरिएकोले सम्बद्ध सबैका लागि जानकारीमूलक र उपयोगी भई भ्रष्टाचार न्यूनीकरण र सदाचारिता प्रवर्द्धनमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा आयोगले राखेको छ ।

आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा आयोगमा दर्ता भएका उजुरीको संख्याको विश्लेषण गर्दा हरेक महिनामा औसत नौसय एकासी र प्रति कार्यदिन औसत चालीस उजुरी आयोगमा दर्ता हुने गरेको देखिन्छ । यसरी सार्वजनिक पदाधिकारी/कर्मचारी विरुद्ध पर्ने उजुरीको ठूलो संख्यालाई सार्वजनिक सेवाप्रवाह र विकास निर्माणमा हुने वा हुनसक्ने भ्रष्टाचारजन्य कार्यप्रतिको जनताको चासो र सरोकारका रूपमा आयोगले लिएको छ । जुनसुकै रूप, रङ्ग र स्वरूपमा हुने भ्रष्टाचार विरुद्धको जानकारी वा सूचनालाई सदैव स्वागत गर्दै आयोग सूचनादाताको सुरक्षा र सम्मानप्रति प्रतिबद्ध रहेको विश्वास दिलाउन चाहन्छु ।

आयोगमा दर्ता भएका उजुरीको फछ्यौटको विश्लेषण गर्दा भने फछ्यौट भएका उजुरी मध्ये आधा उजुरी तामेलीमा राखिएको तथ्यांकले तथ्य र प्रमाणमा आधारित गुणस्तरीय उजुरीको न्यूनता स्पष्ट हुन्छ । कानून छलेर नियोजित, गोप्य र सावधानीपूर्वक गरिने भ्रष्टाचारको प्रमाण प्राप्त गर्ने कार्य कठिन भएको हुँदा सूचनादाताले प्रदान गर्ने तथ्यपरक जानकारी आयोगका लागि अत्यन्तै महत्वपूर्ण हुन्छ । तर तथ्ययुक्त आधार नभएका र दुख दिने मनसायले प्रेरित भई दर्ता गरिएका उजुरीहरूले भने आयोगका पदाधिकारी र कर्मचारीको समय र स्रोत मात्र नष्ट गरी आयोगको उद्देश्यप्राप्तिमा नकारात्मक असर पुऱ्याउने सम्भावना रहन्छ । गलत सूचना दिने वा भ्रष्टाचारका घटनाप्रति मौन रहने दुवै प्रकारका प्रवृत्तिले सुशासन र समृद्धिको जनचाहनामा ठेस पुऱ्याउने हुँदा भ्रष्टाचारका विरुद्ध नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम र सम्बद्ध सबैले आवाज उठाउनु र आ-आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्नु आजको आवश्यकता हो ।

आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा आयोगबाट भएका मुद्दा दर्तासम्बन्धी १९४ वटा निर्णयमध्ये आधा जति मुद्दा घुस/रिसवतसम्बन्धी रहेका छन् । भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी कानूनको कार्यान्वयनमा आयोगको सक्रियता बढेसँगै भ्रष्टाचारजन्य कार्यमा संलग्न कर्मचारीहरू दिनहुँजसो कारबाहीको दायरामा आई त्यस्तो प्रवृत्तिमा केही कमी आएको महशुस भएको छ, तथापि अपेक्षित मात्रामा भ्रष्टाचार नियन्त्रण भने अझै हुन सकेको छैन । यस कार्यमा सम्पूर्ण सरकारी निकायहरू, नागरिक समाज, निजी क्षेत्र, संघसंस्था लगायत सबै नेपालीको संकल्प र एकीकृत तथा समन्वयात्मक सहयोग आवश्यक भएको हुँदा म सबैमा सहयोगका लागि आग्रह गर्दछु ।

भ्रष्टाचार ठूलो वा सानो, जुनसुकै स्वरूप वा प्रवृत्तिको भएपनि क्षम्य हुनसक्दैन । स्थानीयस्तरमा हुनसक्ने भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापबाट गरिब र पछाडि परेको वर्गमा प्रत्यक्ष नकारात्मक असर पुग्दछ भने ठूलूला भ्रष्टाचारका घटनाबाट दुर्लभ आर्थिक स्रोतसाधनको अपव्यय र दुरुपयोग हुन गई सार्वजनिक सेवाप्रवाह र विकास निर्माणका लागि बजेटको

अभाव हुने अवस्था सिर्जना हुन्छ। भ्रष्टाचारले नैतिक मूल्य र मान्यताको क्षयीकरण गर्ने, सार्वजनिक सेवा, न्याय र सरकारमाथिको विश्वासलाई घटाउने, आर्थिक उन्नतिमा रूकावट ल्याउने, असुरक्षा र भयको वातावरण सिर्जना गर्ने तथा गैरकानूनी क्रियाकलाप र संगठित अपराधलाई समेत बढावा दिनसक्ने हुँदा भ्रष्टाचारजन्य गतिविधि सर्वदा निन्दनीय छन्।

भ्रष्टाचार भइसकेपछि गरिने कानूनी कारबाहीका साथसाथै भ्रष्टाचार हुने वातावरण नै सिर्जना हुन नदिन निरोधात्मक र प्रवर्द्धनात्मक उपायको अवलम्बन गर्नु समेत उत्तिकै आवश्यक भएकोले आयोगले यस्ता कार्यक्रमहरू समेत सञ्चालन गर्दै आएको छ र यसका लागि हातेमालो गर्न अन्य निकायहरूलाई समेत आग्रह गर्दै आएको छ । भ्रष्टाचारको रोकथामका लागि पारदर्शिता र जवाफदेहिताको अभिवृद्धिमा जोड दिई भ्रष्टाचारका सम्भाव्य अवसरहरूलाई न्यूनीकरण गर्ने कार्यप्रणालीको विकास गर्नु जरूरी छ। सकेसम्म जनताको घरदैलोसम्म नै सहजरूपमा सेवा उपलब्ध गराउने, सो सम्भव नभएमा पनि न्यायपूर्ण र पक्षपातरहित सेवाप्रवाहको व्यवस्था मिलाउन सकेमा जनतामा सुशासनको अनुभूति हुनसक्दछ । त्यस्तै, सार्वजनिक विकास निर्माणका कार्यहरूमा लाभग्राहीहरूको सहभागिता बढाई भ्रष्टाचार नियन्त्रणको प्रयास हुनु जरूरी छ। यस दिशामा आयोगले वार्षिक प्रतिवेदन मार्फत तिनै तहका सरकारलाई विभिन्न सुधारात्मक सुझावहरू दिएको छ । आयोगले भ्रष्टाचारको नियन्त्रणको लागि विभिन्न क्षेत्रसम्बद्ध विषयहरूमा दिएका सुझावहरूको कार्यान्वयनतर्फ सार्थक र परिणाममुखी पहलकदमी हुनेछ भन्ने मैले विश्वास लिएको छु ।

अन्त्यमा, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले सार्वजनिक सेवा प्रवाहको सुधार तथा भ्रष्टाचारजन्य गतिविधिहरूको नियन्त्रणका लागि संविधान, कानून, नीति र कार्यविधिबमोजिम कामकारबाहीहरू गर्दै आइरहेको र भ्रष्टाचारका नवीन स्वरूपहरूसँग जुध्नका लागि संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि र नयाँ प्रविधिहरूको प्रयोग गर्दै आइरहेको जानकारी गराउँदै आगामी दिनमा प्रस्तुत वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको आयोगको कार्यदिशाबमोजिम अगाडि बढ्ने दृढता पुनः व्यक्त गर्न चाहन्छु । प्रस्तुत पुस्तिका तयारी तथा प्रकाशनमा संलग्न सबै राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।
धन्यवाद !

नवीनकुमार घिमिरे
प्रमुख आयुक्त

अष्टाइसौं वार्षिक प्रतिवेदन आर्थिक वर्ष २०७४/७५ (सारांश)

१. पृष्ठभूमि :

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग भ्रष्टाचार नियन्त्रण गरी सुशासन प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले स्थापित संवैधानिक निकाय हो । नेपालको संविधानको भाग २१ धारा २३८ मा संवैधानिक निकायको रूपमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग गठनको व्यवस्था गरिएको छ भने धारा २३९ मा आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार स्पष्ट उल्लेख गरिएको छ । जसअनुसार सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्तिले भ्रष्टाचार गरी अख्तियारको दुरुपयोग गरेको सम्बन्धमा आयोगले कानूनबमोजिम अनुसन्धान गरी अधिकार प्राप्त अदालतमा मुद्दा दायर गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । आयोगका कामकारवाहीहरू नेपालको संविधान, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन २०४८, भ्रष्टाचार निवारण ऐन २०५९, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग नियमावली २०५९ लगायत सम्बद्ध अन्य कानून, कार्यविधि, निर्देशिका र आचारसंहिताबाट निर्देशित छन् । साथसाथै दीर्घकालीन सोच र रणनीतिको आधारमा दैनिक कार्यसम्पादन एवं सदाचार र सुशासनउन्मुख दण्डात्मक, निरोधात्मक र प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालनका लागि आयोगको संस्थागत रणनीति (२०१४-२०१९) कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।

काठमाडौंको टंगालस्थित आयोगको कार्यालयका साथै हरेक प्रदेशस्थित आयोगका कार्यालयहरूबाट विकास निर्माण, सेवाप्रवाह, राजस्व र सार्वजनिक सम्पत्तिसम्बन्धीका विषयहरूमा जनताबाट उजुरी र सूचना प्राप्त गर्ने, छानबिन तथा अनुसन्धान गर्ने र भ्रष्टाचार नियन्त्रणतर्फ लक्षित आवश्यक कदम चाल्ने काम आयोगले गरिरहेको छ । मुलुकमा संघीय स्वरूप कायम भएसँगै संघीय ढाँचाअनुरूप स्थानीय स्तरमा आयोगको उपस्थिति थप सुदृढ बनाउन नेपाल सरकार (मन्त्रपरिषद) को मिति २०७५।३।३२ को निर्णयले स्वीकृत नयाँ संगठन संरचनाबमोजिम अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगाल, मातहत रहने गरी सात प्रदेशमा १/१ वटा कार्यालय रहेका छन् भने आयोगको कार्यालय बुटवलको सम्पर्क कार्यालय नेपालगंजमा रहेको छ । नयाँ संगठन संरचना अनुसार आयोग र मातहतका ८ वटा कार्यालयहरूमा निजामती सेवा र प्रहरी सेवाका गरी जम्मा ९१६ कर्मचारीहरूको दरबन्दी रहेको छ । आयोगको टंगालस्थित कार्यालयमा १२ वटा महाशाखाहरू रहेका र जम्मा ४९५ जना विभिन्न सेवा, समूह र श्रेणीका कर्मचारीहरूको दरबन्दी रहेको छ भने आयोगका मातहत कार्यालयहरूको जम्मा दरबन्दी ४२१ रहेको छ ।

आयोगका जुनसुकै कार्यालयमा भ्रष्टाचारको सम्बन्धमा कसैको उजुरी वा अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त जानकारीको आधारमा आयोगले कानूनबमोजिम आवश्यक छानबिन, अनुसन्धान तहकिकात वा अन्य कारवाही गर्ने गराउने कार्य गर्दछ । विभिन्न माध्यमबाट प्राप्त हुन आएका उजुरीहरू सर्वप्रथम प्रमुख आयुक्तसमक्ष प्रस्तुत गरी यस्ता उजुरीउपर आयोगका सचिवको संयोजकत्वमा रहेको उजुरीसँग सम्बन्धित सबै महाशाखा प्रमुख रहने उजुरी छानबिन व्यवस्थापन तथा फछ्यौट समिति (Screening Committee) ले छानबिन गरी राय प्रस्तुत गर्दछ । यसरी छानबिन गरी पेस भएका उजुरी/निवेदन सम्बन्धित आयुक्तहरूसमक्ष पेस भई निर्णय भएबमोजिम कारवाही अगाडि बढाइन्छ । सामान्यतया आयोगले उजुरी दर्तापश्चात् प्रारम्भिक छानबिन गर्दछ । प्रारम्भिक छानबिन गर्दा भ्रष्टाचारको सम्भावना देखिएमा विस्तृत अनुसन्धान गरी आवश्यक निर्णय गर्ने गरिन्छ । अनुसन्धान तहकिकातबाट भ्रष्टाचार भएको देखिएमा आयोगले सम्मानित विशेष अदालतमा भ्रष्टाचारसम्बन्धी मुद्दा दायर गर्दछ ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ ले आयोगलाई सार्वजनिक पदधारण गरेको कुनै व्यक्तिले अख्तियार दुरुपयोग गरेमा कानूनबमोजिम अनुसन्धान र तहकिकात गर्ने, मुद्दा चलाउने तथा तत्सम्बन्धी अन्य कार्यको अतिरिक्त कानूनी राज्यको अवधारणा अनुरूप सुशासन कायम गर्न र सार्वजनिक सेवामा प्रभावकारिता ल्याउनका लागि आवश्यक हुने सुधारात्मक कार्यहरू गर्ने थप दायित्वसमेत सुम्पेको छ । जस अन्तर्गत

आयोगबाट विद्यमान ऐन, नियम, निर्णय, आदेश, कारबाही वा प्रचलनमा त्रुटि भए सुधार गर्न सुझाव दिने वा आवश्यक कारबाहीका लागि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउने, भ्रष्टाचारलाई रोकथाम गर्ने उद्देश्यले प्रवर्द्धनात्मक एवं निरोधात्मक कार्यहरू गर्ने र भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने उद्देश्यले स्थापित राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूसँग समन्वय, आपसी सहयोग र सम्बन्ध सुदृढ गर्ने कार्यहरू सम्पादित हुँदै आएका छन् ।

संवैधानिक निकायले आफूले गरेको कामकारबाहीको वार्षिक प्रतिवेदन सम्माननीय राष्ट्रपतिसमक्ष पेस गर्नुपर्ने संविधानको धारा २९४ मा गरिएको व्यवस्थाअनुरूप अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले हरेक आर्थिक वर्षमा सम्पादन गरेका कामकारबाहीहरूको वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी सम्माननीय राष्ट्रपतिसमक्ष पेस गर्दै आएको छ । जसअनुसार आयोगले आर्थिक वर्ष २०७४/७५ मा सम्पादन गरेका कार्यहरूको विवरण समावेश गरी प्रस्तुत अड्डासँगै प्रतिवेदन पेस गरिएको छ । प्रतिवेदन अवधिमा आयोगबाट उजुरीको अनुसन्धान र अभियोजनका साथै निरोधात्मक, प्रवर्द्धनात्मक र संस्थागत सुदृढीकरणका कार्यहरू भए/गरेका छन् । यस आर्थिक वर्षमा सार्वजनिक पदाधिकारी/कर्मचारीले गरेका भ्रष्टाचारजन्य कार्यउपर प्रारम्भिक छानबिन एवं विस्तृत अनुसन्धान गरेपछि विशेष अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने, सम्बन्धित निकायमा आवश्यक कारबाहीका लागि सुझाव लेखी पठाउने तथा तथ्यहीन र प्रमाणविहीन उजुरी तामेलीमा राखे निर्णयहरू भएका छन् ।

आर्थिक वर्ष २०७४/७५ मा भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि आयोगबाट भए गरेका कार्यहरूको वार्षिक प्रतिवेदनमा प्रस्तुत विवरण भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा आयोगको क्रियाशीलताको द्योतक हो । प्रतिवेदनमा भ्रष्टाचारजन्य कार्यसम्बन्धी तथ्यांक र प्रवृत्तिहरूको विश्लेषण गरी भ्रष्टाचार नियन्त्रण, सदाचार र सुशासन अभिवृद्धिका लागि भविष्यमा आयोगले अवलम्बन गर्नुपर्ने कार्यदिशा र नेपाल सरकारका विभिन्न निकायहरूबाट गरिनुपर्ने सुधारात्मक उपायहरू समेत प्रस्तुत गरिएको छ, जसबाट आगामी दिनमा भ्रष्टाचार नियन्त्रणका प्रयास अझै प्रभावकारी हुने विश्वास आयोगले लिएको छ ।

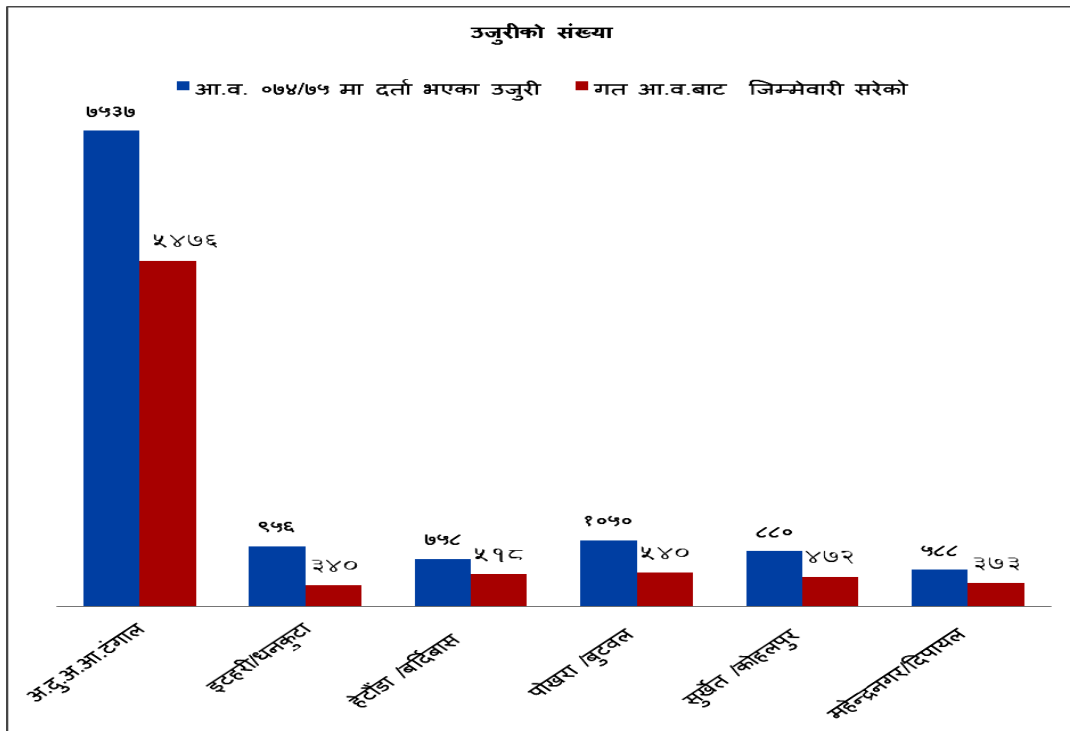
२. आयोगबाट सम्पादित अनुसन्धान र अभियोजन सम्बन्धी कार्यको विश्लेषण

२.१ उजुरी/सूचनाहरू :

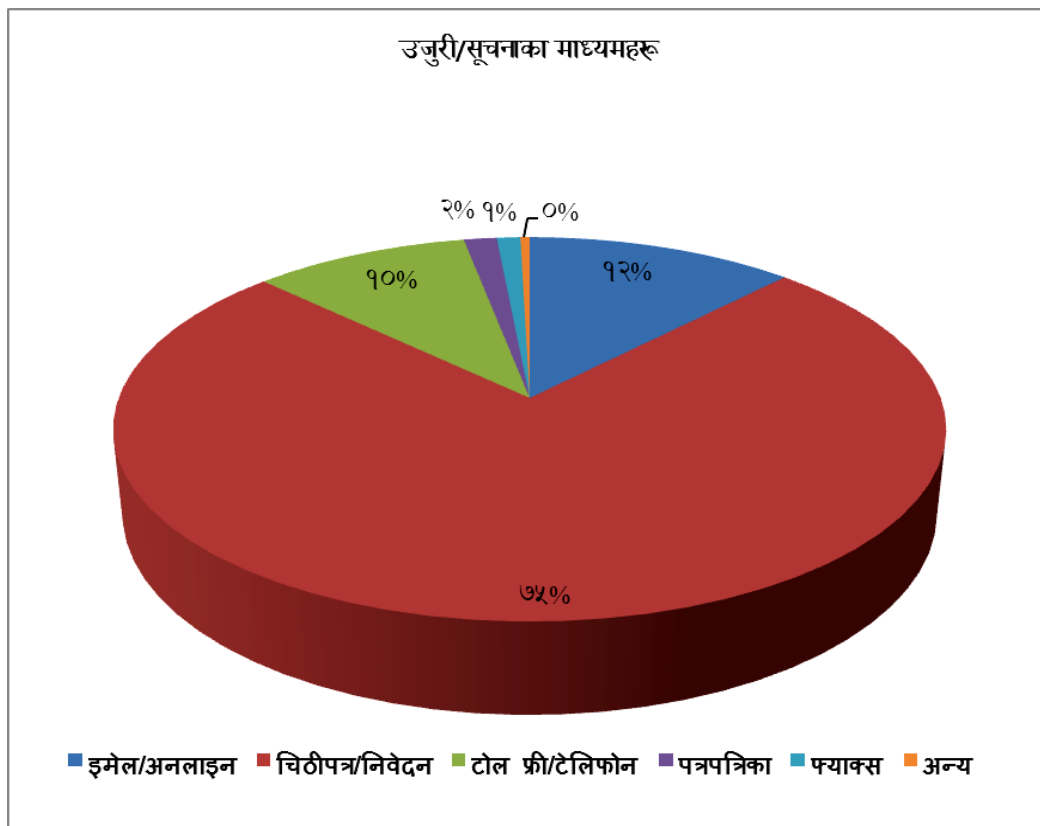
उजुरीकर्ताहरूको सहज पहुँचका लागि अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले विभिन्न माध्यमहरूबाट उजुरी दिन सकिने प्रबन्ध गरेको छ । आयोगमा हुलाक, इमेल, आयोगको वेब साइटमा व्यवस्था भएको अनलाइन उजुरी, फ्याक्स, टोल फ्रि नम्बरमा भ्वाइस रेकर्डिङ मार्फत उजुरी दर्ता हुने तथा व्यक्तिहरू आफैं आई उजुरी दर्ता गर्ने गरेका छन् । यस अतिरिक्त पत्रपत्रिका तथा अन्य विद्युतीय सञ्चार माध्यममा प्रकाशन तथा प्रसारण भएका सार्वजनिक चासोका विषयहरूलाई समेत आयोगले उजुरीको रूपमा ग्रहण गर्ने गरेको छ । आयोगमा राज्यका अन्य निकायहरूबाट समेत उजुरीहरू प्राप्त हुने गरेका छन् । आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा विभिन्न माध्यमहरूबाट आयोगको केन्द्र तथा मातहत कार्यालयहरूमा पर्न आएका तथा अघिल्लो आर्थिक वर्षबाट जिम्मेवारी सरेका उजुरीहरूको संख्या निम्नानुसार रहेको छ ।

आयोगमा दर्ता भएका उजुरीको संख्या

कार्यालय	आ.व.२०७४।७५ मा दर्ता भएका उजुरी	गत आ.व.बाट जिम्मेवारी सरेका उजुरी	जम्मा उजुरी
अ.दु.अ.आ., टंगाल	७५३७	५४७६	१३०१३
आयोगको कार्यालय इटहरी/धनकुटा	९५६	३४०	१२९६
आयोगको कार्यालय हेटौँडा/बर्दिबास	७५८	५१८	१२७६
आयोगको कार्यालय पोखरा/बुटवल	१०५०	५४०	१५९०
आयोगको कार्यालय सुर्खेत/कोहलपुर	८८०	४७२	१३५२
आयोगको कार्यालय महेन्द्रनगर/दिपायल	५८८	३७३	९६१
कुल जम्मा	११७६९	७७१९	१९४८८

उजुरी/सूचनाका माध्यमहरू तर्फ हेर्दा चिठीपत्र/निवेदन सबैभन्दा बढी उजुरी प्राप्त हुने माध्यमका रूपमा रहेको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०७४/०७५ मा चिठीपत्र/निवेदनबाट ७५%, इमेल/अनलाइनबाट १२% र टोल फ्रि/टेलिफोनबाट १०% उजुरी/सूचना प्राप्त भएका छन् । त्यसैगरी, पत्रपत्रिकामा प्रकाशित समाचारबाट २% र फ्याक्सबाट १% उजुरी प्राप्त भएका छन् ।

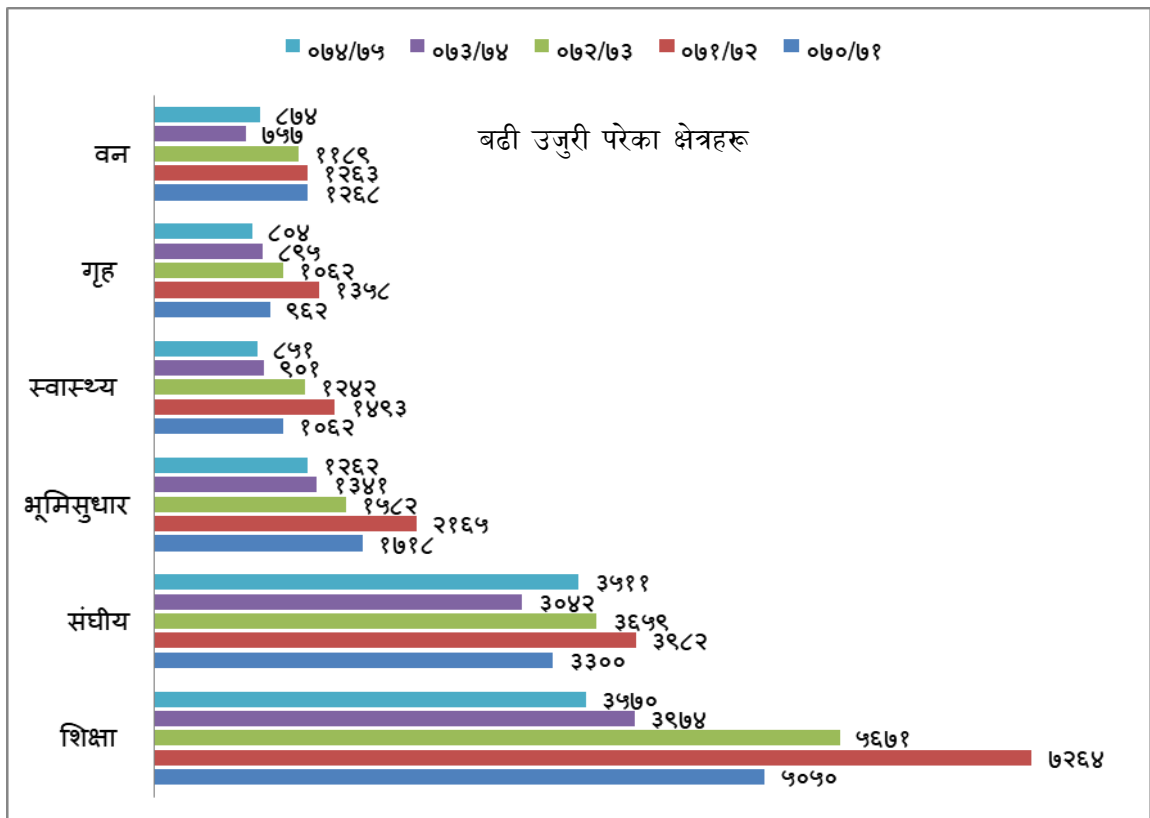

क्षेत्रगत उजुरीको संख्या :

आर्थिक वर्ष २०७४/७५ मा बढी उजुरी परेका विभिन्न क्षेत्रहरूसँग सम्बद्ध उजुरीहरूको संख्या देहाय बमोजिम रहेको छ :

क्र.सं.	उजुरीको क्षेत्र	गत आ.व.बाट जिम्मेवारी सरेको	यस आ.व.को	जम्मा संख्या
१.	शिक्षा	११६४	२४०६	३५७०
२.	संघीय मामिला	९४५	२५६६	३५११
३.	भूमि सुधार	४४६	८१६	१२६२
४.	वन तथा भू-संरक्षण	२०७	६६७	८७४
५.	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२२५	६२६	८५१
६.	गृह	१३०	६७४	८०४

माथि उल्लिखित तालिकाबाट सबैभन्दा बढी शिक्षा मन्त्रालयको क्षेत्रसँग सम्बन्धित उजुरी करिब १८.३२%, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयसँग सम्बन्धित १८.०२%, भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयसँग सम्बन्धित ६.४८%, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयसँग सम्बन्धित ४.४८%, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयसँग सम्बन्धित ४.३७%, तथा गृह मन्त्रालयसँग सम्बन्धित उजुरी ४.१३% रहेको देखिन्छ । यसका अतिरिक्त सम्पत्ति मूल्यांकन तथा विशेष अनुसन्धानतर्फ २२५९ (११.६०%) र शैक्षिक प्रमाण-पत्र छानबिनतर्फ २०७७ (१०.६५%) उजुरीहरू पर्ने आएका छन् । विगत पाँच वर्षको तथ्यांक हेर्दा हरेक वर्ष बढी उजुरी पर्ने क्षेत्रहरू (मन्त्रालय) प्रायः उस्तै रहेको तथ्य देहायको रेखाचित्र (Bar Graph) बाट देखिन्छ ।

२.२ प्रारम्भिक छानबिनबाट भएको कारबाही :

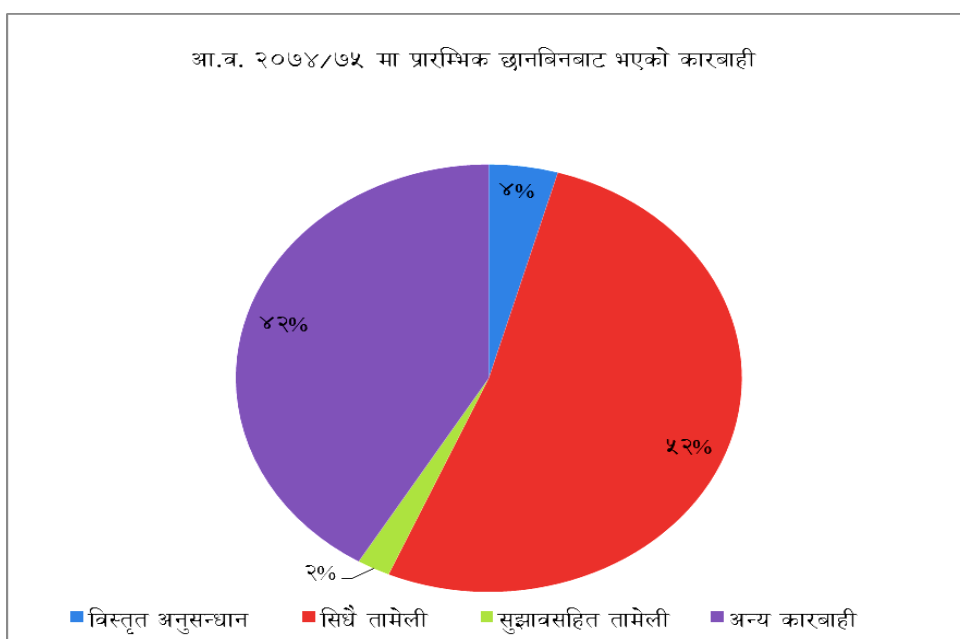
आयोगले उजुरीको गाम्भीर्यता तथा प्राप्त प्रमाणका आधारमा अनुसन्धान कार्यलाई दुई चरणमा सम्पन्न गर्दछ । उजुरीको विषयमा प्रारम्भिक छानबिनबाट विस्तृत अनुसन्धान गर्ने, तामेलीमा राख्ने वा सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउने लगायतका कार्य गरिन्छ । प्रारम्भिक छानबिनबाट भ्रष्टाचार भएको सम्भावना देखिन आएमा विस्तृत अनुसन्धान तहकिकात गर्न आयोगबाट अनुसन्धान अधिकृत नियुक्त गरी कारबाहीको प्रक्रिया अगाडि

बढाइन्छ । आ.व. २०७४।७५ मा प्रारम्भिक छानबिनबाट फछ्यौट भएका उजुरीहरूको संख्या निम्नानुसार रहेको छ ।

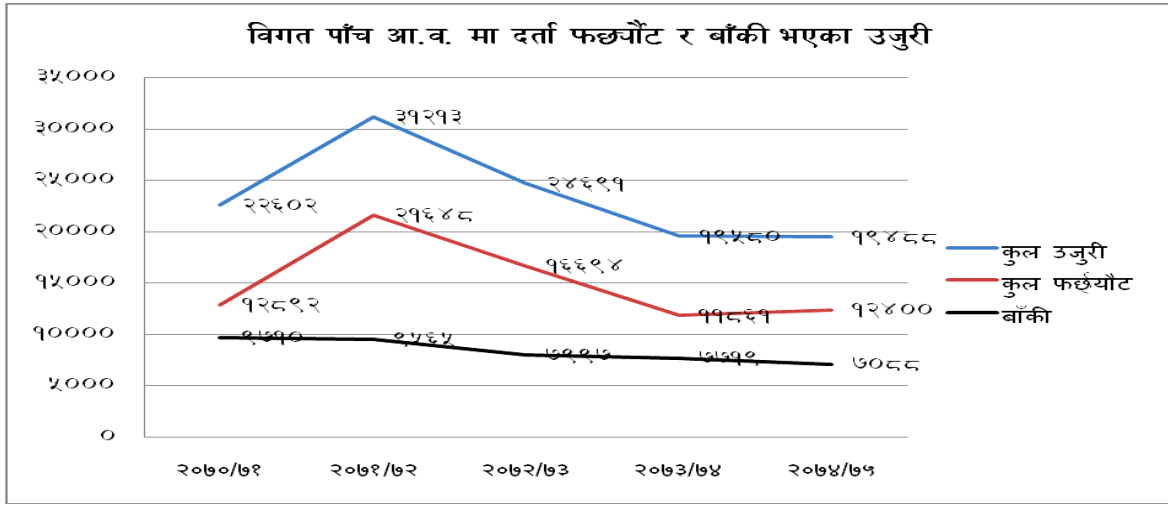
प्रारम्भिक छानबिनबाट फछ्यौट भएका उजुरीको संख्या

कार्यालय	कुल उजुरीको संख्या	फछ्यौट गरिएका उजुरीको संख्या					बाँकी उजुरीको संख्या
		प्रारम्भिक छानबिनबाट सिधै तामेली भएको	प्रारम्भिक छानबिनबाट सुझावसहित तामेली भएको	विस्तृत अनुसन्धान मा गएको	अन्य कारबाही भएको	कुल फछ्यौट	
अ.दु.अ.आ., टंगाल	१३०१३	३७७५	१६१	३५१	४४०७	८६९४	४३१९
आयोगको कार्यालय इटहरी/धनकुटा	१२९६	४३०	०	५८	२४८	७३६	५६०
आयोगको कार्यालय हेटौडा/बर्दिबास	१२७६	४५९	११	२७	१३४	६३१	६४५
आयोगको कार्यालय पोखरा/बुटवल	१५९०	५१४	९०	३३	२८३	९२०	६७०
आयोगको कार्यालय सुर्खेत/कोहलपुर	१३५२	८८८	०	६२	५०	१०००	३५२
आयोगको कार्यालय कञ्चनपुर/दिपायल	९६१	३९२	०	१५	१२	४१९	५४२
जम्मा	१९४८८	६४५८	२६२	५४६	५१३४	१२४००	७०८८

प्रारम्भिक छानबिनबाट भएको उजुरी फछ्यौटको तथ्यांक हेर्दा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगालमा परेका उजुरीहरूमध्ये ६७% उजुरीहरू फछ्यौट भएका छन् भने मातहत कार्यालयहरूको समग्र उजुरी फछ्यौट ५७% रहेको छ । आयोग र मातहत कार्यालय समेतका कुल उजुरीहरू १९,४८८ मा १२४०० उजुरीहरू फछ्यौट भई समग्र फछ्यौट भने ६४% रहेको छ । फछ्यौट हुन बाँकी रहेका ७,०८८ उजुरीहरूमा अनुसन्धान जारी रहेकोले आगामी आर्थिक वर्षमा जिम्मेवारी सरेर गएका छन् । आयोगमा कुल दर्ता र फछ्यौट भएका उजुरीहरूको निकायगत विवरण अनुसूची-४ मा र आयोगको प्रत्यायोजित अधिकार प्रयोग गर्ने जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरूमा दर्ता भएका उजुरीसम्बन्धी विवरण अनुसूची-५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

आर्थिक वर्ष ०७४।७५ मा प्रारम्भिक छानविनबाट फछ्यौट भएका कुल १२४०० उजुरीमध्ये ५२% उजुरी सिधै तामेलीमा गएका छन् भने ४२% उजुरी अन्य निकायमा आवश्यक कारवाहीका लागि लेखी पठाइएको छ । त्यसैगरी २% उजुरी सम्बन्धित निकायमा सुझाव दिई तामेलीमा राखिएका छन् भने ४% उजुरीको विस्तृत अनुसन्धानको कारवाही अगाडि बढाइएको छ ।

उजुरी दर्ता र फछ्यौटको संख्या तथा बाँकी रहेका उजुरीहरूको संख्यासम्बन्धी विगत पाँच वर्षको तथ्यांकको तुलना गर्दा विभिन्न आर्थिक वर्षहरूमा तथ्यांक घटबढ भएको देहायको चित्रबाट स्पष्ट हुन्छ । विगत पाँच वर्षमा दर्ता भएका, फछ्यौट भएका र फछ्यौट हुन बाँकी भई अर्को वर्षमा जिम्मेवारी सरेका उजुरीहरूको संख्या हेर्दा आर्थिक वर्ष २०७१।७२ मा उजुरीको संख्या बढेको देखिन्छ भने त्यसपछि क्रमशः घट्दै गएको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०७१।७२ मा लामो समयसम्म रिक्त रहेको प्रमुख आयुक्त र अन्य आयुक्त पदमा नियुक्ति भई आयोगमा पदाधिकारीहरूले जिम्मेवारी बहन गरेको र आयोगका क्षेत्रीय र सम्पर्क कार्यालयको स्थापना समेत भई नागरिकहरूको आयोगसँगको पहुँच सहज भएको हुँदा आयोगमा प्राप्त हुने उजुरीको संख्या उल्लेख्य रूपमा बढेको देखिन्छ । तर आ.व. २०७२।७३ को पूर्वार्द्धमा जारी भएको नेपालको संविधानमा अनुचित कार्यसम्बन्धी आयोगको अधिकार क्षेत्र कटौती भएपछि सो समय पश्चात् आयोगमा प्राप्त हुने उजुरीको संख्यामा केही कमी हुँदै आएको देखिन्छ । आयोगमा फछ्यौट हुन बाँकी भई अर्को वर्षमा जिम्मेवारी सरेका उजुरीहरूको संख्यातर्फ हेर्दा आर्थिक वर्ष २०७०।७१ देखि २०७४।७५ सम्म हरेक आ.व.मा उजुरी संख्या क्रमशः कम हुँदै गएको देखिएको हुँदा आयोगको कार्यसम्पादनमा सुधार हुँदै गएको भन्न सकिन्छ ।

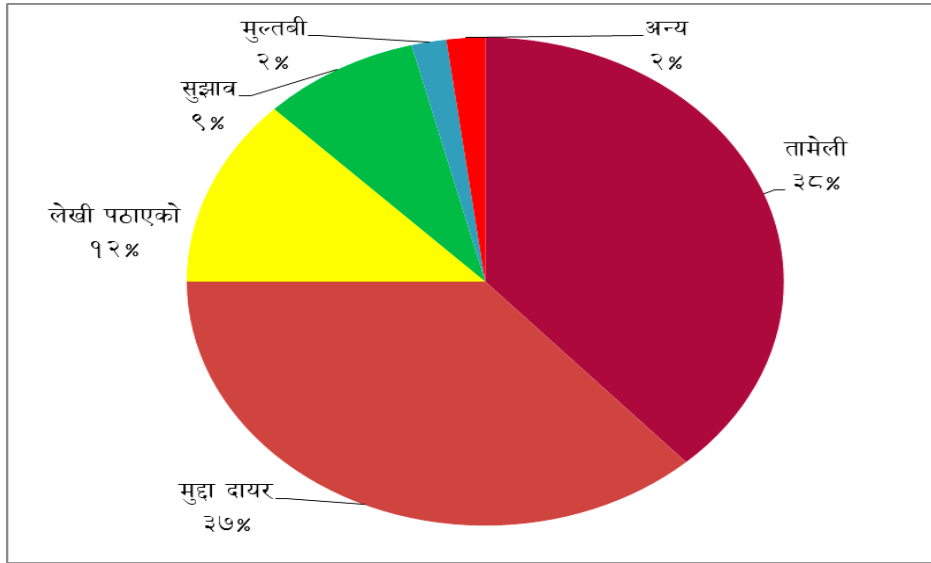
२.३ विस्तृत अनुसन्धान :

विगत आ.व. बाट जिम्मेवारी सरेका र यस आ.व. मा थप भएका गरी जम्मा ५०४ वटा फाइलहरूको अनुसन्धान अधिकृतबाट विस्तृत अनुसन्धान सम्पन्न गरी आयोगसमक्ष पेस गरिएको र आयोगको निर्णय अनुसार कार्यान्वयन गरिएको छ । विस्तृत अनुसन्धानको क्रममा रु. ९,०१,४२,५७३।७९ रकम असुलउपर भएको छ । आ.व. २०७४/७५ मा विस्तृत अनुसन्धानबाट भएको कारवाही विवरण निम्नानुसार रहेको छ ।

विस्तृत अनुसन्धानबाट भएको कारवाहीको विवरण :

सि. नं.	विवरण	कारवाही संख्या
१.	तामेली	२०२
२.	मुद्दा दायर	१९४
३.	लेखी पठाएको	६४
४.	सुझाव	४५
५.	मुलतबी	१०
६.	अन्य	११

विस्तृत अनुसन्धानबाट भएको कारवाही

आ.व. २०७४/७५ मा विस्तृत अनुसन्धान सम्पन्न भई १९४ वटा मुद्दा विशेष अदालतमा दायर गरिएको छ भने सम्बन्धित निकायलाई ४५ वटा सुझाव दिइएको तथा आवश्यक कारवाहीका लागि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाइएको संख्या ६४ रहेको छ ।

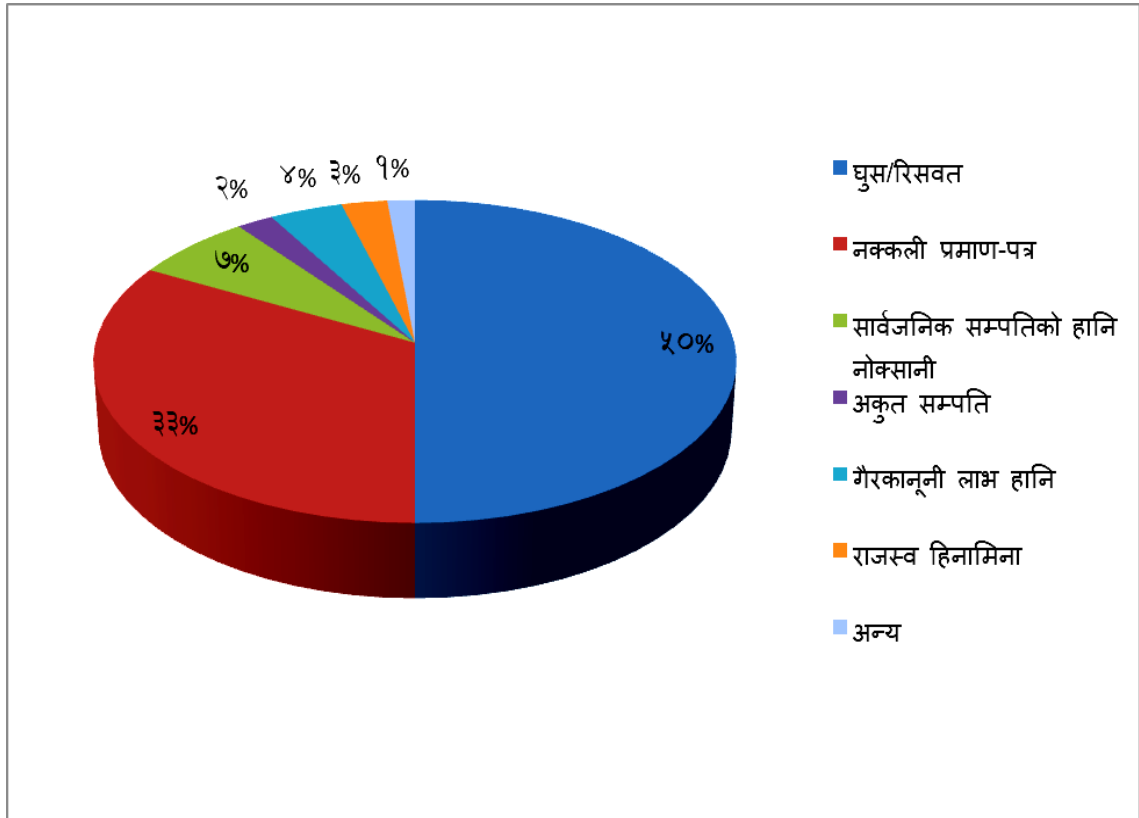
२.४ मुद्दा दायर :

यस आर्थिक वर्षमा मुद्दा दायर गर्ने निर्णय भएका १९४ मध्ये १८८ वटा र अघिल्लो आ.व.बाट जिम्मेवारी सरी आएका ४ थानसमेत गरी जम्मा १९२ थान मुद्दाहरू विशेष अदालतमा दायर भएका छन् । विस्तृत अनुसन्धानबाट मुद्दा दायर गर्ने निर्णय भएका उजुरीहरू घुस/रिसवत, शैक्षिक योग्यताको नक्कली प्रमाण-पत्र, सार्वजनिक सम्पत्तिको हानि नोक्सानी, गैरकानूनी लाभ हानि, राजस्व रकम हिनामिना, गैरकानूनी सम्पत्ति आर्जन लगायतका विषयसँग सम्बन्धित रहेका छन् । मुद्दाहरूको विषयगत विवरण, प्रतिवादी बनाइएका व्यक्तिहरूको संख्यात्मक विवरण तथा कुल बिगो मागदावीसम्बन्धी विवरण निम्नानुसार रहेको छ ।

आ.व.०७४/७५ को मुद्दासम्बन्धी निर्णय विवरण

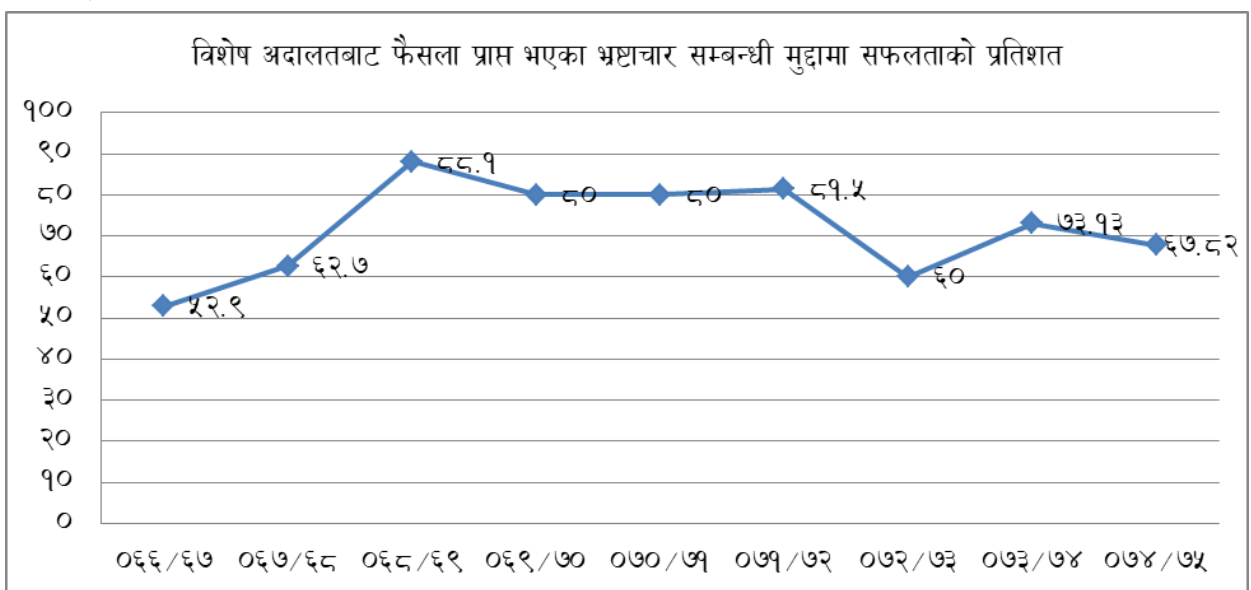
क्र.सं.	विषय	मुद्दा (संख्या)	प्रतिवादी (संख्या)			कुल बिगो मागदाबी (रु.)
			पुरुष	महिला	जम्मा	
१.	घुस (रिसवत)	९७	१५०	४	१५४	१,०३,७२,८५०।००
२.	झुठा शैक्षिक प्रमाण पत्र	६४	४५	१९	६४	०
३.	सार्वजनिक सम्पत्तिको हानि नोक्सानी	१३	२५	१	२६	२,९०,९२,४८७।६०
४.	गैरकानूनी सम्पत्ति आर्जन	४	४	०	४	११,९७,७४,८२१।९६
५.	गैरकानूनी लाभ वा हानि पुऱ्याएको	८	९४	३	९७	१२,२५,५३,९१३।८४
६.	राजस्व चुहावट	५	२०	१	२१	११,०१,५३,१८८।७६
७.	विविध	३	५४	६	६०	१,३६,१२,०००।००
जम्मा		१९४	३९२	३४	४२६	४०,५५,५९,२६२।१६

विषयगत आधारमा मुद्दा दर्ताको संख्या

आयोगबाट विगत वर्षहरूमा विशेष अदालतमा दायर भएका मुद्दाहरूमध्ये आर्थिक वर्ष २०७४/७५ मा १७४ वटा मुद्दाहरूको फैसला प्राप्त भएको छ, विशेष अदालतमा दायर भएका मुद्दाहरूमध्ये कुल ६७.८२% मुद्दाहरूमा आयोगलाई सफलता प्राप्त भएको छ । जस अन्तर्गत भ्रष्टाचारतर्फ ५७.८% र नक्कली शैक्षिक प्रमाणपत्रतर्फ ८४.६१% मुद्दाहरूमा आयोगलाई सफलता प्राप्त भएको छ । विशेष अदालतबाट भएका फैसलाहरूमा चित्त नबुझी ६८ वटा मुद्दाहरूमा आर्थिक वर्ष २०७४/७५ मा सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गरिएका छन् ।

विशेष अदालतबाट फैसला भएका भ्रष्टाचारसम्बन्धी मुद्दाहरूमा आ.व. ०६६/६७ देखि आ.व. ०७४/७५ सम्म सफलताको प्रतिशत

२.५ आयोगको बैठक र निर्णय :

भ्रष्टाचारजन्य कार्यहरू उपर अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट हुने अनुसन्धान तथा अभियोजनसम्बन्धी विषयहरूमा आयोगको बैठकबाट निर्णय हुन्छ । आयोगमा परेका उजुरीउपर विस्तृत अनुसन्धान गर्न तोकिएका अनुसन्धान अधिकृतहरूले तयार गरेको अनुसन्धान प्रतिवेदन आयोगको बैठकमा प्रस्तुत गरिन्छ र छलफल भई निर्णय हुन्छ । यसका साथै आयोगका अन्य आवश्यक विषयहरूमा समेत आयोगको बैठकमा छलफल भई निर्णय लिइन्छ । सामान्यतया हप्तामा दुईपटक आयोगको बैठक बस्छ । आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा आयोगको कुल ९७ वटा बैठक बसी विभिन्न विषयहरूमा जम्मा ७०८ वटा निर्णयहरू लिइएको छ । आयोगको बैठकबाट विगत वर्षमा भए गरेका निर्णयहरूको कार्यान्वयनबाट यस आर्थिक वर्षमा पहाडमा ५३ रोपनी ६ आना र तराईमा ४९० बिघा १३ कठ्ठा १२ धुर जग्गा आयोगको निर्णय कार्यान्वयन भई नेपाल सरकारको नाममा कायम भइसकेको छ । विगतका निर्णयहरूको कार्यान्वयनबाट रु.१६,१३,१३,१७९।९६ असुलउपर भएको छ ।

२.६ कारबाहीका लागि सम्बन्धित निकायमा प्रेषण

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा २८ मा भएको व्यवस्थाबमोजिम आयोगबाट भएको अनुसन्धानबाट सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले गरेको कामकारबाही अन्य अधिकारी वा निकायको अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत पर्ने प्रकृतिको देखिएमा अनुसन्धान पश्चात् आवश्यक विभिन्न कारबाहीका लागि सम्बन्धित कार्यालय, पदाधिकारी वा सार्वजनिक संस्थालाई सुझाव दिनसक्ने कानूनी व्यवस्था भए अनुरूप आर्थिक वर्ष २०७४/७५ मा आयोगबाट निर्णय भई देहायका विभिन्न निकायमा सुझावहरू लेखी पठाइएका छन् ।

क्र.सं.	निकाय	सुझाव संख्या
१.	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय वा अन्तर्गत	२
२.	अर्थ मन्त्रालय वा अन्तर्गत	२
३.	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय वा अन्तर्गत	३
४.	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय वा अन्तर्गत	३
५.	कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी वा अन्तर्गत	३०
६.	गृह मन्त्रालय वा अन्तर्गत	१०
७.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय वा अन्तर्गत	५
८.	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय वा अन्तर्गत	२७
९.	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय वा अन्तर्गत	१
१०.	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन वा मन्त्रालय	५
११.	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय वा अन्तर्गत	१२
१२.	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय वा अन्तर्गत	१
१३.	सहरी विकास मन्त्रालय वा अन्तर्गत	१
१४.	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय वा अन्तर्गत	७
१५.	अन्य	१०

३. भ्रष्टाचार नियन्त्रणका निरोधात्मक र प्रवर्द्धनात्मक प्रयासहरू

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापमा संलग्नलाई कानूनबमोजिम विशेष अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने उपचारात्मक कार्यका अलावा भ्रष्टाचार रोकथामका उपायहरू र भ्रष्टाचार विरोधी जनमत बढाउने काम पनि सँगसँगै गर्दै आएको छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३५ख. को उपदफा (२) मा निरोधात्मक उपायहरूको खोजी, अनुसन्धान र विकास तथा तत्सम्बन्धमा जानकारी अभिवृद्धि गर्न आयोगले आवश्यक ठानेका प्रवर्द्धनात्मक कार्यहरू गर्न सक्ने व्यवस्थाबमोजिम यस प्रकारका कार्यक्रमहरूलाई महत्व दिई सञ्चालन गर्दै आएको छ । आयोगको संस्थागत रणनीति (सन् २०१४-२०१९) ले निरोधात्मक र प्रवर्द्धनात्मक रणनीतिलाई

आत्मसात गरेको छ । यस कार्यलाई अझ प्रभावकारी बनाउन आयोगले निरोधात्मक र प्रवर्द्धनात्मक अवधारणापत्र, २०७४ स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । उक्त अवधारणापत्र सरोकारवाला निकायहरूलाई समेत उपलब्ध गराई सम्बन्धित कार्य आफ्नो कार्यक्रम र बजेटमा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्न अनुरोध समेत गरिसकेको छ ।

३.१ निरोधात्मक कार्यक्रम

३.१.१ केन्द्रीयस्तरका अन्तर्क्रिया कार्यक्रम

(क) मिति २०७४ भदौ १६ गते व्यवस्थापिका संसदको सुशासन तथा अनुगमन समिति र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबीच आयोगको सभाहलमा छलफल कार्यक्रमको आयोजना गरी भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सुशासन कायम गर्ने विषयमा छलफल गरिएको थियो । सुशासन तथा अनुगमन समितिका पदाधिकारीको तर्फबाट आयोगको भूमिका अझ प्रभावकारी बनाउन सबै क्षेत्रको सहयोग आवश्यक रहेको, भ्रष्टाचारले संस्थागत रूपमा जरो गाड्न थालेको बेला यसको नियन्त्रणका लागि सहकार्य जरुरी रहेको विचार व्यक्त भएका थिए । आयोगको क्षेत्राधिकार संकुचनले विधि र प्रक्रियालाई कमजोर पार्ने हुँदा आयोगलाई सबल र सक्षम बनाउन समितिको तर्फबाट सक्दो सहयोग गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त भएको थियो । आयोगको भूमिकालाई अझ बढी प्रभावकारी र विश्वसनीय बनाउनुपर्ने कुरामा जोड दिइएको थियो । आयोगको क्षेत्राधिकारमा भएको संकुचनले भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा कठिनाई भएको, मुलुकमा सुशासन कायम गर्ने दायित्व सबै तह र निकायको भएको र सबै तहबाट भएका र हुने गरेका अनियमितता र भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने पहिलो दायित्व सरकारको रहेको कुरा आयोगको तर्फबाट प्रस्तुत गरिएको थियो । आयोग विभिन्न आरोह अवरोहका बावजुद पनि आफ्नो दायित्व निष्पक्षताका साथ पूरा गर्न क्रियाशील रहेको जानकारी गराइएको थियो ।

(ख) मिति २०७४ साउन २२ गते काठमाडौं उपत्यकाका कतिपय सडकपेटीका पोलमा टाँगिएका टेलिफोन र केवल तारहरूले सहरको सौन्दर्यमा हास ल्याउनुका साथै दुर्घटनासमेत निम्तिन सक्ने कुरालाई ध्यानमा राखी आयोगले सम्बन्धित निकाय सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय, दूर सञ्चार प्राधिकरण, नेपाल टेलिकम र नेपाल विद्युत् प्राधिकरणका प्रमुखहरूसँग छलफल गरेको थियो । काठमाडौंको त्रिपुरेश्वर, सुन्धारा लगायतका ठाउँमा लत्रिएर अव्यवस्थित अवस्थामा रहेका तार एवं पोलहरूको श्रव्य दृश्यसमेत देखाई अनावश्यक र अव्यवस्थित अवस्थामा रहेका तारलाई दीर्घकालीन रूपमा योजना बनाई व्यवस्थित गर्न आयोगले सुझाव दिएको थियो ।

(ग) मिति २०७४ असोज ८ गते अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले दसैं, तिहार, छठ लगायतका चाडपर्वहरू समेतको अवसरमा शान्ति सुरक्षा, आपूर्ति व्यवस्थापन, बजार अनुगमन, यातायातको सहजीकरण जस्ता विषयहरूमा सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिव, सम्बन्धित विभागका महानिर्देशक, सुरक्षा निकायका उच्चपदस्थ पदाधिकारीहरू लगायत अन्य सम्बन्धित निकायका प्रमुखहरूसँग छलफल कार्यक्रमको आयोजना गरी चाडपर्व समेतलाई लक्षित गरी खाद्यान्नमा मिसावट, गुणस्तरहीन मासुजन्य पदार्थको बिक्री वितरण, यातायात तथा हवाई टिकटमा कालाबजारी हुन सक्ने सम्भावनाप्रति सावधानी अपनाई चाडलाई सर्वसाधारणको पहुँचभित्र राख्ने प्रयास गर्नेतर्फ सम्बन्धित पदाधिकारीहरूले सतर्कता अपनाउनुपर्ने सुझाव दिइएको थियो । चाडबाडलाई लक्षित गरी हुने भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापहरूको नियन्त्रणका लागि एउटै मन्त्रालय, दुई वा दुईभन्दा बढी मन्त्रालय र विभिन्न निकायहरूबीचको समन्वयको आवश्यकता रहेको र हुन सक्ने अवाञ्छित गतिविधि नियन्त्रणमा सबै पक्षले जिम्मेवारीपूर्वक आफ्नो भूमिका निर्वाह गर्न सुझाव दिइएको थियो ।

(घ) मिति २०७४ पुस ४ गते अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको कार्यप्रगति र काठमाडौं उपत्यकामा बह्दै गरेको खानेपानीको अभाव र धूवाँ धूलोले पारेको नकारात्मक प्रभावकाबारेमा सम्बन्धित सरोकार निकायका प्रमुखहरूसँग छलफल कार्यक्रमको आयोजना गरेको थियो । व्यवस्थापनको कमजोरीका कारण काठमाडौंवासीलाई रोगी बनाउने काम मात्र भएको नभई विदेशीहरूको पहिलो आँखा पर्ने ठाउँ काठमाडौंको यस किसिमको अस्तव्यस्त अवस्थाले कस्तो प्रभाव पर्ला भन्नेतर्फ सचेत हुन पनि सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई आग्रह गरिएको थियो । सम्बन्धित निकायबीच समन्वयको अभावमा धेरै ठाउँमा कमजोरी देखिएको, काठमाडौं उपत्यका खानेपानी आयोजनाको वितरण प्रणालीसमेत ठीक नभएको कुरा औल्याइएको थियो । यस्ता विषयमा ध्यान दिई आम नागरिकलाई छिटोछरितो सेवा उपलब्ध गराउनेतर्फ सरोकारवालाहरूले ध्यान दिनुपर्ने बताइएको थियो । मेलम्ची खानेपानी आयोजनाले जुन गतिमा काम गर्नुपर्ने

हो त्यस अनुरूप नभएको र जनताको चासोको विषयलाई छिटो समाधान गर्न सम्बन्धित निकायको ध्यानाकर्षण गराइएको थियो ।

(ड) मिति २०७४ पुस १९ गते अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग र विभिन्न मन्त्रालयका सम्पर्क व्यक्तिहरू (Focal Persons) बीच आयोगको निर्णय कार्यान्वयनको अवस्थाबारे छलफल कार्यक्रमको आयोजना गरियो । विभिन्न मन्त्रालय सम्बद्ध अधिकारीहरूले निर्णय कार्यान्वयनको अवस्थाबारे प्रस्तुतीकरण गर्दै निर्णय कार्यान्वयनमा आइपरेका समस्याहरू अवगत गराउनुभएको थियो । समस्या समाधानका लागि आयोगबाट हुनसक्ने समन्वयका विषयहरूबारे अपेक्षा पनि राख्नुभएको थियो । भ्रष्टाचार नियन्त्रणको संवैधानिक दायित्व निर्वाह गर्ने क्रममा आयोगबाट भइसकेका निर्णयहरूको कार्यान्वयनका लागि विभिन्न मन्त्रालय/निकायहरूको महत्वपूर्ण भूमिकाले निर्णय कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता ल्याउन आवश्यक भएको तथ्यप्रति सम्पर्क व्यक्तिहरूको ध्यानाकर्षण गराइएको थियो । निर्णय कार्यान्वयन गर्ने सिलसिलामा समस्याहरू आउनसक्ने भए पनि समस्याको समाधान गरी निर्णय कार्यान्वयन गर्नका लागि क्रियाशील रहन सम्पर्क व्यक्तिहरूलाई आग्रह गरिएको थियो । आयोगमा परेका उजुरीहरूको अनुसन्धानबाट सार्वजनिक सेवाप्रवाहमा सुधारको आवश्यकता रहेको देखिएको हुँदा सुधारको प्रारम्भ सम्बन्धित निकायबाटै हुनुपर्ने कुरा औल्याइएको थियो ।

३.१.२ प्रदेशस्तरीय अन्तर्क्रिया कार्यक्रम

नेपालको संविधानबमोजिम गठित ७५३ वटा स्थानीय तहमा निर्वाचित पदाधिकारीहरूमा भ्रष्टाचारविरुद्ध शून्य सहनशीलताको नीतिको अवलम्बनमार्फत स्थानीय सुशासन कायम गर्नका लागि स्थानीय तहका पदाधिकारी तथा आयोगका बीचमा भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी विषयमा छलफल, अन्तर्क्रिया तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरू आयोजना गर्न सान्दर्भिक देखिएकोले ७५३ वटै स्थानीय तह (६ महानगरपालिका, ११ उपमहानगरपालिका, २७६ नगरपालिका र ४६० गाउँपालिका) का निर्वाचित पदाधिकारी र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतहरूसँग सबै प्रदेश समेटिने गरी संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयसँगको सहकार्यमा विभिन्न चरण र स्थानमा अन्तर्क्रिया कार्यक्रम सम्पन्न गरिएका छन् ।

यस "भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सुशासन प्रवर्द्धनमा स्थानीय तहको भूमिका" विषयक गोष्ठीको प्रमुख उद्देश्य स्थानीय तहका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूमा भ्रष्टाचारविरुद्ध सचेतना अभिवृद्धि गरी सुशासनमा मद्दत पुऱ्याउनु रहेको थियो । गोष्ठीबाट देहायका उद्देश्य हासिल हुने अपेक्षा गरिएको थियो :

- (क) स्थानीय तहमा हुनसक्ने भ्रष्टाचारजन्य कार्यहरूको बारेमा सहभागीहरूलाई सुसूचित गर्ने,
- (ख) स्थानीय तहमा भ्रष्टाचारविरुद्ध शून्य सहनशीलता प्रवर्द्धन गर्न अभिप्रेरित गर्ने,
- (ग) स्थानीय तहमा उपलब्ध बजेटको सदुपयोग गरी विकास निर्माण र सेवाप्रवाहलाई भ्रष्टाचाररहित बनाउन सहयोग पुऱ्याउने,
- (घ) भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि आयोग र स्थानीय तहबीचको सहकार्य अभिवृद्धि गर्ने ।

कार्यक्रममा विभिन्न नगरपालिकाहरूका प्रमुख २२९, उपप्रमुख २४१, गाउँपालिकाका अध्यक्ष ३७९, उपाध्यक्ष ३७६ र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत ६५५ गरी १८८० जना एवं जिल्ला समन्वय समितिका पदाधिकारी, आयोगका पदाधिकारी, कार्यक्रम सञ्चालन भएका प्रदेशका पदाधिकारी, पत्रकारसमेत गरी कुल २३३० जनाको सहभागितामा ७ वटै प्रदेशका विभिन्न स्थानहरूमा १४ पटक कार्यक्रम सम्पन्न गरिएका छन् । कार्यक्रममा देहायका विषयहरू थिए :

- (१) भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग,
- (२) भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सुशासन : स्थानीय तहसँगको अपेक्षा, र
- (३) सुशासन प्रवर्द्धनमा स्थानीय तहको भूमिका ।

उपर्युक्त सि.नं. १ र २ का कार्यपत्रहरू आयोगका सचिव/सहसचिव र सि.नं. ३ को कार्यपत्र संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयका सचिव/सहसचिवले प्रस्तुत गर्नुभएको थियो । विराटनगर, जनकपुर र वीरगञ्ज, ललितपुर, पोखरा, बुटवल र नेपालगञ्ज, सुर्खेत र धनगढीमा २०७४ चैत २२ गतेदेखि २०७५ जेठ १४ गतेसम्म विभिन्न मितिमा सम्पन्न हरेक कार्यक्रममा अध्यक्ष र प्रमुख अतिथिका रूपमा आयोगका दुईजना

पदाधिकारीहरूको संलग्नता रहेको थियो। माननीय प्रमुख आयुक्त र आयुक्तबाट सहभागीहरूको प्रश्न तथा जिज्ञासाहरूको सम्बोधन गरिएको थियो । खास गरेर कार्यक्रममा देहायबमोजिमका सन्देशहरू प्रवाह गरिएका थिए :

१. सेवाप्रवाह र विकास निर्माणमा जनताले स्थानीय सरकारबाट ठूलो आशा राखेको हुँदा विकास निर्माण तथा सेवाप्रवाहको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन जोड दिँदै स्थानीय शासन र सेवाप्रवाह नियम, विधि र प्रक्रियासंगत हुनुपर्ने कुरामा विशेष ध्यानाकर्षण गराइएको,
२. जनताको ढोकामा सेवा पुर्याउन सक्नुमा नै स्थानीय सरकारको सार्थकता रहने, नियतले नभई नीतिले, प्रवृत्तिले नभई पद्धतिबाट निर्देशित भएर काम गर्न एवं प्राप्त अधिकार र स्रोतसाधनको सदुपयोग गरी संस्थागत विकास र सुशासन प्रवर्द्धन गर्न आग्रह गरिएको,
३. भ्रष्टाचार सीमाहीन अपराधको रूपमा रहेको उल्लेख गर्दै यसबाट हुने सामाजिक विकृति र विसंगति रोक्नका लागि सदाचार संस्कृतिको विकास जरूरी रहेको एवं आमनागरिकको अपेक्षा अनुरूप आफूलाई सुम्पिएको जिम्मेवारी इमान्दारी र निष्ठाका साथ तोकिएको समयमा सम्पादन गर्न सुझाव दिइएको,
४. भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सुशासन प्रवर्द्धन गर्ने कार्यमा आयोगसँग समन्वय, सहकार्य गर्न स्थानीय जनप्रतिनिधिहरूलाई आग्रह गर्दै नैतिकता, सदाचार, इमान्दारिता, पारदर्शिता र व्यावसायिकता कायम राखेर आफ्नो जिम्मेवारी दायित्व पूरा गर्न आग्रह गरिएको,
५. स्थानीय सरकारले जनताप्रति जवाफदेही बनेर आफूसँग भएको क्षमतालाई प्रयोग गरी सुशासन कायम गर्ने विषयमा जनप्रतिनिधिहरूलाई एकआपसमा प्रतिस्पर्धा गर्न सुझाइएको,
६. उच्च मनोबल र इमान्दारिताका साथ कार्यसम्पादन गरी आगामी दिनमा भ्रष्टाचारजन्य उजुरीहरूमा कमी आउने गरी विकास निर्माण एवं प्रशासनिक र व्यवस्थापकीय कार्यहरू पारदर्शी र गुणस्तरीय ढङ्गबाट सम्पादन गर्न जोड दिइएको,
७. स्थानीय तहमा सुशासन कायम गर्न तथा भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न आयोग सदा साथ रहने प्रतिबद्धता जनाउँदै भ्रष्टाचारका विषयमा आयोग रहरले नभई बाध्यताले प्रवेश गर्ने भएकोले नियम, विधि, प्रक्रिया तथा पारदर्शिताका साथ काम गर्न आग्रह गरिएको,
८. आयोगका कर्मचारीले गरेका कामका बारेमा समेत पृष्ठपोषण प्रदान गर्न आग्रह गरिएको,
९. सहभागीहरूको तर्फबाट सुधारको विभिन्न ३३ बुँदामा समेटिएको भ्रष्टाचार नियन्त्रण मार्फत सुशासन प्रवर्द्धन गर्ने प्रतिबद्धतापत्र जारी गरिएको

३.१.३ स्थानीयस्तरका अन्तर्क्रिया कार्यक्रम

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका मातहत कार्यालयहरूले वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रमबमोजिम आ-आफ्नो क्षेत्रमा स्थानीयस्तरका अन्तर्क्रिया कार्यक्रमहरू विगत वर्षहरूदेखि नै सञ्चालन गर्दै आएका छन् । यसरी स्थानीयस्तरमा सञ्चालन हुने कार्यक्रमहरूमा जिल्लास्तरका सरकारी तथा संस्थान, गैरसरकारी कार्यालयका प्रमुख, स्थानीय तहका निर्वाचित पदाधिकारीहरू, निजी क्षेत्र, नागरिक समाज, पत्रकार लगायतको सहभागिता हुने गरेको छ । यस्ता कार्यक्रमहरूको मुख्य उद्देश्य स्थानीय तहका सेवा प्रदायक संस्थाहरूबाट जनतालाई प्रदान गरिने सेवा सुविधा गुणस्तरीय, छिटोछरितो, सुलभ हुनुपर्ने, विकास निर्माणमा स्थानीयको सहभागिताको सुनिश्चित हुन सके गुणस्तर, समय र लागत प्रभावी हुने भन्ने नै हो । यसको अलावा स्थानीय तहमा भ्रष्टाचारविरुद्धको जनचेतना अभिवृद्धि गर्दै स्थानीय सुशासन प्रवर्द्धन गर्ने र उक्त स्थानहरूमा भ्रष्टाचार र अनियमितताका क्रियाकलापहरूको अवस्था बुझ्ने, सूचना संकलन गर्ने एवं भ्रष्टाचारको विरुद्धमा खबरदारी गर्ने समेत रहेको छ ।

१. आयोगका माननीय आयुक्त डा. सावित्री थापा गुरुङको प्रमुख अतिथ्यतामा २०७४ असोजदेखि २०७५ असारसम्म विभिन्न मितिमा सुनसरी, मोरङ, संखुवासभा, भोजपुर, सिराहा, सप्तरी, ओखलढुंगा, खोटाङ, सोलुखुम्बु, कालीकोट, उदयपुर, धनकुटा, तेहथुम, झापा, पाँचथर, ताप्लेजुङ र इलाम जिल्लाहरूमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको कार्यालय, धनकुटा, इटहरी र सुर्खेतले सञ्चालन गरेको तपसिलबमोजिमको अन्तर्क्रिया कार्यक्रममा स्थानीय तहका जिल्ला समन्वय समितिका प्रमुख, नगरपालिकाका प्रमुख, नगरपालिका/गाउँपालिकाका वडाध्यक्ष/वडासचिव, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, कार्यालय प्रमुख, नागरिक समाजका प्रतिनिधि, पत्रकार लगायतको उपस्थिति रहेको थियो ।

२. आयोग मातहत कार्यालयहरूले आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा ७० वटा जिल्लाहरूमा सञ्चालन गरेका ८७ वटा अन्तर्क्रिया कार्यक्रमहरूमा जम्मा ८६९९ जनाको सहभागिता रहेको थियो । आयोगबाट हालसम्म सञ्चालित अन्तर्क्रिया कार्यक्रमहरू र सहभागीको संख्या यस प्रकार रहेका छन् :

हालसम्म अन्तर्क्रिया कार्यक्रमहरूको संख्यात्मक विवरण

सि.नं.	आर्थिक वर्ष	कार्यक्रम संख्या	सहभागी संख्या
१	२०७३/७४ सम्म	२५५	२५,२०८
२	२०७४/७५	८७	८,६९९
	कुल जम्मा :		३३,९०७

३.१.४ अनुगमन बैठक

आयोगको निर्णय कार्यान्वयनको सिलसिलामा यस आर्थिक वर्षभित्र विभिन्न मन्त्रालय/निकायका पदाधिकारीहरूसँग आयोगबाट निर्णय भई कार्यान्वयनका लागि लेखी पठाइएका विभिन्न उजुरीसँग सम्बन्धित विषयहरूको अवस्थाको जानकारी लिने, अनुगमन गर्ने एवं कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने मुख्य उद्देश्यले विभिन्न मितिमा ४४ पटक बैठक बसेको छ । यस प्रकारको बैठकमा विभिन्न मन्त्रालय/निकायका ५४८ जना पदाधिकारीहरूको उपस्थिति रहेको छ । आयोगबाट निर्णय भई कार्यान्वयन नभएका वा अनावश्यक ढिलाइ भएका प्रति अख्तियार गम्भीर र संवेदनशील छ ।

३.२ प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम

३.२.१ सामुदायिक शिक्षा कार्यक्रम

३. आर्थिक वर्ष २०६४/६५ देखि आयोगले सामुदायिक शिक्षा कार्यक्रमलाई हालसम्म निरन्तरता दिंदै आएको छ । विद्यालयस्तरमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थी एवं शिक्षकलाई लक्षित वर्गमा राखी यो कार्यक्रम आयोगको मातहत कार्यालयहरूले सञ्चालन गर्दै आएका छन् । आर्थिक वर्ष २०७४/७५ मा यसरी ६९ जिल्लामा सञ्चालन गरिएका ११९ वटा कार्यक्रमहरूमा ११९९० जनाको सहभागिता रहेको थियो । आयोगबाट हालसम्म सञ्चालित अन्तर्क्रियासामुदायिक शिक्षा कार्यक्रमहरू र सहभागीको संख्या यस प्रकार रहेका छन् :

हालसम्म सामुदायिक शिक्षा कार्यक्रमहरूको संख्यात्मक विवरण

सि.नं.	आर्थिक वर्ष	कार्यक्रम संख्या	सहभागी संख्या
१	२०७३/७४ सम्म	३५६	४९,६८७
२	२०७४/७५	११९	११,९९०
	जम्मा :	४७५	६१,६७७

३.२.२ भ्रष्टाचारविरुद्धको रेडियो कार्यक्रम सञ्चालन

भ्रष्टाचारविरुद्ध समाजमा जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने मुख्य उद्देश्यले यस आर्थिक वर्षमा रेडियो नेपालबाट पाक्षिक रूपमा १५ मिनेटको रेडियो कार्यक्रम २०७४ साल असोज ३ गतेबाट सञ्चालन गरिएको थियो । प्रसारित कार्यक्रमहरू आयोगको वेबसाइटमा समेत राखिएको छ । कार्यक्रममा भ्रष्टाचारविरुद्धका आयोगका गतिविधिहरू समावेश गरिएका छन् ।

३.२.३ प्रचार सामग्रीहरूमाफत सन्देशमूलक सूचना प्रसारण

शिक्षा, सूचना तथा जानकारीमूलक सामग्रीहरूको माध्यमद्वारा भ्रष्टाचारविरोधी जनमत बढाउँदै लैजाने मुख्य उद्देश्यले आयोग सूचना प्रविधिको साथै सामाजिक सञ्जालमा समेत जोडिएको छ । आयोगको वेबपेज, इमेल, फेसबुक, टोलफ्री टेलिफोन, हट लाइन नं. १०७ माफत आयोगमा उजुरी दिन र आयोगका गतिविधिहरूको जानकारी सजिलै प्राप्त गर्न सकिन्छ । भ्रष्टाचारका विरुद्धका जानकारी एवं सूचनामूलक सामग्रीहरू बुलेटिन, ब्रोसर, स्मारिका, वार्षिक प्रतिवेदन, प्रेस विज्ञप्तिहरूमाफत नियमित रूपले सरोकारवालाहरूलाई उपलब्ध गराइएको छ ।

४. संस्थागत सुदृढीकरणमा आयोगको क्रियाशीलता

४.१ आयोगको भौतिक पूर्वाधार विकाससम्बन्धी कार्यहरू

यसै वर्ष आयोगको कार्यालय इटहरी, हेटौँडा, बुटवल, नेपालगञ्ज र महेन्द्रनगरका प्रशासनिक भवनहरू निर्माण सम्पन्न भई सञ्चालनमा आएका छन् । पोखरा कार्यालय भवन निर्माणको क्रममा रहेका छ भने बर्दिबासको कार्यालय भवन निर्माण सुरु भएको छ । सुर्खेतमा भवन निर्माणका लागि सार्वजनिक खरिदको कार्य अगाडि बढाइएको छ । यसैगरी अनुसन्धानलाई तथ्यपरक र वस्तुपरक बनाउन विभिन्न प्रयोगशालाहरूको स्थापना गरिएका छन् ।

(क) डिजिटल फोरेन्सिक प्रयोगशाला (Cyber Forensic Lab)

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७४।१।११ को निर्णयले "अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग डिजिटल फोरेन्सिक युनिट (सञ्चालन) कार्यविधि २०७४" स्वीकृत भएको छ । सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी हुने भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापहरू उपर निगरानी बढाउन तथा भ्रष्टाचारका प्रमाणहरू संकलन, परीक्षण गर्न Cyber Forensic Lab को स्थापना गरिएको छ । प्रयोगशाला सञ्चालनका लागि डिजिटल फोरेन्सिक युनिट गठन गरिएको छ । अनुसन्धानको सिलसिलामा संवेदनशील विद्युतीय प्रमाणहरूको सफल परीक्षण तथा विश्लेषण गर्ने कार्यका साथै छानबिनको दायरामा रहेका व्यक्ति वा संस्थासम्बन्धी इन्टरनेट लगायतका अन्य अनलाइनमा उपलब्ध विद्युतीय अभिलेखहरूको खोजी गर्ने कार्यमा युनिटलाई परिचालन गरिएको छ । उक्त प्रयोगशालालाई आवश्यक पर्ने Forensic Equipment हरूको व्यवस्थापन गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ

(ख) इन्जिनियरिङ प्रयोगशाला (Engineering Lab)

आयोगमा पर्ने उजुरीहरूमध्ये विकास निर्माणसँग सम्बन्धित उजुरीहरू गम्भीर प्रकृतिका रहेका छन् । निर्माण कार्यमा प्रयोग भएका निर्माण सामग्रीहरूको गुणस्तर कमसल खालको भएको उजुरीहरूको सम्बन्धमा छिटोछरितो रूपमा सत्यतथ्य छानबिन गर्न जरूरी देखिएकोले पूर्वाधार निर्माणमा हुने गुणस्तरको वैज्ञानिक परीक्षण गर्न आयोगमा इन्जिनियरिङ प्रयोगशाला (Engineering Lab) स्थापना गरिएको छ । प्राविधिक कर्मचारीहरूलाई प्रयोगशाला सञ्चालनको आधारभूत तालिम प्रदान गरी सञ्चालनमा ल्याइएको छ ।

(ग) अफिस अटोमेसन (Office Automation)

कार्यालयको कामलाई छिटो, छरितो र व्यवस्थित बनाउन अफिस अटोमेसनको कार्य अन्तिम चरणमा पुगेको छ । खासगरी उजुरी व्यवस्थापन गर्न, अभिलेख दुरुस्त राख्न, निर्णय प्रक्रियालाई सहज र छिटो छरितो बनाउन, सरोकारवालालाई आवश्यक सूचना तथा जानकारी उपलब्ध गराउन एवं प्रतिवेदन प्रणालीलाई थप विश्वसनीय र छरितो बनाउन यसबाट सहयोग पुग्ने छ । आयोगलाई न्यून कागज(Less Paper) बाट कागजविहिन(Paperless) प्रणालीमा लैजाने उद्देश्यले अफिस अटोमेशन सञ्चालन गर्न लागिएको हो ।

(घ) अन्य उपकरणहरू

ऊर्जा संकटलाई मध्यनजरमा राख्दै साबिकको ५०० किलोवाट क्षमताको सौर्य ऊर्जा प्रणालीलाई यथावत सञ्चालन गरिएको छ । आयोग र पदाधिकारी तथा कर्मचारीको सुरक्षाका लागि कार्यालय परिसरमा सीसीटीभी क्यामेरा तथा एक्सरे मेसिनको नियमित मर्मत सम्भार गरिएको छ । आयोग र मातहत कार्यालयको छिटो छरितो सञ्चार सम्पर्कका लागि भिडियो कन्फरेन्सिङ प्रणालीलाई निरन्तर सञ्चालनमा राखिएको छ ।

४.२ जनशक्ति विकाससम्बन्धी कार्यहरू

आयोगमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै अनुसन्धान र अभियोजनको कार्यलाई प्रमाण र तथ्यमा आधारित बनाउन आयोगले विगत वर्षहरूदेखि नै कर्मचारीलाई स्वदेशी र विदेशी तालिमहरूमा सहभागी गराउँदै

आएको छ । आयोगको समग्र अनुसन्धान पद्धतिलाई तथ्यपरक, वस्तुगत र बैज्ञानिक बनाउनुका साथै आयोगको अनुसन्धान र निर्णयमा एकरूपता कायम गर्न विभिन्न कार्यविधि, निर्देशिका तथा दिग्दर्शनहरू निर्माण गरी जारी गरिएका छन् । आर्थिक वर्ष २०७४/७५ मा तयार गरी जारी गरिएका नीति तथा कार्यविधि यस प्रकार छन् :

- (क) अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको आधारभूत प्रशिक्षण दिग्दर्शन, २०७४
- (ख) भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि प्रवर्द्धनात्मक तथा निरोधात्मक कार्यसम्बन्धी अवधारणा-पत्र, २०७४
- (ग) गैरकानूनी सम्पत्ति छानबिन तथा अनुसन्धान कार्यविधि, २०७५
- (घ) विस्तृत अनुसन्धान कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने सम्बन्धी कार्यविधि, २०७४
यस कार्यविधिमा सहन्यायाधिवक्ताको संयोजकत्वमा अनुसन्धानको पूर्णता परीक्षण तथा सिफारिस समिति र निर्णय मस्यौदा तथा आरोप-पत्र मस्यौदा परीक्षण समिति गठन गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।
- (ङ) अभियोजन नीति, २०७४

आयोगमा सञ्चालन भएका विभिन्न स्वदेशी तालिम कार्यक्रमहरूमा सहभागी कर्मचारीहरूको संख्या

सि.नं.	आर्थिक वर्ष	सहभागी संख्या
१	२०७३/०७४ सम्मको	१३२५
२	२०७४/०७५	१७९
	जम्मा	१५०४

वैदेशिक तालिम कार्यक्रमहरूमा सहभागी कर्मचारीहरूको संख्या

सि.नं.	आर्थिक वर्ष	सहभागी संख्या
१	२०७३/०७४ सम्मको	३५६
२	२०७४/०७५	१२१
	जम्मा	४७७

आर्थिक वर्ष २०७४/७५ मा आयोगमा सञ्चालित तालिम तथा प्रशिक्षण

सि.नं.	तालिम	सञ्चालन अवधि	सहभागी संख्या
१.	अनुसन्धानसम्बन्धी अभिमुखीकरण तालिम	२८-३० भदौ २०७४	४९
२.	भूमिसम्बन्धी अनुसन्धान तालिम	१८-२१ पुस २०७४	३५
३.	सूचना विश्लेषण तथा स्टिड अपरेसन तालिम (विराटनगर)	९-१४ फागुन २०७४	२०
४.	अनुसन्धानसम्बन्धी अभिमुखीकरण तालिम	७-९ चैत २०७४	३३
५.	सूचना विश्लेषण तथा स्टिड अपरेसन तालिम (पोखरा)	१२-१६ चैत २०७४	२०
६.	इन्जिनियरिङ ल्याब सञ्चालनसम्बन्धी तालिम	५-७ वैशाख २०७५	२२
		जम्मा :	१७९

४.३ अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनमा सहभागिता तथा सहकार्य

संयुक्त राष्ट्रसंघको आयोजनामा सन् २००३ डिसेम्बर ९ मा मेक्सिकोको मेरिडा सहरमा अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन गरी United Nations Convention against Corruption (UNCAC) पारित गरे पश्चात डिसेम्बर ९ लाई हरेक वर्ष अन्तर्राष्ट्रिय दिवसको रूपमा मनाउँदै आए अनुरूप नेपालले पनि सन् २००७ देखि डिसेम्बर ९ लाई विशेष कार्यक्रमका साथ मनाउँदै आएको छ । नेपालले उक्त महासन्धिलाई २३ फेब्रुअरी २०११ मा अनुमोदन गरी

महासन्धिको पक्ष राष्ट्र बनिसकेको सन्दर्भमा महासन्धि अनुरूपका राष्ट्रिय कानूनहरू तर्जुमा गर्न आयोगले नेपाल सरकारसमक्ष भ्रष्टाचारसम्बन्धी कानूनहरूको संशोधन मस्यौदा तर्जुमा गरी पेस गरिसकेको छ ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३५ख. को उपदफा (१) ले आयोगलाई भ्रष्टाचार निवारण वा नियन्त्रण गर्ने उद्देश्यले गठन भएका राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थासँग आवश्यक समन्वय कायम गर्न तथा त्यस्ता संस्थासँग आपसी सम्बन्ध र सहयोग वृद्धि गर्न सक्ने मार्ग निर्देश गरेबमोजिम आयोगको मौजुदा संस्थागत रणनीति (सन् २०१४-२०१९) मा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध विस्तार र साझेदारी प्रवर्द्धनलाई महत्व दिएको छ । आयोगले विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्था तथा संगठनहरूको सदस्यता प्राप्त गर्ने र सहकार्य प्रवर्द्धन गर्ने एवं भ्रष्टाचारविरुद्धको अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन, गोष्ठी तथा बैठकहरूमा सहभागिता जनाउँदै आएको छ । अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध तथा सहकार्यहरू अभिवृद्धि गर्ने सम्बन्धमा देहायबमोजिमका क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सभा सम्मेलनहरूमा आयोगले आर्थिक वर्ष २०७४/७५ मा सहभागिता जनाएको छ ।

(क) ADB/OECD Anti-Corruption Initiative मा आयोगको सहभागिता

Nurturing an Anti-Corruption Culture in the Asia-Pacific Region भन्ने नाराका साथ दक्षिण कोरियाको सिउलमा सन् २०१७ को नोभेम्बर १५ देखि १७ सम्म सञ्चालित 9th Regional Conference and 22nd Steering Group Meeting, ADB/OECD Anti-Corruption Initiative for Asia and the Pacific कार्यक्रममा आयोगको तर्फबाट आयुक्तद्वय डा. गणेशराज जोशी र डा. सावित्री थापा गुरुडले भाग लिनु भएको थियो । नेपालमा भ्रष्टाचार निरन्त्रण र सुशासन प्रवर्द्धनमा आयोगले खेलेको भूमिकाको बारेमा जानकारी गराउनुहुँदै आयुक्तहरूले भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र सहकार्य आवश्यक हुने कुरामा जोड दिनुभएको थियो । सोही कार्यक्रमअन्तर्गत Confiscation of Proceeds of Corruption and Asset Recovery विषयमा सञ्चालित Law Enforcement Network (LEN) को तेस्रो बैठकमा आयोगका सहसचिव श्री जीवराज कोइराला र सहन्यायाधिवक्ता श्री शंकर खत्रीको समेत सहभागिता रहेको थियो । नेपालले हरेक वर्ष यस प्रकारको कार्यक्रममा सहभागिता जनाउँदै आएको छ ।

(ख) Conference of the State Parties to the United Nations Convention against Corruption

अष्ट्रियाको भियनामा सन् २०१७ को नोभेम्बर ६ देखि १० सम्म United Nations Office on Drugs and Crime (UNDOC) को आयोजनामा Conference of the State Parties to the United Nations Convention against Corruption (COSP) को सातौँ सत्रमा नेपालको तर्फबाट प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयका सचिव श्री राजीव गौतमको नेतृत्वको टोलीमा आयोगको तर्फबाट सहसचिवद्वय श्री यादवप्रसाद कोइराला र विष्णुप्रसाद पोखरेलको सहभागिता रहेको थियो । कार्यक्रममा विश्वका १५८ भन्दा बढी राष्ट्रहरूको सहभागिता रहेको थियो । सम्मेलनमा भ्रष्टाचारविरुद्धको अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको कार्यान्वयनको पुनरावलोकन, प्राविधिक सहायता, रोकथाम, सम्पत्ति फिर्ता, अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र अन्य विषयहरूमा छलफल भएको थियो ।

(ग) Regional Workshop on International Cooperation in Financial Investigation, Money Laundering and Recovery of Assets

श्रीलङ्काको राजधानी कोलम्बोमा United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) को दक्षिण एसियाली क्षेत्रीय कार्यालयको आयोजनामा २०१७ को अक्टोबर १७ देखि १९ सम्म सञ्चालित Regional Workshop on International Cooperation in Financial Investigation, Money Laundering and Recovery of Assets विषयक कार्यशालामा नेपालको तर्फबाट आयोगका सहसचिवद्वय श्री श्यामराज अधिकारी र यदुप्रसाद पन्थीले भाग लिनुभयो । कार्यक्रममा विशेष सरकारी वकिल कार्यालय र सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागका प्रतिनिधिको समेत सहभागिता रहेको थियो ।

(घ) Regional Workshop on Whistle Blower and Witness Protection in the Fight against Corruption in South Asia

मालदिभ्सको राजधानी मालेमा २०१७ को नोभेम्बर २२ देखि २४ सम्म United Nations Office on Drug and Crimes (UNDOC) को दक्षिण एसियाली क्षेत्रीय कार्यालयको आयोजनामा सञ्चालित Regional Workshop on Whistle Blower and Witness Protection in the Fight against Corruption in South Asia विषयक कार्यशालामा नेपालको तर्फबाट आयोगका सहसचिवद्वय श्री कालीप्रसाद पराजुली र दीर्घराज

मैनालीले भाग लिनुभयो । उक्त कार्यशालामा प्रधानमन्त्री तथा परिषद्को कार्यालय, कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय र विशेष सरकारी वकिलको कार्यालयका प्रतिनिधिको समेत सहभागिता रहेको थियो ।

(ड) United Nations Office on Drugs & Crime (UNDOC), Regional Office, Thailand र आयोगको सहकार्यमा गोष्ठी

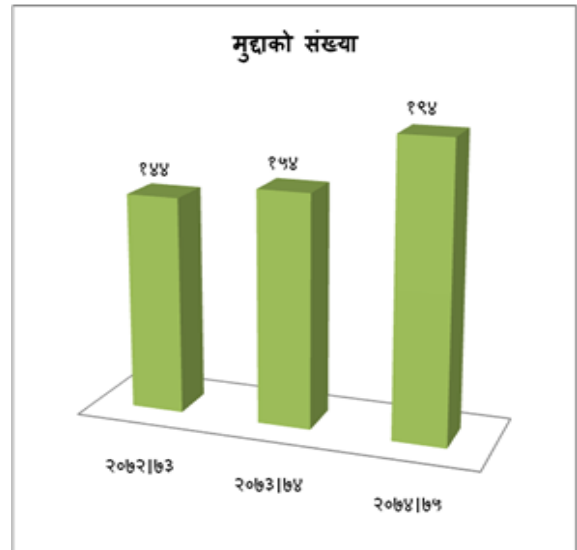
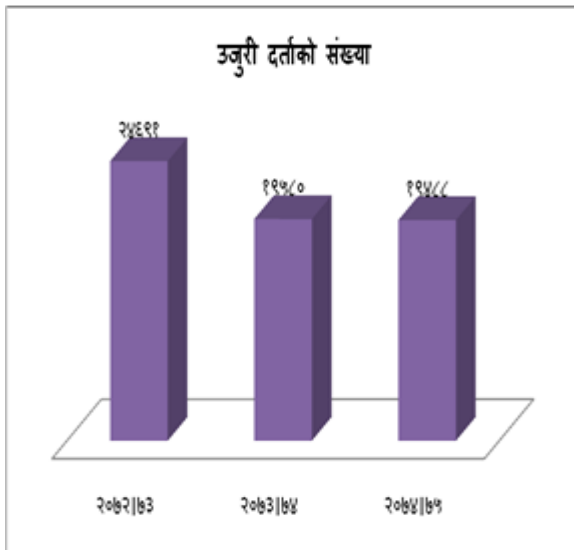
UNODC, Regional Office for Southeast Asia and the Pacific, Bangkok र आयोगको सहकार्यमा २०७५ वैशाख ३० देखि जेठ २ सम्म काठमाडौंमा Financial Investigation and Links with Money Laundering विषयक कार्यशाला गोष्ठी सञ्चालन गरियो । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, विशेष अदालत, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, विशेष सरकारी वकिल कार्यालय, केन्द्रीय अनुसन्धान व्युरो, नेपाल राष्ट्र बैंक वित्तीय जानकारी इकाइसमेतका ३० जनाको सहभागिता रहेको थियो । उक्त गोष्ठीमा आयोगको तर्फबाट ९ जना अनुसन्धान अधिकृतको सहभागिता थियो ।

(च) आयोगका पदाधिकारीहरूबाट विदेशस्थित तालिम प्रदायक संस्थाहरूको अवलोकन

आयोगका कर्मचारीहरूलाई अनुसन्धान तथा अभियोजन लगायतका क्षमता अभिवृद्धि गर्न विभिन्न विषयमा मलेसिया, फिलिपिन्स, थाइल्याण्ड लगायतका मुलुकहरूमा वैदेशिक तालिम सञ्चालन गर्ने सिलसिलामा तालिम प्रदायक संस्थाहरूसँगको द्विपक्षीय सम्बन्धलाई मजबुत एवं सुदृढ बनाई तालिमलाई थप प्रभावकारी बनाउने विषयमा पनि उच्चस्तरमा छलफलहरू भएका छन् । तालिम कार्यक्रमको समापन समारोहको अवसर पारेर माननीय आयुक्त श्री राजनारायण पाठकबाट ४-६ मार्च २०१८ मा मनिला र ७-९ जुलाई २०१८ मा बैंकक तथा माननीय आयुक्त डा. सावित्री थापा गुरुड र सचिव श्री महेश्वर न्यौपानेबाट १६-२० जुलाई २०१८ क्वालालम्पुरमा अवलोकन भ्रमणहरू सम्पन्न भएका छन् ।

५. भ्रष्टाचारजन्य कार्यको प्रवृत्ति विश्लेषण

आयोगमा विगत तीन वर्षमा दर्ता भएका उजुरीहरूको संख्या र उजुरीको अनुसन्धान तहकिकातपछि विशेष अदालतमा दायर गरिएका मुद्दाहरूको संख्या हेर्दा उजुरीको संख्या घट्दो क्रममा र मुद्दाहरूको संख्या बढ्दो क्रममा रहेको पाइन्छ। आर्थिक वर्ष २०७२।७३, २०७३।७४ र २०७४।७५ मा उजुरीको संख्या क्रमशः २४६९१, १९५८० र १९४८८ रहेको देखिन्छ भने मुद्दाको संख्या क्रमशः १४४, १५४ र १९४ पुगेको छ। नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा अनुचित कार्यउपरको अनुसन्धानको जिम्मेवारी आयोगमा रहेकोमा वर्तमान नेपालको संविधानले अनुचित कार्य आयोगको क्षेत्राधिकारबाट हटाएको हुँदा गत आर्थिक वर्षभन्दा प्रतिवेदन अवधिमा उजुरीको संख्या नगण्य रूपमा घट्नुलाई स्वाभाविक भन्न सकिन्छ। उजुरीको संख्यामा केही कमी आए पनि भ्रष्टाचारजन्य प्रवृत्तिगत विशेषताहरूमा भने भिन्नता देखिएको छैन।

आयोगबाट अदालतमा दायर गरिएका मुद्दाको संख्यामा भएको बढोत्तरीले भने भ्रष्टाचारजन्य प्रवृत्तिको नियन्त्रणका लागि अनुसन्धान तहकिकात र अभियोजनमा आयोगको क्रियाशीलता बढेको तथ्यलाई देखाएको छ। आयोगको निरन्तर प्रयासका बावजुद पनि भ्रष्टाचारजन्य प्रवृत्तिमा भने अपेक्षित नियन्त्रण हुन सकेको छैन। भ्रष्टाचारजन्य कार्यउपर आयोगले अनुसन्धान तहकिकात र अभियोजन गर्ने कार्य गरिरहेकै भए पनि नेपाल सरकारका सम्बन्धित क्षेत्रगत निकाय र नियामक निकायहरूबाट भ्रष्टाचार हुन नदिनेतर्फ आवश्यक नीतिगत, पद्धतिगत, प्रविधिगत र प्रवृत्तिगत सुधारका फलदायी प्रयास हुन नसक्दा भ्रष्टाचारजन्य प्रवृत्तिहरूमा अपेक्षित हास आउन सकेको छैन। आयोगमा परेका उजुरीको संख्या र उजुरीको अनुसन्धान पश्चात आयोगले विशेष अदालतमा दायर गरेका मुद्दाको संख्याबाट पनि भ्रष्टाचारजन्य प्रवृत्तिहरूको विद्यमानता र निरन्तरता पुष्टि हुन्छ। आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा आयोगबाट भएका भ्रष्टाचारजन्य कार्यहरूको अनुसन्धान र तत्पश्चात् विशेष अदालतमा दायर गरिएका मुद्दाहरूको विश्लेषण गर्दा कानूनले पारिभाषित गरेका भ्रष्टाचारका विभिन्न प्रवृत्तिहरूको पुनरावृत्ति भएको देखिन्छ। भ्रष्टाचार निवारण ऐनले परिभाषित गरेका रिसवत लिने दिने, राजस्व चुहावट गर्ने, सार्वजनिक सम्पत्तिको हानि नोक्सानी गर्ने, गैरकानूनी लाभ वा हानि पुऱ्याउने बदनियतले काम गर्ने, झुठा विवरण दिने, गैरकानूनी रूपमा सम्पत्ति आर्जन गर्ने जस्ता विगत वर्षहरूमा देखिएका भ्रष्टाचारका प्रवृत्तिहरूको पुनरावृत्ति आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा पनि भएको छ। मुख्य रूपमा सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्तिले गर्ने भ्रष्टाचार आर्थिक लेनदेनसँग गाँसिएको विषय भएकाले सरकारी ढुकुटीमा रकम प्राप्त गर्ने र सरकारी कोषबाट खर्च गर्ने दुवै अवस्थामा भ्रष्टाचार गर्ने प्रवृत्ति विद्यमान छ। यसका साथै सार्वजनिक सेवा प्रवाहका क्रममा सेवाग्राहीसँग रिसवत लिने प्रवृत्ति पनि व्यापक रूपमा विद्यमान छ। सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता गर्ने प्रवृत्तिले गर्दा सार्वजनिक सम्पत्तिको अतिक्रमण भएको छ। सार्वजनिक लाभको पद हासिल गर्नका लागि शैक्षिक योग्यता वा अन्य कागजातका नक्कली प्रमाणपत्र पेस गर्ने र अन्य झुठा विवरण दिने प्रवृत्तिसमेत विद्यमान रहेको पाइन्छ। यसरी सार्वजनिक आय, सार्वजनिक खर्च, सार्वजनिक सम्पत्ति, सेवाप्रवाह र सेवाप्रवेशका विविध क्षेत्रमा विभिन्न रूप, रंग र शैलीका भ्रष्टाचारजन्य कार्यहरू भए गरेको देखिन्छ।

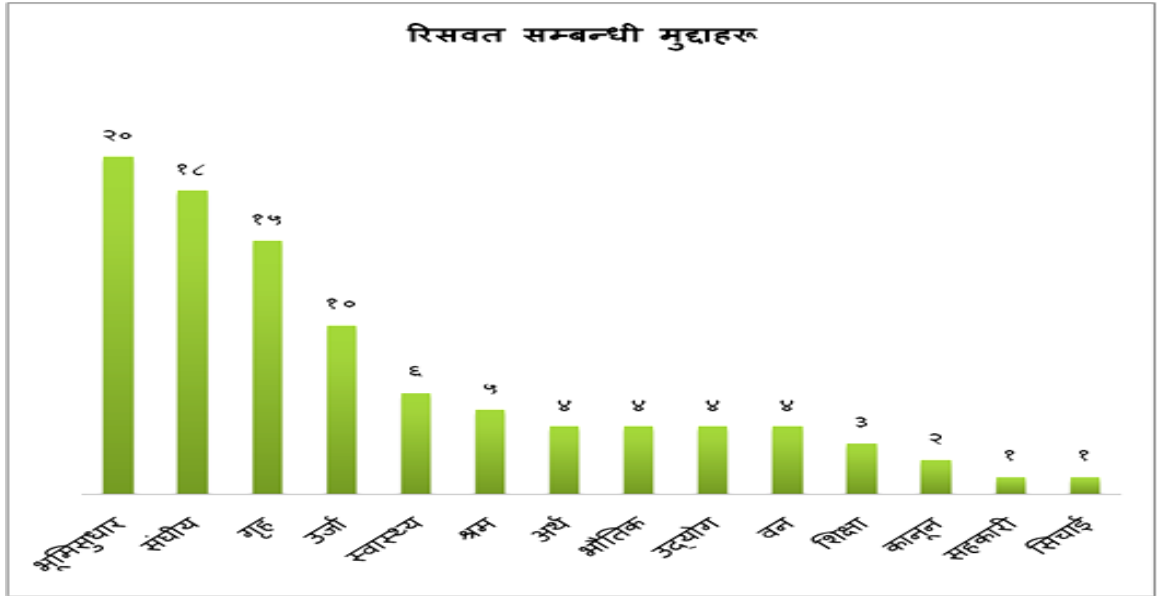
५.१ रिसवत लिने दिने प्रवृत्ति

सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने कर्मचारीको सेवाग्राहीप्रतिको व्यवहार, कार्यकुशलता र जिम्मेवारीबोधबाट सरकारी सेवा र राज्य संयन्त्रप्रतिको जनताको विश्वास निर्धारण हुने गर्दछ। मुलुकमा सुशासनको अवस्थाका सम्बन्धमा आयोगले हालै गरेको सेवाग्राही सर्वेक्षणले सार्वजनिक सेवा प्रवाहको कमजोर अवस्था प्रस्तुत गरेको छ। उक्त अध्ययन अनुसार जनसमुदायलाई छिटो छरितो रूपमा सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्नुपर्ने कर्मचारीको दायित्व र कर्तव्य भए तापनि सेवाग्राहीलाई बाध्य पारी रिसवत लिने दिने कार्य भइरहेको छ। सर्वेक्षणमा अभिव्यक्त केही सेवाग्राहीहरूको धारणा अनुसार उनीहरूले सरकारी कार्यालयबाट आफ्नो काम सम्पन्न गराउन अतिरिक्त दस्तुर बुझाउनुपरेको र यसरी दिइने रकम सम्बन्धित फाँटवाला कर्मचारी, कानून व्यवसायी र मध्यस्थकर्ताबाट लेनदेन हुने गरेको छ। यस्ता अतिरिक्त दस्तुर दिनुपर्ने कार्यालयहरूमा मालपोत कार्यालय, गाउँपालिका वा नगरपालिका कार्यालय, नापी कार्यालय, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, आन्तरिक राजस्व कार्यालय, खानेपानी कार्यालय रहेको सर्वेक्षणले देखाएको छ। केही सेवाग्राहीहरूको धारणामा कर्मचारीहरूले कार्यप्रक्रियालाई जटिल बनाउने र समयमा काम सम्पन्न नगर्ने, काम पन्छाउने र जिम्मेवारी पालना नगर्ने प्रवृत्ति रहेको छ। यसरी सार्वजनिक सेवाप्रवाहमा नियमानुसार सेवा प्रदान नगरी उत्तरदायित्व पन्छाउने, ढिलासुस्ती गर्ने र रिसवत लिने प्रवृत्तिको कारणले सरकारी सेवाप्रति जनताको विश्वास घट्न गएको अवस्था छ।

कार्यालयबाट नियमानुसार गरिदिनुपर्ने दर्ता, नवीकरण, सिफारिस, निकास र भुक्तानी जस्ता कामकारवाहीमा केही कर्मचारीहरूले घुस (रिसवत) लिने गरेको आयोगले गरेको भ्रष्टाचारजन्य कार्यको अनुसन्धान तहकिकातबाट समेत देखिन आएको छ। आयोगमा प्राप्त हुन आएका उजुरीहरूको अवस्था केलाउँदा जग्गाको नापजाँच/रेखांकन/किताकाट/दर्ता/एकीकरण/हालसाबिक/नामसारी/अंशबण्डा/लालपुर्जा/मोहियानी कायमजस्ता कार्य गराउँदा रिसवत मागेको भन्ने उजुरीका आधारमा आयोगबाट अनुसन्धान हुँदा कतिपय उजुरीहरू सत्यतथ्यमा आधारित रहेको पाइएकोले अनुसन्धान पश्चात विशेष अदालतमा मुद्दासमेत दायर गरिएको छ। यस्तै, उद्योग दर्ता, विद्युत जडान, धारा जडान, सवारी साधन दर्ता, सवारी चालक अनुमति पत्र नवीकरण गर्न

सेवाग्राहीसँग घुस रिसवत लिएको भन्ने उजुरीउपर अनुसन्धान हुँदा उजुरीको व्यहोरा सप्रमाण पुष्टि हुन आई विशेष अदालतमा मुद्दा दायर गरिएका छन् ।

आयोगबाट उजुरीको अनुसन्धान गरी अदालतमा दायर गरिएका रिसवत सम्बन्धी मुद्दाहरू हेर्दा भूमिसुधार तथा व्यवस्था, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास, गृह, ऊर्जा, स्वास्थ्य, अर्थ र शिक्षा मन्त्रालयसँग सम्बन्धित मुद्दाहरू बढी देखिन्छन् । भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय अन्तर्गतमा रिसवतसम्बन्धी उजुरी हेर्दा अधिकांश उजुरीहरू जग्गा नापी र दर्ता गर्ने विषयसँग सम्बन्धित देखिन्छन् ।

ऊर्जा मन्त्रालयसँग सम्बन्धित घुस (रिसवत) सम्बन्धी मुद्दा हेर्दा अधिकांश मुद्दाहरू मिटर जडानसम्बन्धी रहेका जुन कमजोर कार्यपद्धति र फितलो अनुगमन प्रणालीका कारण सिर्जित भएको देखिन्छ । यस्तै, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयसम्बद्ध उजुरी हेर्दा दर्ता, सिफारिस, निकास र भुक्तानीजस्ता विषय रहेका छन् भने गृह मन्त्रालय अन्तर्गतका मुद्दाहरू कार्य सहजीकरण, कार्य अनुमति, मिलापत्र, नागरिकता वा भिसासँग सम्बन्धित विषय रहेका देखिन्छन् । अर्थ मन्त्रालयमा मूलतः राजस्व र भन्सार निर्धारण, कानून, न्याय तथा संसदीय मन्त्रालयमा म्याद तामेली र मुद्दा सहजीकरण, भौतिक निर्माण तथा यातायात मन्त्रालयमा सवारी चालक अनुमतिपत्र, श्रम मन्त्रालयमा श्रम स्वीकृति, वन मन्त्रालयमा काठ कटान र शिक्षा मन्त्रालयमा विद्यालय भवन निर्माणको भुक्तानीजस्ता विषयमा बढी समस्या रहेको उजुरी र मुद्दाहरूको विश्लेषणबाट देखिएको छ । मुलुकमा भ्रष्टाचार नियन्त्रण गरी सरल, सहज र छिटोछरितो सेवाप्रवाह गरी सुशासन कायम गर्न उपर्युक्त विषयमा सम्बन्धित मन्त्रालयले उपयुक्त नीति, प्रविधि र प्रक्रियाको पहिचान एवं उपयोग गरी प्रभावकारी आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली अवलम्बन गर्नु आवश्यक छ । सार्वजनिक सेवा लिने दिने क्रममा हुने मानवीय सम्पर्कका कारण यस प्रकारको भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलाप हुने गरेको पाइएको छ ।

५.२ राजस्व चुहावट गर्ने प्रवृत्ति

राजस्व असुली गरी राज्यकोषमा जम्मा गर्नुपर्ने दायित्व भएका पदाधिकारी/कर्मचारीबाट नै राजस्व असुलीमा लापरवाही गरी अनुचित कर छुट र राजस्व बापत उठेको रकम हिनामिना भए गरेको आ.व. २०७४।७५ मा भएको उजुरीको अनुसन्धानबाट देखिएको हुँदा राजस्व चुहावटसम्बन्धी पाँचवटा मुद्दा विशेष अदालतमा दायर गरिएको छ । राजस्व चुहावटसम्बन्धी बढी उजुरी र मुद्दाहरू अर्थ मन्त्रालय, भौतिक योजना तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका कर्मचारीविरुद्ध परेको देखिन्छ । यस्ता उजुरी तथा मुद्दाहरू सम्बन्धित कार्यालयले आर्जन गरेको ठूलो परिमाणको राजस्व रकम बैंक दाखिला नगरी मस्यौट तथा हिनामिना गरेको, कार्यालयबाट सिफारिस दिँदा लिनुपर्ने राजस्व रकम आम्दानी रसिद नकाटी हिनामिना गरेको, कित्ते कागजात तयार गरी राजस्व छली गरेको र गलत लिखत तयार गरी घटी राजस्व निर्धारण गरेको विषयहरूसँग सम्बन्धित छन् ।

५.३ सार्वजनिक सम्पत्ति हिनामिना, हानि नोक्सानी वा दुरुपयोग गर्ने प्रवृत्ति

नेपाल सरकार वा सार्वजनिक संस्थाको सम्पत्ति लापरवाही वा बदनियत गरी हिनामिना, हानि नोक्सानी वा दुरुपयोग गरेको विषयमा आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा आयोगमा परेका उजुरीमध्ये अनुसन्धान तहकिकातपश्चात् १३ वटा मुद्दा विशेष अदालतमा दायर गरिएका छन्। सरकारी कोषको रकमको संरक्षण गर्ने दायित्व भएका कर्मचारीहरूबाट नै लापरवाही वा बदनियत गरी मासेको वा हिनामिना गरेको तथ्य सप्रमाण पुष्टि भएपछि अभियोजन गरिएको हो। यस्ता मुद्दाहरू सामाजिक सुरक्षा भत्ताको रकम, गाउँपालिका/नगरपालिकाको खातामा रहेको रकम, विद्यालयको खातामा रहेको रकम, हुलाक बचत बैंकको रकम, हिनामिना, हानि नोक्सानी र दुरुपयोग गरिएको विषयसँग बढी सम्बन्धित रहेको पाइन्छ। सरकारद्वारा वितरण गर्नका लागि पठाइएको सामाजिक सुरक्षा भत्ता सम्बन्धित सेवाग्राहीले प्राप्त नगरेको व्यहोरा उजुरीको छानबिन तथा अनुसन्धानबाट देखिन आएको छ। कतिपय रकमहरू व्यक्तिको नाम मिलाई झुठो र किर्ते भरपाई खडा गरी भुक्तानी गरेको र उक्त रकम कर्मचारीको मिलेमतोमा भ्रष्टाचार भएको देखिन आएको छ। यसबाट देशभरि ठूलो संख्यामा रहेका विद्यालय, गाउँपालिका/नगरपालिका, वडा कार्यालयहरूका सम्बन्धित कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादनको सुपरीवेक्षण अनुगमन, प्रतिवेदन र पृष्ठपोषण पद्धति तथा अभिमुखीकरण र क्षमता विकासका बारेमा उचित ध्यान पुग्न नसकेको समेत स्पष्ट हुन्छ।

५.४ सरकारी/सार्वजनिक जग्गा व्यक्तिको नाममा दर्ता गर्ने प्रवृत्ति

भूमि प्रशासनका क्षेत्रमा भ्रष्टाचार गरी सार्वजनिक जग्गा व्यक्तिको नाममा दर्ता गरिएको विषयमा आयोगमा निरन्तर उजुरीहरू पर्ने गरेका छन्। यस्ता उजुरी उपर अनुसन्धान गरी दोषी उपर कारवाहीका लागि विशेष अदालतमा मुद्दा दर्ता गरिए तापनि सरकारी जग्गा व्यक्तिको नाममा दर्ता गर्ने प्रवृत्ति नियन्त्रण हुन सकेको छैन। जग्गाको सरकारी निकायमा रहेको दर्ता सेस्ताको कागजातलाई गैरकानूनी तरिकाले हेरफेर गरी सार्वजनिक जग्गा व्यक्तिको नाममा दर्ता गरी जग्गाधनी प्रमाणपुर्जा दिएको पाइएको छ। सक्कल जग्गाधनी दर्ता सेस्तामा गैरकानूनी तवरले अक्षरहरू थपी/सेस्ताको सहीछाप र मिति महलमा नक्कली छाप लगाई/केरमेट, थपघट र हेरफेर गरी सरकारी सम्पत्ति हानि नोक्सानी गरेको अनुसन्धानबाट देखिएको छ। आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा आयोगबाट एउटै उजुरीको अनुसन्धान तहकिकातबाट जम्मा २७० रोपनी १४ आना ३ पैसा १ दाम सरकारी/सार्वजनिक जग्गा व्यक्तिविशेषका नाममा दर्ता गरेको देखिएकाले ७१ जना प्रतिवादीउपर विशेष अदालतमा मुद्दा दायर गरिएको छ। यसरी विगतमा वनजंगल, खोला किनार, खुला चौर, गौचरनका रूपमा रहेका सार्वजनिक/सरकारी जग्गा गैरकानूनी तवरबाट व्यक्तिका नाममा दर्ता भई मासिएबाट सम्बन्धित निकायले सार्वजनिक जग्गाको संरक्षणका लागि पहलकदमी लिन आवश्यक देखिन्छ।

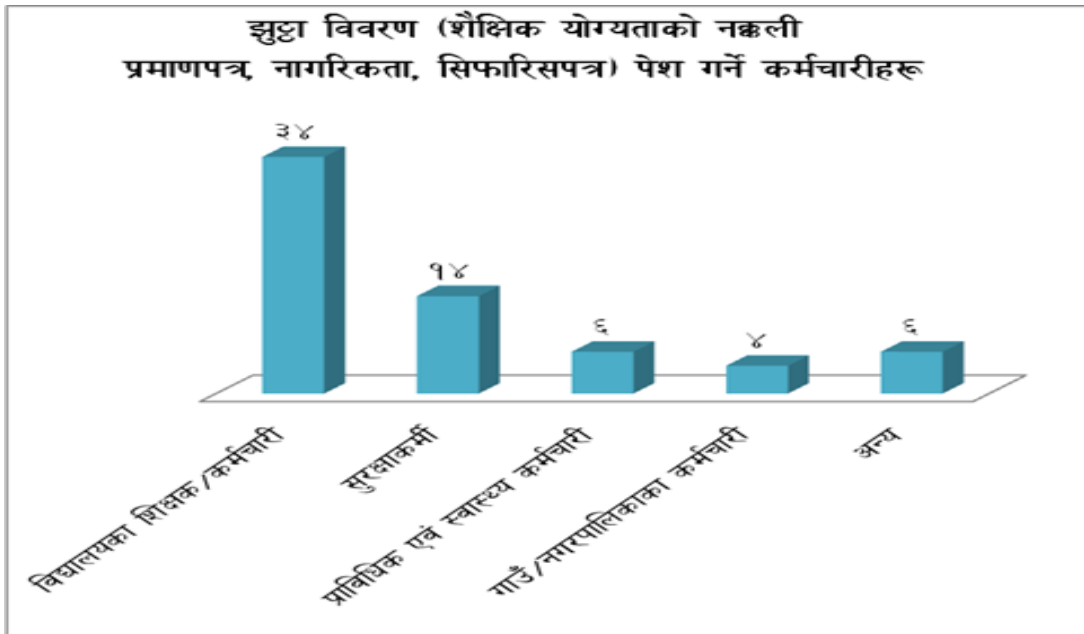
५.५ गैरकानूनी लाभ वा हानि पुऱ्याउने बदनियतले सार्वजनिक खरिदमा अनियमितता गर्ने प्रवृत्ति

केही राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूबाट आफू वा अरू कुनै व्यक्तिलाई गैरकानूनी लाभ पुऱ्याउने वा नेपाल सरकार वा सार्वजनिक संस्थालाई गैरकानूनी हानि पुऱ्याउने बदनियतले सार्वजनिक खर्च गर्दा राज्यको दुर्लभ आर्थिक स्रोतको अपव्यय गरेका दृष्टान्त अनुसन्धानबाट उजागर भएका छन्। ऐन, नियमानुसार टेण्डर आह्वान नगरी बजेट खर्च गरेको, विशेष परिस्थितिमा खरिद गर्दा अवलम्बन गर्नुपर्ने कानूनी प्रावधानसमेतको पालना नगरी सरकारी बजेट व्यय गरेको, स्थानीय दररेटभन्दा अत्यधिक र अस्वाभाविक रूपमा बढी मूल्य राखेको, किर्ते प्रतिवेदन तयार गरी रकम अपव्यय गरेको अनुसन्धानबाट देखिन आएको छ। साथै, कम परिमाणमा सामान खरिद गरी बढी देखाई भ्रष्टाचार गरेको तथा सामान खरिद गरेको भनी झुठा बिल भरपाई पेस गरी बजेट हिनामिना गरेको देखिएको छ। परामर्शदाता छनौट गर्दा स्वीकृत मूल्यांकनका आधारहरू विपरीत प्रस्ताव मूल्यांकन गरी सरकारलाई हानि नोक्सानी पुऱ्याएको र व्यक्तिलाई लाभ पुऱ्याएको देखिएको छ। झुठा बिल भरपाई, खरिद आदेश र दाखिला प्रतिवेदन फाराम पेस गरी भुक्तानी लिए दिएको समेत पाइएको छ।

५.६ झुठा विवरण (शैक्षिक योग्यताको नक्कली प्रमाणपत्र, नागरिकता, सिफारिसपत्र) पेस गर्ने प्रवृत्ति

सरकारी नोकरी वा पदोन्नति हासिल गर्ने तथा सरकारी सेवा र सुविधा प्राप्त गर्ने प्रयोजनका लागि शैक्षिक योग्यताको नक्कली प्रमाणपत्र, झुठा अध्यापन अनुमतिपत्र, झुठा नागरिकता जस्ता कागजात पेस गर्ने प्रवृत्ति अनुसन्धानबाट देखिएको छ। शैक्षिक योग्यताको नक्कली प्रमाणपत्रका आधारमा सेवा प्रवेश हुँदा योग्य व्यक्तिको छनौटमा यसले असर पार्दछ भने शैक्षिक योग्यताको नक्कली प्रमाणपत्रको आधारमा पदोन्नति हुँदा

योग्य र सक्षम कर्मचारीको मनोबल र कार्यालयको कार्यसम्पादनमा नकारात्मक असर पर्न जान्छ । यसर्थ शैक्षिक योग्यताको नक्कली प्रमाणपत्रको बारेमा अनुसन्धान गरी दोषी देखिएका उपर अभियोजन गर्ने काम आयोगले तीव्रताका साथ गर्दै आएको छ। अर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा शैक्षिक योग्यताको झुठा प्रमाणपत्रसम्बन्धी उजुरीहरू उपर अनुसन्धान तहकिकात गरी आयोगबाट ६४ वटा मुद्दा विशेष अदालतमा दायर गरिएका छन्। आयोगबाट उजुरीको अनुसन्धान गरी अदालतमा दायर गरिएका शैक्षिक योग्यताको झुठा प्रमाणपत्रसम्बन्धी मुद्दाहरू हेर्दा शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गत विद्यालयका शिक्षकहरू र गृह मन्त्रालय अन्तर्गत सुरक्षा निकायका प्रहरी कर्मचारीहरूसँग सम्बन्धित मुद्दाहरू बढी देखिन्छन् । त्यस्तै, केही स्वास्थ्यकर्मी र प्राविधिक कर्मचारी, गाउँ/नगरपालिकाका प्रशासनिक कर्मचारी र अन्य कर्मचारीहरूले समेत सरकारी ओहदा पाउने वा अन्य सुविधा हासिल गर्ने उद्देश्यले नक्कली कागजात पेस गरेको तथ्य अनुसन्धानबाट खुलेकाले निजहरूविरुद्ध मुद्दा दायर गरिएको छ । यसर्थ, शिक्षक र प्रहरी कर्मचारी लगायतमा भर्ना गर्दाका बखत शैक्षिक प्रमाणपत्रहरूको यकिन गरेर मात्र कर्मचारी छनौट र भर्ना गर्ने पद्धतिको अवलम्बन हुनसकेमा यसबाट योग्यता प्रणाली र कार्यसम्पादनस्तरमा सकारात्मक प्रभाव पर्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

५.७ ऐन कानूनको परिपालना नगर्ने प्रवृत्ति

सार्वजनिक क्षेत्रबाट सम्पादन हुने कामकारबाहीमा एकरूपता कायम गर्दै निष्पक्षताका साथ शीघ्र र प्रभावकारीरूपमा कार्य सम्पादन गर्नका लागि उपयुक्त कानून, मापदण्ड र कार्यविधिहरू तर्जुमा गरी लागू गरिएको हुन्छ । सार्वजनिक क्षेत्रबाट सम्पादन हुने कार्यहरू स्वीकृत गरी लागू गरिएका निर्धारित विधि र पद्धतिका आधारमा हुनुपर्नेमा आयोगमा परेका उजुरी उपर अनुसन्धान हुँदा सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्तिहरूले आफ्नो कर्तव्य पालना गर्दा बाध्यात्मकरूपमा पालना गर्नुपर्ने कानूनी प्रावधान, कार्यविधि वा मापदण्डहरूको उल्लंघन गरेको देखिन आएको छ । कार्यालयबाट कानूनबमोजिम गर्नुपर्ने सिफारिस/स्वीकृति, मापदण्ड/नर्स, मूल्यांकन, परीक्षण, नियुक्ति, सम्झौता, खरिद, निर्माण तथा सेवाप्रवाहका अन्य कार्य गर्दा तोकिएको कानूनी प्रक्रिया र मापदण्डविपरीत भए गरेको उजुरीहरूको अनुसन्धानबाट देखिन आएको छ । आयोगबाट गरिएको "नेपालमा भ्रष्टाचार र सुशासनसम्बन्धी अध्ययन, २०७५" को सेवाग्राही सर्वेक्षणबाट समेत कर्मचारीहरूमा नियम, कानून र विधिको पालना नगर्ने, काम पन्छाउने, जिम्मेवारी पालना नगर्ने, कार्यप्रक्रियालाई जटिल बनाउने र समयमा काम नगर्ने प्रवृत्ति विद्यमान रहेको अभिमत जाहेर भएको छ । सर्वेक्षणमा सबैभन्दा बढी उत्तरदाताले कानूनको पालनामा जोड दिएको देखिएबाट प्रक्रियागत भ्रष्टाचारलाई कम गर्नका लागि विधि र पद्धतिको परिपालना आवश्यक देखिन्छ ।

५.८ गैरकानूनी रूपमा सम्पत्ति आर्जन गर्ने प्रवृत्ति

सार्वजनिक पद धारण गरेको राष्ट्रसेवकले सार्वजनिक पदमा बहाल भएपछि साठी दिनभित्र र त्यसपछि हरेक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको साठी दिनभित्र आफ्नो सम्पत्ति विवरण पेस गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। यसरी पेस गरेको सम्पत्ति विवरण अमिल्दो र अस्वाभाविक देखिन आएमा वा सार्वजनिक पद धारण गरेको पदाधिकारीले अमिल्दो र अस्वाभाविक उच्च जीवनस्तर यापन गरेमा त्यस्तो सम्पत्तिको वैधानिक स्रोत खुलाउनुपर्ने दायित्व सम्बन्धित पदाधिकारीमा नै रहने व्यवस्था कानूनले गरेको छ। सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले कानून र आचरण विपरीतका विभिन्न काम गरी गैरकानूनी रूपमा सम्पत्ति आर्जन गरेको भनी आयोगमा उजुरीहरू पर्ने गरेको छ। कतिपय उजुरीहरूको अनुसन्धानबाट सार्वजनिक पदमा रहँदा विभिन्न किसिमले अनुचित लाभ लिई चलअचल सम्पत्ति आर्जन गरेको कारणले सम्बन्धित कर्मचारी/ पदाधिकारीले सम्पत्तिको वैधानिक स्रोत पुष्टि गर्न नसकेको पाइएको हुँदा विशेष अदालतमा मुद्दा दायर गरिएको छ।

५.९ नीतिगत भ्रष्टाचार गर्ने प्रवृत्ति

आयोगबाट गरिएको "नेपालमा भ्रष्टाचार र सुशासनसम्बन्धी अध्ययन, २०७५" अनुसार नेपालमा नीतिगत भ्रष्टाचार हुने गरेको छ भन्ने धारणा सेवाग्राहीहरूमा व्यापकरूपमा रहेको पाइएको छ। सेवाग्राही सर्वेक्षण अनुसार उच्च पदस्थ पदाधिकारीहरूबाटै बढी नीतिगत भ्रष्टाचार हुने गरेको छ। भ्रष्टाचारको जिम्मेवार पक्षका रूपमा राजनैतिक दल, उच्च पदस्थ कर्मचारी, मन्त्रीका सल्लाहकार तथा नजिकका व्यक्तिहरू रहेको भन्ने उनीहरूको अभिमत देखिन्छ। १३.२% जवाफदाताले प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालय पनि नीतिगत भ्रष्टाचारमा जिम्मेवार रहेको बताएका छन्। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐनमा मन्त्रिपरिषद् वा त्यसको कुनै समितिको सामूहिक रूपमा गरेको नीतिगत निर्णय सम्बन्धमा आयोगले कुनै कारवाही नगर्ने प्रावधान रहेको छ। उच्च पदाधिकारीहरूले मन्त्रालयबाट गर्न सकिने प्रशासनिक र सार्वजनिक खरिदसम्बन्धी विषयलाई समेत निर्णयका लागि मन्त्रिपरिषद्मा पुऱ्याई कानूनको भावनाविपरीत कार्य गर्ने गरेको देखिन आएको छ। मन्त्रिपरिषद्बाट गरिनुपर्ने निर्णय मन्त्रालयबाट र मन्त्रालयबाट हुनुपर्ने विषय मन्त्रिपरिषद्बाट निर्णय गराउनेजस्ता प्रवृत्ति देखिन आएका छन्।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा परेका उजुरीको व्यहोरा, उजुरी उपर आयोगबाट भएको अनुसन्धान, तहकिकात, अनुसन्धानका आधारमा विशेष अदालतमा दायर गरिएका मुद्दाहरू र आयोगबाट गराइएको नेपालमा भ्रष्टाचार र सुशासनको अवस्था सम्बन्धी अवधारणा सर्वेक्षणको अध्ययन विश्लेषण गर्दा सार्वजनिक क्षेत्रमा भ्रष्टाचारजन्य प्रवृत्ति र अनियमितताहरू निरन्तररूपमा दोहोरिइरहेको अवस्था देखिएको छ। यी विषयहरूमा सुधार गर्ने सन्दर्भमा आयोगबाट नेपाल सरकार र विभिन्न सार्वजनिक निकायहरूलाई पटकपटक सुझावहरू दिइएको भए तापनि दिइएका सुझावहरूको कार्यान्वयन प्रभावकारी हुन सकेको छैन। त्यसैगरी सार्वजनिक निकायमा कार्यरत कर्मचारी र पदाधिकारीहरूमा जिम्मेवारी र जवाफदेहिता बहन नगर्ने तथा समयमा निर्णय नगर्ने प्रवृत्ति हावी हुँदै गएको छ भने नियामक र अनुगमन गर्ने निकायका जिम्मेवार पदाधिकारीहरूबाट निर्धारित जिम्मेवारी पूरा भए गरेको देखिँदैन। यसबाट भ्रष्टाचार नियन्त्रण गरी मुलुकमा सुशासन कायम गर्नका लागि माथि उल्लिखित भ्रष्टाचारजन्य प्रवृत्तिहरूको विश्लेषण समेतका आधारमा प्रभावकारी नियन्त्रणात्मक उपायको अवलम्बन हुन अति आवश्यक देखिएको छ।

६. भ्रष्टाचार नियन्त्रण गरी सुशासन कायम गर्न आयोगद्वारा प्रस्तावित सुझावहरू

लोकतान्त्रिक शासनप्रणालीमा जनअपेक्षा सम्बोधन गर्नका लागि सरकारले नीति निर्माण र कार्यान्वयन गर्दछ, जसबाट राज्यसंयन्त्रप्रति जनताको विश्वास बढेर जान्छ, कानूनको कार्यान्वयन सहज हुन्छ र सुशासन कायम हुन्छ। जनउत्तरदायी, पारदर्शी, जिम्मेवार, कामप्रति सजग, सेवाप्रति समर्पित सार्वजनिक पदाधिकारीहरूबाट मात्रै सुशासन कायम गर्ने कार्य सम्भव छ। सामाजिक न्याय, समावेशीकरण, सेवा सुविधाको सन्तुलित वितरण र जनचाहनाअनुरूपको सेवा प्रवाह गरी जनताको घरदैलोमा सरकारको उपस्थिति गराउनका लागि सरकारी र निजी क्षेत्रमा समेत भ्रष्टाचारप्रति शून्य सहनशीलता कायम हुन जरुरी छ। अहिले नेपालको शासकीय प्रणालीमा बहुआयामिक स्वरूपमा भ्रष्टाचार देखिएको छ। उदाहरणका लागि राजस्व असुली, सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया, शिक्षा, स्वास्थ्य र जनताका प्रत्यक्ष सरोकार रहने क्षेत्रमा समेत देखिएको विचलनलाई लिन सकिन्छ। कानूनको उल्लंघन गरी नीतिगतरूपमा गरिने भ्रष्टाचार, आर्थिक अनियमितता र विकास निर्माणमा हुने

भ्रष्टाचार मुलुकमा विकरालरूपमा देखा पर्दै आएको छ । नीतिगत भ्रष्टाचारले आर्थिक, सामाजिक क्षेत्रमा अस्थिरता र विचलन उत्पन्न गराएको छ । भ्रष्टाचारका कारण आर्थिक विकास, विकास निर्माण कार्य, सार्वजनिक सेवा प्रवाह, आन्तरिक सुरक्षा प्रणाली एवं सम्पदा संरक्षण हासोन्मुख हुँदै गएको छ । भ्रष्टाचारबाट आर्जित सम्पत्तिलाई सामाजिक रूपमा दुरुत्साहन हुन नसक्नु, उल्टै प्रतिष्ठा प्रदान गर्नुजस्ता कारणले पनि भ्रष्टाचारले प्रोत्साहन पाएको छ ।

सुशासन प्रवर्द्धन गर्ने कार्य आयोगको एकल प्रयासले मात्र सम्भव नहुने स्पष्ट छ, नियामक निकाय जस्तै: मन्त्रालय, विभाग र सरकार स्वयम् यसप्रति पूर्ण जिम्मेवार र जवाफदेही बन्नु जरुरी रहेको छ । यसका साथै विधायिकाबाट पारित ऐन, नियम र कानूनको पालना गरी भ्रष्टाचारमुक्त शासन कायम गर्न तदारुकता देखाउन आवश्यक छ । भ्रष्टाचार नियन्त्रण गरी सुशासन प्रवर्द्धन गर्नका लागि आयोगले सरकारी, गैरसरकारी र निजी क्षेत्र तथा नागरिक समाजलगायत सबैसँगको सहकार्य र समन्वयको समेत अपेक्षा गरेको छ । सुशासनबिना मुलुकमा दिगो शान्ति, विकास र समृद्धि सम्भव नहुने हुँदा भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापलाई निरुत्साहित गर्दै सदाचार पद्धतिको प्रवर्द्धन गरी भ्रष्टाचारमुक्त समाज स्थापना गर्न देहायबमोजिमका सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ :-

(क) भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धि (UNCAC) को कार्यान्वयनसम्बन्धी

नेपालले १० डिसेम्बर २००३ मा महासन्धिमा हस्ताक्षर गरी २३ फेब्रुअरी २०११ मा महासन्धिको अनुमोदन गरिसकेको छ । महासन्धि अनुमोदन पश्चात भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८, भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को प्रभावकारी कार्यान्वयन, संवैधानिक निकायका रूपमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, विशेष अदालत, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, राजस्व अनुसन्धान विभाग, राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र लगायतका निकायको सुदृढीकरण, महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी रणनीति तथा कार्ययोजना, २०६९ तर्जुमा, पारस्परिक कानूनी सहायता ऐन २०७० तथा सुपुर्दगी ऐन २०७० तर्जुमा लगायतका कार्यहरू गरिएका छन् । महासन्धिमा भएका धेरै प्रावधानहरू अवलम्बन गरिएको भए तापनि महासन्धिको भावना अनुरूप केही कार्यहरू गर्न बाँकी नै रहेका छन् । भ्रष्टाचार नियन्त्रणका प्रयासलाई अझै बढी प्रभावकारी बनाउनका लागि महासन्धि अनुरूप देहायका व्यवस्था हुन उपयुक्त देखिएको हुँदा यसको व्यवस्था प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषदको कार्यालय लगायत अन्य सम्बद्ध निकायले मिलाउन सुझाव दिइएको छ :

१. महासन्धिको धारा ३२ मा भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी मुद्दामा बकपत्र गर्ने साक्षी र विशेषज्ञ एवं उपयुक्तता अनुसार उनीहरूका नातेदार र अन्य निकटस्थ व्यक्तिहरूलाई सम्भावित दुर्व्यवहार वा त्रासबाट प्रभावकारी सुरक्षा प्रदान गर्न समुचित उपाय अवलम्बन गर्ने भन्ने व्यवस्था रहेको छ । महासन्धिको व्यवस्थाबमोजिम साक्षी र विशेषज्ञहरूको सुरक्षासम्बन्धी कानूनको तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
२. महासन्धिको धारा ३३ मा महासन्धिद्वारा स्थापित कसुरसँग सम्बन्धित कुनै तथ्यका विषयमा कुनै व्यक्तिले असल नियतले र तर्कसङ्गत आधारसहित कुनै सूचना पेस गरेमा निजका विरुद्ध कुनै अवाञ्छित व्यवहार हुनबाट सुरक्षा प्रदान गर्न कानूनी प्रणालीमा समुचित उपाय अवलम्बन गर्ने व्यवस्था रहेको छ । महासन्धिको प्रावधानबमोजिम सूचनादाताको सुरक्षासम्बन्धी कानूनको तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
३. महासन्धिको धारा ५ अन्तर्गत इमान्दारिता, पारदर्शिता र जवाफदेहिता कायम रहने गरी प्रभावकारी र समन्वयात्मक रूपमा भ्रष्टाचार विरोधी नीतिहरू तर्जुमा गरी लागू गर्ने व्यवस्था रहेको छ । महासन्धिले औल्याए अनुसार सदाचार पद्धतिको विकास गर्न राष्ट्रिय सदाचार नीति (National Integrity Policy) तयार गरी लागू गर्ने । उक्त नीतिको सफल कार्यान्वयन गरी सार्वजनिक पदाधिकारीहरूको कामकारवाही उत्तरदायी र जीवनपद्धति सदाचारयुक्त बनाउन, सदाचार प्रवर्द्धनका आवश्यक उपाय पहिल्याउन र सदाचारलाई प्रोत्साहन गर्न प्रत्येक मन्त्रालय/विभागमा सदाचार एकाई गठन गरी सदाचार अधिकृत (Integrity Officer) समेत तोक्ने व्यवस्था सम्बन्धित मन्त्रालयले गर्ने, गराउने ।
४. महासन्धिको धारा १८ मा पदीय प्रभावको दुरुपयोग र धारा १९ मा कर्तव्यको दुरुपयोगलाई कसुरको रूपमा स्थापित गरी आवश्यक कानूनी वा अन्य उपाय अवलम्बन गर्ने भन्ने व्यवस्था रहेको छ । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा अनुचित कार्यसम्बन्धी उजुरी

आयोगबाट हेरिने व्यवस्था रहेकोमा आयोगबाट हेरिँदै आएको अनुचित कार्यको छानबिनको प्रावधान वर्तमान संविधानबाट हटाइएको र अर्को अधिकार प्राप्त निकायलाई सो कार्यको जिम्मेवारी नतोकिएको हुँदा सुशासन प्रवर्द्धनमा समेत यसको नकारात्मक असर देखिन थालेको छ । अनुचित कार्य र भ्रष्टाचार एक अर्कामा अन्योन्याश्रित रूपमा सम्बन्धित रहेको तथा भ्रष्टाचारको विषयमा अनुसन्धान गर्दै जाँदा अनुचित कार्य देखिनसक्ने र अनुचित कार्यको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्दै जाँदा भ्रष्टाचार देखिनसक्ने स्थितिमा यी दुवै विषयलाई पृथकरूपमा हेर्न मिल्दैन । अनुचित कार्यलाई आयोगको क्षेत्राधिकारभित्र राख्न संविधानको संशोधनसमेत गरी आवश्यक कानूनी व्यवस्था गर्ने ।

५. महासन्धिको धारा ४५ मा सजाय पाएका व्यक्तिको हस्तान्तरण तथा धारा ४६ मा पारस्परिक कानूनी सहायता तथा भाग पाँच धारा ५१ देखि ५९ सम्म सम्पत्ति फिर्तासम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । साथै, पक्ष राष्ट्रहरूले अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग अभिवृद्धिका लागि द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्ध गर्ने व्यवस्था छ । पारस्परिक कानूनी सहायता ऐन तथा सुपुर्दगी ऐन लागू भए तापनि पारस्परिक सहयोग प्रभावकारी हुन नसकेकोले आवश्यक द्विपक्षीय सम्झौता वा अन्य उपाय अवलम्बन गरी विदेशमा रहेका भ्रष्टाचारमा संलग्न व्यक्तिलाई झिकाउने तथा भ्रष्टाचारबाट अर्जित सम्पत्ति फिर्ता गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
६. महासन्धिको धारा ३०(२) ले सार्वजनिक पदाधिकारीहरूबाट उनीहरूलाई कार्यसम्पादन गर्न प्रदान गरिएका छुट वा क्षेत्राधिकारजन्य विशेषाधिकार र महासन्धिद्वारा स्थापित कसुरको प्रभावकारी अनुसन्धान, अभियोजन र न्यायनिरूपण बीच समुचित सन्तुलन स्थापित गर्न उपाय अवलम्बन गर्ने भन्ने व्यवस्था रहेको छ । नेपालको संविधानबमोजिम न्यायालय, नेपाली सेना, मन्त्रिपरिषदका नीतिगत निर्णय लगायतका विषय र क्षेत्र आयोगको क्षेत्राधिकारबाहिर रहेका छन् । सामान्य खरिदसम्बन्धी विषय पनि नीतिगत निर्णयका रूपमा मन्त्रिपरिषदमा पेस गर्ने र सार्वजनिक निर्माणका कार्यमा नेपाली सेना संलग्न रहने/गराउने प्रवृत्तिलाई नियन्त्रण गर्न महासन्धिको भावनानुरूप सन्तुलनका लागि पहलकदमी लिने ।
७. महासन्धिको धारा ३६ मा भ्रष्टाचारको प्रतिरोधका लागि स्थापित विशिष्टीकृत निकायहरूलाई आवश्यक स्वतन्त्रता प्रदान गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग र राजस्व अनुसन्धान विभाग प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद कार्यालय अन्तर्गत रहेकाले यी निकायले स्वतन्त्रतापूर्वक कार्यसम्पादन गर्न नसक्ने हुँदा सम्बन्धित कानून संशोधन गरी यी निकायको पुनःसंरचना गर्ने । सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग आयोग मातहत रहने व्यवस्था गर्ने ।
८. महासन्धिको धारा १२ मा निजी क्षेत्रको भ्रष्टाचार निवारणका लागि लेखापरीक्षण लगायतका व्यवस्थामा जोड दिइएको छ । त्यस्तै धारा २१ मा निजी क्षेत्रका निकायमा कार्यरत व्यक्तिका अनुचित लाभ पुऱ्याउने, माग्ने वा स्वीकार गर्नेजस्ता मनसायपूर्वक गरिएका कार्यलाई फौजदारी कसुर स्थापित गर्ने उपाय अवलम्बन गर्ने व्यवस्था रहेको छ । धारा ३४ मा भ्रष्टाचारका परिणामहरूलाई सम्बोधित गर्ने उपाय अवलम्बन गर्ने व्यवस्था रहेको छ । महासन्धि अनुरूप निजी क्षेत्रमा हुने घुसखोरी र रकम हिनामिना तथा निजी क्षेत्रको भ्रष्टाचारको परिणाम सम्बोधन गर्न आयोगको क्षमता सुदृढ गरी आयोगले हेर्ने कानूनी व्यवस्था गर्ने । साथै, स्वदेशी/विदेशी गैरसरकारी संस्थाहरूबाट हुने भ्रष्टाचारजन्य कार्य सम्बन्धमा समेत आयोगले अनुसन्धान गर्न सक्ने गरी कानूनमा व्यवस्था गर्ने ।
९. महासन्धिको धारा १३ अन्तर्गत विश्वविद्यालय एवम् विद्यालयस्तरीय पाठ्यक्रम लगायतका सार्वजनिक शिक्षा कार्यक्रममा भ्रष्टाचारप्रति असहिष्णुता पैदा गर्ने विषयवस्तु समावेश गर्नमा जोड दिनुपर्ने उल्लेख छ । भ्रष्टाचार र अनियमितता नियन्त्रण, सुशासन र सदाचारसम्बन्धी विषयवस्तुलाई समेटि विद्यालय र विश्वविद्यालय स्तरीय पाठ्यक्रममा समावेश गरी पठनपाठन गर्न सकिएमा दक्ष तथा असल नागरिक बनाउन सहयोग पुग्न जाने हुँदा यसतर्फ शिक्षा मन्त्रालयले पहलकदमी लिने । साथै माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा स्थानीय तहको जिम्मेवारीमा पर्ने भएकोले यसका लागि स्थानीय तहले समेत पाठ्यक्रम समावेश गर्ने व्यवस्था मिलाउने । सार्वजनिक प्रशिक्षण केन्द्रहरूका पाठ्यक्रममा भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सदाचार प्रवर्द्धनसम्बन्धी विषयवस्तु समावेश गर्ने व्यवस्थाका लागि सम्बन्धित मन्त्रालयले पहलकदमी लिने ।

१०. महासन्धिको धारा ७ अन्तर्गत राज्यको आर्थिक विकासको गतिलाई ध्यानमा राख्दै कर्मचारीहरूको पर्याप्त पारिश्रमिक र न्यायोचित तलबमान अभिवृद्धि गर्नमा जोड दिइएको छ । कर्मचारीहरूलाई दिइएको तलब सुविधा जीविकोपार्जनका लागि न्यून रहेको हुँदा उनीहरूको मनोबल उच्च राखी भ्रष्टाचारजन्य कार्य नियन्त्रणमा सहयोग पुऱ्याउन आवश्यक तलब तथा अन्य सुविधामा वृद्धि गर्न भ्रष्टाचार र सुशासनको अवस्थासम्बन्धी अध्ययनले सुझावसमेत दिएको छ । भड्किलो सामाजिक व्यवहार र आकासिंदो बजारभाउले गर्दा कर्मचारीहरूलाई न्यून बेतनबाट परिवारको जीवनयापन गर्नमा कठिनाइ परेको छ । बजारमा भएको मूल्यवृद्धिको अनुपातमा कर्मचारीहरूको तलब सुविधामा वृद्धि गर्ने कार्यमा अर्थ मन्त्रालयले पहलकदमी लिने ।
११. महासन्धिको धारा ७ अन्तर्गत निजामती कर्मचारीहरू र उपयुक्त भएसम्म अन्य अनिर्वाचित सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्तिहरूको भर्ना वा नियुक्ति गर्दा सक्षमता, पारदर्शिता र वस्तुगत आधारहरू जस्तै: योग्यता, समन्याय र आर्जित क्षमताका सिद्धान्तहरूमा आधारित रहेर गर्नुपर्ने उल्लेख छ । सार्वजनिक संस्थाहरूमा खुला प्रतिस्पर्धाबाट रिक्त पदमा कर्मचारी भर्ना गर्नका लागि सञ्चालन गरिने परीक्षा तथा नतिजा प्रकाशन गर्ने कार्यमा अनियमितता भए गरेको गुनासो र उजुरी पर्ने गरेका छन् । तसर्थ, संस्थान लगायतका सार्वजनिक संस्थाहरूमा जुनसुकै सेवा समूह तथा प्राविधिक पदहरूको स्थायी पदपूर्ति गर्न लिइने अन्तर्वार्ता समेतका परीक्षाका सम्पूर्ण चरणहरूमा लोकसेवा आयोगले तोकेको मापदण्डबमोजिम गर्ने गराउने व्यवस्था मिलाउने ।
१२. महासन्धिको भावनाअनुरूप स्वार्थको द्वन्द्व नियन्त्रणसम्बन्धी कानून निर्माण गर्न आवश्यक छ । विद्यालय सञ्चालक शिक्षासम्बन्धी ऐन निर्माणमा र बैंक सञ्चालक बैंकसम्बन्धी ऐन निर्माणमा संलग्न हुने वा सार्वजनिक पदाधिकारी अवकाश हुने बित्तिकै निजी संघसंस्थामा आवद्ध हुने जस्ता प्रवृत्ति नियन्त्रण गर्न स्वार्थको द्वन्द्व नियन्त्रणसम्बन्धी ऐन निर्माण गर्न प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालयले पहलकदमी लिने ।
- (ख) शासकीय सुधार/सुशासन प्रवर्द्धनसम्बन्धी**
१३. विद्यमान अवस्थामा इमान्दार र न्यून आय भएका व्यक्तिलाई निर्वाचनमा प्रतिस्पर्धा गर्न एवं विजय हासिल गर्न कठिन छ । खर्चिलो निर्वाचन प्रणालीका कारण लोकतन्त्रका आधारभूत मूल्यमान्यतामा नकारात्मक असर पर्नुका साथै यस्तो निर्वाचनबाट भ्रष्टाचार बढ्नसक्ने तथ्य औल्याइएको पाइन्छ । भ्रष्टाचार न्यूनीकरणका लागि खर्चिलो निर्वाचन प्रणालीमा पुनरावलोकन आवश्यक छ । निर्वाचनका प्रमुख सरोकारवाला संस्था राजनीतिक दलहरूले चन्दा वा अनुदान बैंकिङ प्रणालीबाट मात्र लिने व्यवस्था गरी पारदर्शिता कायम गर्नका लागि दलहरूको आयव्यय बैंकिङ प्रणालीसँग आवद्ध गर्ने र निर्वाचनसम्बन्धी कानूनले तोकेको सीमाभित्र रही राजनीतिक दल तथा उम्मेदवारहरूबाट खर्च भए नभएको विषयमा प्रभावकारी अनुगमनको व्यवस्था मिलाउने ।
१४. नेपालमा उच्चपदस्थ पदाधिकारीहरूबाट बढी नीतिगत भ्रष्टाचार हुने गरेको सेवाम्राही सर्वेक्षणले देखाएको हुनाले जुनसुकै तहको नीतिगत भ्रष्टाचारलाई अनुसन्धानको दायरामा ल्याउन जरुरी देखिएको छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐनमा मन्त्रिपरिषद् वा त्यसको कुनै समितिबाट सामूहिक रूपमा गरिएको नीतिगत निर्णय सम्बन्धमा आयोगले कुनै कारवाही नगर्ने व्यवस्था भएको हुनाले मन्त्रालयबाट निर्णय गर्नुपर्ने सार्वजनिक खरिद सम्बन्धी विषयलाई समेत निर्णयका लागि मन्त्रिपरिषदमा पुऱ्याउने प्रवृत्ति पाइएको छ । मन्त्रिपरिषदमा पेस गरिने नीतिगत निर्णयहरूको स्पष्ट परिभाषा र व्याख्या एवं नीतिगत र प्रशासनिक निर्णयको सीमा निर्धारण गरी यस्तो प्रवृत्ति निरुत्साहित हुन आवश्यक देखिन्छ । नीतिगत निर्णयसम्बन्धी स्पष्ट कार्यविधि प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालयले तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने । प्रदेश मन्त्रिपरिषद वा स्थानीय तहबाट भए गरेका जुनसुकै नीतिगत भ्रष्टाचारका कार्यउपर अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले अनुसन्धान गर्नसक्ने व्यवस्था गर्ने ।
१५. स्थानीय स्तरका विकास निर्माणजस्ता कार्य जनसहभागितामा गराउँदा स्थानीय समुदायमा विकास निर्माण कार्यप्रति अपनत्वबोध भई कम लागत र समयमा गुणस्तरीय कामसम्पन्न हुने अपेक्षा गरी उपभोक्ता समिति माफत गराउन सकिने व्यवस्था सार्वजनिक खरिद ऐनमा गरिएको छ । कानूनको भावना विपरीत

विकास निर्माण जस्तै सडक, कुलो, विद्युतीकरणका कार्यहरू सञ्चालन गर्नका लागि गठित उपभोक्ता समितिका पदाधिकारीहरू दलीय आधारमा विभक्त हुने र पारदर्शिता, जवाफदेहितामा ध्यान नदिने परिपाटी विकास भएको छ । यसबाट उपभोक्ता समिति मार्फत गरिएका कार्यहरूमा निर्माण कार्यको परीक्षण नगर्ने, बढी भुक्तानी दिने, गुणस्तरहीन काम गर्ने र अनियमितता गर्ने प्रवृत्ति देखिएको छ । सार्वजनिक खरिद ऐनको मर्मअनुरूप वास्तविक लाभग्राही सम्मिलित उपभोक्ता समितिको गठन, कानूनको परिपालना तथा उपभोक्ता समिति मार्फत गरिने कार्यको गुणस्तरीयता र सार्वजनिक वित्तीय स्रोतको अत्युत्तम उपयोगको सुनिश्चितता गर्ने व्यवस्था स्थानीय तहले मिलाउने ।

१६. राज्यको पुनर्संरचना पश्चात विभिन्न केन्द्रीय, क्षेत्रीय तथा जिल्ला स्तरका कार्यालयहरू खारेजीमा परेका वा गाभिएका छन् । जिल्लास्तरीय महत्वपूर्ण कार्यालयहरू स्थानीय तहमा मिलान भएका छन् । यी कार्यालयमा रहेका भौतिक सामग्रीहरू र महत्वपूर्ण अभिलेखहरूको संरक्षण, व्यवस्थापन गर्नुका साथै त्यहाँ कार्यरत विभिन्न सेवा समूहका कर्मचारीहरूको समायोजन गर्न आवश्यक छ । कार्यालय खारेजी वा समायोजनका कारण भ्रष्टाचारजन्य कार्यको अनुसन्धानका सिलसिलामा आवश्यक जानकारी तथा सूचनाहरू संकलन गर्न समेत अप्ठ्यारो परेको छ । यथाशीघ्र कार्यालय मिलान, कर्मचारी समायोजन तथा अभिलेख व्यवस्थापन गर्ने कार्यमा संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले पहलकदमी लिने ।
१७. मुलुकमा सुशासन कायम गर्न संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको संगतिपूर्ण सहकार्य आवश्यक छ । संविधानले चुस्त र छरितो संघीय सरकार, समन्वयकारी प्रदेश सरकार र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारी स्थानीय सरकारको परिकल्पना गरेको छ । संविधानबमोजिम तीन सरकारका नीति र कार्यशैलीमा व्यावहारिक रूपमै एकरूपता, सामाजिकस्यता र सहकारिताको अभ्यास हुनुपर्ने देखिएको छ । यसका लागि आवश्यक नीति, संरचना र मानव संसाधनसम्बन्धी व्यवस्थापनका विषयमा संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले र राजस्व असुली र प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँडका विषयमा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्तीय आयोगले यथाशीघ्र सहजीकरण गर्ने ।
१८. सुशासनको अनुभूति गराउन समाज र जनताका आवश्यकता अनुसार जिम्मेवार र उत्तरदायी भई अधिकारको प्रयोग गर्ने परिपाटीको संस्थागत विकास संघीय राज्य प्रणालीको प्रारम्भबाटै हुनु जरुरी छ । स्थानीयस्तरमा सुशासन कायम गर्न राजस्व र प्रशासनिक खर्च (सवारी साधन, तलब भत्ता आदि) सम्बन्धी सन्तुलित निर्णय लिनु आवश्यक छ । यस दिशामा देखिएका अन्योल र असहजता हटाउन अभिमुखीकरण, क्षमता अभिवृद्धि र पूर्वाधार विकाससम्बन्धी सहजीकरण संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले गर्ने ।
१९. स्थानीय तहमा सुशासनको अवरोधका रूपमा विकास निर्माणसँग सम्बन्धित कार्य समयमा सम्पन्न नहुनु, कागजात र अभिलेख दुरुस्त नहुनु, स्थलगत निरीक्षण र अनुगमन नहुनु, लेखा व्यवस्थित नहुनु, लामो समयसम्म पेशकी फछ्यौट हुन नसक्नुजस्ता समस्याहरू रहेको देखिन्छ । अरबौं रकम विनियोजन भई खर्च हुने गरेको सामाजिक सुरक्षा भत्ताको वितरण तथा अभिलेख व्यवस्थापन प्रभावकारी नहुनुका कारण विनियोजित रकमको दुरुपयोग र भ्रष्टाचारसमेत हुने गरेको छ । मृत्युदत्ता/पुनः विवाह दत्ता नगराउनु, मृत्यु भइसकेका र पुनः विवाह गरेका एकल महिलाको नाममा खर्च लेख्नु, अपांगता वर्गीकरणमा अनियमितता गर्नुजस्ता समस्याहरू देखिएका छन् । यस्ता समस्याहरूको समाधानका लागि जनताको समीपमा रहेका स्थानीय सरकारले अभिलेख व्यवस्थापन र अनुगमन प्रणाली प्रभावकारी बनाउनुपर्ने आवश्यकता छ । गाउँपालिका तथा नगरपालिका कार्यालयहरू स्थानीय मानवीय तथा प्राकृतिक संसाधनको अभिलेख अद्यावधिक राख्नुपर्ने निकायसमेत भएको हुँदा नवगठित स्थानीय तहले अभिलेख व्यवस्थापन, लेखा व्यवस्थापन, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली र अनुगमन प्रणाली प्रभावकारी बनाउने व्यवस्था मिलाउने र संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले सहजीकरण गर्ने ।
२०. सुन तस्करी, अपहरण, बलात्कार, हत्या लगायतका जघन्य अपराधका घटनाहरू नियन्त्रण गरी शान्ति सुरक्षा र सुशासनको अनुभूति गराउनु आजको आवश्यकता हो । यस्ता प्रकृतिका अपराधजन्य कार्यहरूलाई नियन्त्रण गर्नका लागि नेपाल प्रहरीमा व्यावसायिकता र अनुसन्धान कुशलता अभिवृद्धि गरिनुका साथै सुरक्षा संयन्त्रको मनोबल उच्च राख्न निष्पक्ष वृत्तिविकासका अवसर उपलब्ध गराउनु

आवश्यक छ । अनुसन्धान सहजताका लागि आवश्यक नीतिगत सुधार, नवीन उपकरण तथा प्रविधिको प्रयोग र क्षमता अभिवृद्धिका लागि गृह मन्त्रालयले व्यवस्था मिलाउने । साथै, सरुवा, बहुवाका वस्तुगत मापदण्ड बनाई निष्पक्षरूपमा लागू गर्ने ।

२१. संघीय शासन प्रणालीको सुदृढीकरणका लागि ऐनकानून निर्माण, संशोधन र खारेजी गर्ने कार्य भइरहेको छ । यसै क्रममा, मुलुकी ऐनका प्रावधानहरूलाई अद्यावधिक र समयसापेक्ष बनाई चारवटा महत्वपूर्ण नयाँ ऐन जारी गरिएका छन् । एकैपटक कानूनमा धेरै परिमार्जन गरिदा ऐनका प्रावधानबारे प्रचारप्रसार गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । ऐनको परिपालनामा प्रभावकारिता ल्याई अनुशासन, सदाचार र सुशासन कायम गर्नका लागि कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयले कानूनहरूको बारेमा सचेतना अभिवृद्धि गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।
२२. संघीय शासन प्रणाली अनुरूपको राज्यको पुनर्संरचनामा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा रहने मन्त्रालय, विभाग र कार्यालयहरूको निर्धारण गरिदा संघीय सरकारमा रहने गरी तोकिएका केही विभागहरूको औचित्य पुष्टि हुनसकेको देखिँदैन । जिल्लास्थित कार्यालय नै नभएका विभागसमेत संघीय सरकार अन्तर्गत रहने गरी पुनर्संरचना गरिएको छ । जिल्लामा कार्यालय नै नभएका विभागहरूको औचित्यका बारेमा पुनरावलोकन गरी यथार्थपरक पुनर्संरचना गर्ने व्यवस्था संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय एवं प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालयले मिलाउने ।

(ग) सार्वजनिक खरिद तथा आयोजना व्यवस्थापनसम्बन्धी

२३. सार्वजनिक खरिदमा पारदर्शिता, निष्पक्षता, स्वच्छता र प्रतिस्पर्धा कायम गर्न ऐन तथा नियमावलीमा गरिएका व्यवस्थाहरूको उचित परिपालनामा समस्याहरू देखिएका छन् । उदाहरणका लागि १ लाखभन्दा बढी ५ लाखसम्मको खरिद गर्दा कम्तीमा तीनवटा संस्थाबाट प्रस्ताव माग गर्नुपर्ने व्यवस्था विपरीत एउटै संस्थाले संकलन गरी पेस गरेका तीनवटा प्रस्तावबमोजिम खरिद कार्य गर्ने प्रवृत्ति देखिएको छ । त्यस्तै, टेन्डरको सूचनाबमोजिम आर्थिक प्रस्ताव पेस गर्दा एक वा एकभन्दा बढी आइटमको दर बजार मूल्यभन्दा अस्वाभाविक रूपमा न्यून राखी प्रस्ताव पेस गर्ने र छनौट भएपछि गुणस्तर कायम नगर्ने प्रवृत्तिको विकास भइरहेको छ । यसबाट सार्वजनिक खरिदका क्रममा बनाइने लागत अनुमान र कुनै फर्म वा कम्पनीले पेस गर्ने प्रस्तावहरू यथार्थपरक बनाइनु जरुरी देखिन्छ । खरिद ऐननियमको परिपालनामा देखिएका समस्या तथा प्रवृत्तिहरूको अनुगमन तथा अध्ययन विश्लेषण गरी लागत अनुमान र आर्थिक प्रस्तावका आधार एवम् मापदण्ड, खरिद प्रक्रिया र प्रस्ताव मूल्यांकनसम्बन्धी कानून वा कार्यविधि निर्माण/परिमार्जन लगायत आवश्यक सुधारका कदम चाल्नेतर्फ सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले पहलकदमी लिने ।
२४. सार्वजनिक निर्माणका लागि ड्रइड, डिजाइन तथा स्पेसिफिकेसन बनाउँदा कानूनी व्यवस्थाबमोजिम सम्भाव्य विकल्प र जोखिमको पर्याप्त विश्लेषण गरी कार्यस्थलको भौगोलिक अवस्थिति र कार्य प्रकृतिका आधारमा निष्पक्षता र प्रतिस्पर्धा सुनिश्चित हुने गरी बनाउनुपर्ने र निर्माण सम्झौता पश्चात कार्यान्वयनको चरणमा स्वीकृत स्पेसिफिकेसन बमोजिम कार्य भए/नभएको नियमित अनुगमन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहन्छ । यस विपरीत प्रतिस्पर्धालाई सीमित बनाउने गरी स्पेसिफिकेसन बनाउने, निश्चित ठेकेदारहरूलाई मात्र मिल्ने गरी बनाउने वा निर्माणको चरणमा निर्माण व्यवसायीको माग बमोजिम डिजाइन परिवर्तन गर्ने लगायतका प्रवृत्ति समेत देखिएका छन् । यस्ता प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्नका लागि सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले निर्माणसम्बन्धी प्राविधिक स्पेसिफिकेसन, ड्रइड, डिजाइनको वस्तुपरक मापदण्ड एवं कार्यान्वयन तथा अनुगमन कार्यविधि बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
२५. भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, प्रहरी/सशस्त्र प्रहरी कार्यालय, नगरपालिका लगायतका सार्वजनिक निकायहरूबाट गरिएका केही सार्वजनिक खरिदसम्बन्धी कार्यहरूमा एकै पटक बोलपत्रको माध्यमबाट सम्पादन गर्नुपर्ने निर्माण कार्य टुक्रा टुक्रा गरी गर्ने गराउने, टेण्डर आह्वान नगरी सोझै सम्झौता गरी ठेक्का दिने, त्रुटिपूर्ण तरिकाले लागत अनुमान तयार गरी स्वीकृत गर्ने र भेरिएसन आदेश जारी गरी लागत वृद्धि गर्ने जस्ता प्रवृत्तिहरू देखिएका छन् । यस्ता प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न भेरिएसन दिनुपर्ने आधार र मापदण्ड निर्धारण गर्ने, भेरिएसनसहितको अंकलाई लागत अनुमानको अंक बनाउने,

- कानूनी व्यवस्थाविपरीत खरिद गर्ने उपर कारवाही गर्ने तथा खरिद कार्यको प्रभावकारी अनुगमन गर्ने व्यवस्था सम्बन्धित निकायले मिलाउने ।
२६. निर्माण व्यवसायीहरूमा क्षमताभन्दा बढी आयोजना लिने, निर्धारित समयभित्र काम सम्पन्न नगर्ने, म्याद थपका लागि निवेदन दिने, सम्झौतामा तोकिएका सर्त उल्लंघन गर्ने, हर्जाना नतिर्ने, भेरिएसन गराउने र ठेक्का लिएर आयोजना अलपत्र पार्नेजस्ता प्रवृत्तिहरू पाइएका छन् । यस्ता कार्यबाट भ्रष्टाचार र अनियमिततालाई प्रश्रय पुग्ने र गुणस्तरहीन निर्माण कार्यबाट दुर्घटना हुनसक्ने सम्भावना रहन्छ । सार्वजनिक निर्माण कार्यको जिम्मेवारी पाएका निर्माण व्यवसायीहरूको मूल्यांकन गरी निर्धारित समय, लागत, परिमाण र गुणस्तरमा काम नगर्ने निर्माण व्यवसायीहरू उपर आवश्यक कारवाहीका लागि सम्बन्धित निकायले पहलकदमी लिनु आवश्यक देखिन्छ । निर्माण व्यवसायीहरूको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता र कार्यकुशलता तथा उनीहरूसँग रहेका ठेक्काहरूको विवरणसम्बन्धी तथ्यांक सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयको वेबसाइटमा राख्ने व्यवस्था गरी निर्माण व्यवसायीको ठेक्का कार्यान्वयन गर्ने क्षमता (Bid Capacity) को मूल्यांकन/विश्लेषणका आधारमा मात्र ठेक्का दिने व्यवस्था सम्बन्धित निकायले मिलाउने । निर्माण व्यवसायीले मोबिलाइजेसन पेशकी लिई दुरुपयोग गर्ने प्रवृत्ति नियन्त्रण गर्न मोबिलाइजेसन पेशकीलाई कार्यप्रगतिसँग आबद्ध गरी किस्ता किस्तामा उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्ने ।
२७. विकास आयोजना निर्धारित समयमा सम्पन्न नहुने समस्याका कारण विकास खर्च कम भएको र त्यसले समग्र आर्थिक विकास र सेवाप्रवाहमा असर पारिरहेको मात्र नभई आयोजनाको म्याद थप्दै जाँदा खर्च पनि बढ्दै जाने गरेको स्थिति छ । हरेक आयोजना एउटा छुट्टै विशिष्ट कार्य भएको र यसको प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्मका कार्यहरू नियोजित हुने हुँदा आयोजना व्यवस्थापकसँग कार्यसम्पादन सम्झौता गरी जिम्मेवार बनाई आयोजना व्यवस्थापनमा प्रभावकारिता ल्याउन आवश्यक छ । साथै, आयोजना व्यवस्थापकहरूसँग भ्रष्टाचारप्रति शून्य सहनशीलता र सदाचार पद्धति कायम गर्ने विषयमा प्रतिबद्धता गर्न लगाई त्यसको अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउने । आयोजनाको लक्ष्यको तुलनामा हासिल भएको प्रगतिको विवरण नियमित रूपमा वेबसाइटमा समेत राख्ने व्यवस्था मिलाउने । आयोजना व्यवस्थापनमा देखिने जटिल समस्याहरू, जस्तै: वन, वातावरण, जग्गा अधिग्रहण र मुआब्जासम्बन्धी विवाद तथा टेलिफोन/बिजुलीको पोल सार्ने कार्यमा शीघ्रता ल्याउन सम्बन्धित निकायहरूको प्रतिनिधित्व रहने सहजीकरण संयन्त्र गठन गर्ने । जग्गा प्राप्ति, वातावरणीय प्रभावको अध्ययन, रूख काट्ने स्वीकृति र संरचना हटाउने/सार्ने (Utility Shifting) समेतका कार्यहरू सम्पन्न गरी योजना तयारी चरणका कार्यहरू पूरा भइसकेपछि मात्र निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता गर्ने ।
२८. सार्वजनिक खरिदमा अझै पनि मिलेमतो प्रमुख समस्याका रूपमा रहेको छ । निर्माण व्यवसायीहरूको बीचमा हुने मिलेमतोलाई निरुत्साहित गर्न इ-टेन्डर प्रणालीलाई अझै सुदृढ गरी व्यापक बनाउनु आवश्यक छ । फर्म/कम्पनी छनौट भइसकेपछि सम्झौता गर्दा सम्झौताका बुँदाहरूमा भ्रष्टाचारविरुद्ध शून्य सहनशीलता कायम गर्ने प्रतिबद्धता समेत राख्ने र सम्झौता बमोजिम कार्य सम्पन्न नगर्ने नगराउने विरुद्ध सम्बन्धित निकायले नियमित अनुगमन गरी कडा कारवाही गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
२९. विभिन्न मन्त्रालय/निकायहरूका जिन्सी शाखा र खरिद इकाइहरूबाट भए/गरेका अनियमितताहरूको विवरण बारम्बार पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित हुने गरेको छ । कानूनबमोजिम गठित सार्वजनिक खरिद एकाइहरूको कार्यसम्पादनको अनुगमन गर्ने व्यवस्था सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले मिलाई आवश्यक कारवाही गर्नुका साथै सुधारका सुझावसमेत दिने र सो बमोजिम सम्बन्धित निकायले सुधार गर्ने । खरिद इकाइमा खरिदसम्बन्धी तालिम लिएका जनशक्तिलाई राख्ने व्यवस्था गर्ने ।
३०. सार्वजनिक निकायले उचित ठानेको जुनसुकै काममा पनि पूर्व योग्यता (Pre-qualification) निर्धारण गरी खरिद कारवाही गर्न सक्ने परिपाटीले प्रतिस्पर्धालाई सीमित बनाएको हुँदा सार्वजनिक निकायले स्वविवेकमा पूर्व योग्यता निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था हटाई सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले जटिल र ठूला भनी परिभाषित गरेका निर्माण कार्यलाई मात्र पूर्व योग्यता निर्धारण गरी खरिद गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

३१. सुरक्षित मुद्रण संचालनसम्बन्धी स्पष्ट कानून तथा मापदण्डको अभावमा स्वदेशी मुद्रण उद्योगले सरकारी निकायबाट आह्वान भएमा सुरक्षित मुद्रणसम्बन्धी छपाइ कार्यमा प्रतिस्पर्धामा सहभागी हुन नपाउने र सुरक्षित मुद्रणसँग सम्बन्धित छपाइका लागि ठूलो धनराशि वैदेशिक मुद्रामा विदेशी कम्पनीलाई भुक्तानी गर्नुपर्ने अवस्थाको अन्त्य गर्न सुरक्षण मुद्रणका विभिन्न पक्षहरू जस्तै प्रतिस्पर्धा, विश्वसनीयता, गुणस्तरीयता, पारदर्शिता, लागत प्रभावकारिता जस्ता पक्षहरूलाई दृष्टिगत गर्दै आवश्यक पूर्वाधारको निर्माण गरी स्वदेशी उद्योगहरूले समेत प्रतिस्पर्धामा सहभागी हुन सक्ने वातावरण सम्बन्धित निकायले मिलाउने ।

(घ) जनसम्पर्क बढी हुने कार्यालयको सेवाप्रवाह सुधारसम्बन्धी

३२. आयोगबाट गरिएको सेवाग्राही सर्वेक्षणबाट मालपोत, नापी कार्यालयहरूमा घुसखोरी अत्यधिक देखिएकोले यस्तो प्रवृत्तिको नियन्त्रणका लागि पारदर्शिता अभिवृद्धि, प्रविधिको उपयोग, कार्यविधि सरलीकरण तथा कर्मचारी व्यवस्थापनका कार्यमा ध्यान दिनु जरुरी छ । सूचना प्रविधिको उपयोग गरी अनलाइनबाट समेत निवेदन लिने व्यवस्था गर्ने, त्यस्ता निवेदनउपर कारवाही हुने समयावधि तोकी सो समयमा सेवाग्राहीहरूलाई सेवा प्रदान गर्ने, क्यू प्रणाली (Queue System) अपनाई पहिले आउने सेवाग्राहीलाई पहिलो सेवा (First Come First Service) को व्यवस्था गर्ने, प्रविधिको प्रयोगलाई सेवाग्राहीमैत्री बनाउने, बिचौलिया व्यवस्थापन गर्ने लगायतका आवश्यक र उपयुक्त उपाय अवलम्बन गरी प्रणाली विकासबाट भ्रष्टाचार रोकथाम गर्ने व्यवस्था भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयले मिलाउने ।

३३. सेवाग्राहीले सरकारलाई राजस्व/दस्तुर बुझाउने क्रममा पनि दुख र झञ्झट व्यहोर्नुपरेको अवस्था देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा सुधार गरी सम्भव भएसम्म सेवाग्राहीले सरल तरिकाले अनलाइनबाटै सबै किसिमका राजस्व/दस्तुर बुझाउने व्यवस्था सम्बन्धित निकायले मिलाउने ।

३४. सेवाग्राहीहरूले विभिन्न सेवा प्रदान गर्ने संस्था, पदाधिकारी र प्रक्रिया जस्ता विषयमा यथोचित सूचना र जानकारी पाउन नसकिरहेको अवस्था देखिएको छ । विशेष गरी संघीय राज्यप्रणालीमा सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने निकायहरूको जिम्मेवारीमा हेरफेर भई केही नयाँ निकायहरू स्थापना भएको, केही खारेज भएको र केही निकायहरूको पुनर्संरचना गरिएको हुँदा यससम्बन्धी सूचना प्रवाह हुनु जरुरी देखिन्छ । सुसूचित नभएका सेवाग्राही ठगिने सम्भावना हुने हुँदा संघीय संरचनामा अधिकार र जिम्मेवारीको बाँडफाँडका बारेमा विभिन्न संचारका माध्यम, वेबसाइट, सामाजिक संजाल र नागरिक बडापत्रको माध्यमबाट नागरिकहरूलाई सुसूचित गराउने व्यवस्था सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालयले मिलाउने ।

३५. सार्वजनिक निकायमा जवाफदेहिता एवं पारदर्शिता अभिवृद्धि भएमा भ्रष्टाचारजन्य कार्य निरुत्साहित भई सुशासन र विधिको शासनलाई प्रोत्साहन पुग्छ । नागरिकहरूलाई सुसूचित गर्न सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने प्रायःजसो निकायले नागरिक बडापत्रको व्यवस्था गरेको पाइन्छ । नागरिक बडापत्र समय समयमा अद्यावधिक गरी बडापत्रमा उल्लेख भएबमोजिमको समयमा नै सेवाप्रवाह गर्ने गराउने व्यवस्था सम्बन्धित निकायबाट हुनु आवश्यक छ । जनसम्पर्क बढी हुने कार्यालयहरूमा उक्त कार्यालयबाट दिइने सेवाको जानकारी सहितको सेवाग्राहीमैत्री Digital Display को व्यवस्था समेत गर्ने । नागरिक बडापत्रलाई कार्यालयको वेबसाइटमा राखी इन्टरनेटमार्फत जनताको पहुँच तथा जनसहभागिता अभिवृद्धि गर्ने व्यवस्था समेत मिलाउने ।

३६. डिजिटल शासन (Digital Governance) लाई प्रभावकारी रूपमा संचालनमा ल्याउन सकेमा असल प्रशासन स्थापित भई सार्वजनिक सेवाको गुणस्तरमा वृद्धि हुने र भ्रष्टाचार न्यूनीकरण गर्नमा समेत सघाउ पुग्ने हुँदा सूचना प्रविधिको प्रयोग बढाउन कार्ययोजना बनाई कार्य अगाडि बढाइनुपर्दछ । भ्रष्टाचारका बढी उजुरी पर्ने कार्यालयहरू, जस्तै- मालपोत तथा नापी, गाउँपालिका तथा नगरपालिका, यातायात व्यवस्था, जिल्ला प्रशासन, वन, शिक्षा, स्वास्थ्य आदिमा ई-सफ्टवेयर प्रोग्रामिडको विकास गर्ने, मोबाइल एपको प्रविधि प्रयोग गरी सेवाप्रवाहको जानकारी लिने दिने कार्य परीक्षणको रूपमा सुरु गर्ने, ई-हाजिरीको व्यवस्था लागू गर्ने र CC Camera को माध्यमबाट निगरानी गर्ने कार्य थप व्यवस्थित बनाउने ।

३७. वैदेशिक रोजगार विभागको आन्तरिक कार्य संचालन निर्देशिकामा विभागमा आउने सेवाग्राहीमध्ये पहिले आउने सेवाग्राहीलाई पहिलो सेवा (First Come, First Service) प्रदान गर्न टोकन प्रणालीलाई व्यवस्थित रूपमा कार्यान्वयन गरिने उल्लेख भए तापनि विभागको काठमाडौं कार्यालयमा वैदेशिक रोजगारका लागि स्वीकृति लिने सेवाग्राहीहरूले झञ्झट व्यहोर्नुपरेको, दलालहरू मार्फत अतिरिक्त रकम बुझाउनु परेको र सेवा प्रवाहको परिपाटी अव्यवस्थित र अपारदर्शी भएको पाइएको छ । निर्देशिकाको परिपालना गरी कार्य प्रणालीमा तत्काल सुधार ल्याउने व्यवस्था श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालयले मिलाउने ।

(ङ) सामाजिक क्षेत्र सुधारसम्बन्धी

३८. भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि शिक्षा, स्वास्थ्यजस्ता आधारभूत सेवाहरू सर्वसुलभ र सस्तो हुनु आवश्यक छ । यस्ता आधारभूत सेवाहरूमा न्यून आय भएका व्यक्तिहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्नका लागि सरकारी विद्यालय र अस्पतालहरूको गुणस्तर अभिवृद्धि जरुरी छ । निजी शिक्षण र स्वास्थ्य संस्थाहरू अत्यन्तै महँगो भएको हुँदा सम्बन्धित निकायले आवश्यक मापदण्ड र कार्यविधि निर्धारण गरी स्वास्थ्य र शिक्षा सेवा व्यवस्थित बनाउनु समेत आवश्यक छ । शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रलाई नाफामूलक व्यवसायका रूपमा नभई सेवामुखी क्षेत्रमा रूपान्तरण गर्न सम्बन्धित मन्त्रालयले पहल गर्ने ।

३९. विद्यालय शिक्षातर्फ शिक्षक नियुक्तिका अनियमितता गरी आफ्नो मान्छे भर्ना गर्ने, विद्यालयको आयव्यय सार्वजनिक नगर्ने, विद्यालयको वित्तीय कारोबार बैंक मार्फत नगर्ने, बरबुझारथ नगर्नेजस्ता ठूलो संख्यामा उजुरी आयोगमा पर्ने गरेका छन् । संघीयतामा विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय तहमा गएको हुँदा स्थानीय स्तरबाटै घनीभूत अनुगमन गरी विद्यालय शिक्षामा गुणस्तरीयता, पारदर्शिता, निष्पक्षता र जवाफदेहिताको विकास गर्नु जरुरी छ । यसका लागि हरेक स्थानीय तहले विद्यालय सुधार कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने र संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय र शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले सहजीकरण गर्ने ।

४०. स्वास्थ्य क्षेत्रमा कर्मचारी व्यवस्थापन तथा जिन्सी व्यवस्थापनका क्षेत्रमा विभिन्न समस्याहरू देखिएका छन् । कर्मचारी/स्वास्थ्यकर्मीहरूको सरुवा, पदस्थापन, बिदा, अभिलेख, विभागीय सजायजस्ता कर्मचारी प्रशासनका विविध पक्षहरूमा कानूनी व्यवस्थाको परिपालना गर्नु गराउनु जरुरी छ । त्यस्तै, मागभन्दा बढी औषधी उपकरण खरिद गर्ने, निशुल्क औषधी आपूर्ति, भण्डारण र वितरणको समुचित प्रबन्ध नगर्ने, म्याद नाघेका औषधी राख्ने, सार्वजनिक सम्पत्तिको हानि नोक्सानी/हिनामिना गर्ने लगायतका अनियमितताहरू नियन्त्रण गर्न जरुरी देखिन्छ । यस्ता अनियमितता र भ्रष्टाचारजन्य प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्नका लागि अनियमिततामा संलग्न कर्मचारीलाई कारवाही गर्ने व्यवस्था स्वास्थ्य मन्त्रालयले मिलाउने । जीवनका लागि अत्यावश्यक औषधीमा लिइने अनुचित नाफालाई नियन्त्रण गर्न स्वास्थ्य मन्त्रालयले नीति र मापदण्ड बनाई लागू गर्ने ।

४१. विदेशी मित्रराष्ट्रहरूबाट प्राप्त हुने छात्रवृत्तिहरूमा निष्पक्षरूपमा र पर्याप्त प्रतिस्पर्धाका आधारमा योग्य विद्यार्थी छनौट गरिनु आवश्यक छ । यसका लागि अर्थ मन्त्रालय र परराष्ट्र मन्त्रालयसँग समेत समन्वय गरी छात्रवृत्तिको विवरणसहितको वार्षिक कार्य तालिका प्रत्येक आर्थिक वर्षको सुरुमै वेबसाइट तथा राष्ट्रियस्तरको पत्रपत्रिकामा प्रकाशित गर्ने व्यवस्था शिक्षा मन्त्रालयले मिलाउने । साथै, वैदेशिक छात्रवृत्तिमा छनौट भएका विद्यार्थीहरूको विद्युतीय अभिलेख अनिवार्य रूपमा राखी अध्ययन पश्चात निजहरूले गरेको कबुलियतनामा अनुसार नेपाल फर्की सेवा गर्ने व्यवस्थालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय समेतको संयन्त्र बनाई अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउने । स्वदेशमा चिकित्सा शिक्षा अध्ययनमा विद्यार्थी छनौट, शुल्क निर्धारण र आधारभूत मापदण्डको पालनामा देखिएका बेथिति नियन्त्रण गरी योग्यता प्रणालीका आधारमा विद्यार्थी छनौट तथा आधारभूत सेवा सुविधासम्बन्धी मापदण्डको पालना भए नभएको विषयमा अनुगमन गरी दोषीउपर कारवाही गर्ने व्यवस्था प्रभावकारी बनाउने ।

४२. गैरसरकारी संस्थाहरूका नाममा सिर्जना भएका अपारदर्शी र अनुत्तरदायी क्रियाकलापले भ्रष्टाचारलाई बढावा दिएको हुँदा यस्ता विकृति निर्मूल गरी थप व्यवस्थित बनाउन सम्बन्धित निकायबाट प्रभावकारी नियमन र अनुगमन हुन जरुरी छ । गैरसरकारी संस्थाको उद्देश्य, कार्यप्रणाली र लगानीको स्रोत स्पष्ट

गरेर मात्र स्वीकृति दिने व्यवस्था सम्बन्धित निकायले मिलाउने । राज्यको पुनर्संरचना पश्चात गैरसरकारी संस्थाको परिचालन र अनुगमनसम्बन्धी अधिकार स्थानीय तहमा समेत रहेको हुँदा स्थानीय तहबाट प्रभावकारी स्थलगत अनुगमन हुन जरुरी छ । अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरू मार्फत प्राप्त हुने रकम राष्ट्रिय बजेट प्रणालीमा आबद्ध गरेर मात्र खर्च गर्ने पद्धतिको विकास महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय र अर्थ मन्त्रालयले मिलाउने ।

४३. मुलुकमा बेरोजगारी प्रमुख समस्याका रूपमा रहेको छ । विचौलिया बढ्नुको एउटा कारण बेरोजगारी पनि हो । सेवाग्राहीहरूको बढी चाप हुने कार्यालयहरूमा विचौलियाहरूको अनपेक्षित कार्य नियन्त्रण गर्न विद्यमान बेरोजगारीको समस्या समाधानका लागि प्रभावकारी र परिणाममुखी कार्यक्रमको आवश्यकता छ । विद्यमान सीप विकास र क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रमहरूबाट रोजगारी/स्वरोजगारी प्राप्त गर्ने व्यक्तिको संख्या न्यून भएबाट त्यस्ता कार्यक्रमहरू रोजगारीसँग आबद्ध हुन नसकेको प्रस्ट हुन्छ । वैदेशिक रोजगारीका नकारात्मक असर हेर्दा यसलाई पनि बेरोजगारीको उपयुक्त र दीर्घकालीन समाधानका रूपमा लिन सकिँदैन । मुलुकभित्र नै कृषि, निर्माण, उद्योगलगायतका धेरै क्षेत्रमा जनशक्तिको अभाव भएको अवस्थालाई दृष्टिगत गरी आवश्यक सीप भएको जनशक्ति विकासमा सम्बन्धित निकायले ध्यान दिनु आवश्यक छ । कुन क्षेत्रमा कति र कस्ता जनशक्तिको आवश्यकता पर्छ, आकलन गरी जनशक्तिको माग र आपूर्तिबीच सन्तुलन हुने गरी योजना बनाई व्यावहारिक र जीवनोपयोगी शिक्षा तथा तालिमको व्यवस्था शिक्षा र विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले मिलाउने । बजारमा जनशक्तिको माग र आपूर्तिको विश्लेषण, सन्तुलन, सूचनाप्रवाह तथा नीति पहिचानका लागि संस्थागत व्यवस्था श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालयले गर्ने ।

४४. वैदेशिक रोजगारका लागि विभिन्न मुलुकहरूमा जाने नेपाली जनशक्तिको रोजगारी र तलबभत्ताको प्रत्याभूति एवं उनीहरूको सुरक्षाको प्रबन्ध गरी वैदेशिक रोजगारीलाई व्यवस्थित र मर्यादित बनाउन जरुरी छ । वैदेशिक रोजगारीका क्षेत्रमा हुने ठगी र भ्रष्टाचार नियन्त्रण गरी वैदेशिक रोजगार ऐनको मर्म र भावना अनुरूप वैदेशिक रोजगारीलाई सुरक्षित, व्यवस्थित र मर्यादित बनाउन नेपाली श्रमिकका प्रमुख रोजगार गन्तव्यका रूपमा रहेका मुलुकहरूसँग सरकारी स्तरमा द्विपक्षीय सम्झौता गर्न श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालयले पहलकदमी लिने ।

(च) सार्वजनिक यातायात तथा पूर्वाधार व्यवस्थापनसम्बन्धी

४५. सार्वजनिक यातायातलाई विश्वासिलो, सुरक्षित र सेवाग्राहीमैत्री बनाउनु आवश्यक छ । भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय र गृह मन्त्रालय, ट्राफिक प्रहरीबीचको समन्वयमा यातायात व्यवस्थापनसँग जोडिएका विषयहरू, जस्तै- सवारी साधनको गुणस्तर, सडकको मापदण्ड, प्रदूषणको अवस्था, रुट इजाजत, बीमा र क्षतिपूर्ति लगायतका विषयमा छानबिन गरी यातायात क्षेत्रका बेथिति सुधार गर्न पहल हुनुपर्ने । सवारी संख्या, रुटको संख्या, ट्राफिकको चापसमेतको अध्ययन गरी वैज्ञानिक रुट व्यवस्थापन र ट्राफिक व्यवस्थापन गर्ने विषयमा र यातायात क्षेत्रमा भइरहेको सिन्डिकेटबाट सर्वसाधारणले भोगनुपरेको सास्तीको अन्त्य गर्ने विषयमा कार्ययोजनासहित सुधारको पहल भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयबाट हुनुपर्ने ।

४६. सवारी चालक अनुमतिपत्र प्रदान गर्ने कार्य यान्त्रिकहरूको जीवनको सुरक्षासँग जोडिएको संवेदनशील विषय भएकोले यस क्षेत्रमा भएका विकृति नियन्त्रण गर्नु जरुरी छ । स्वदेशबाट प्रदान गरिने चालक अनुमतिपत्रका साथै विदेशबाट जारी भएका सवारी चालक अनुमतिपत्र नेपालीकरण गर्ने कार्यलाई पारदर्शी र व्यवस्थित बनाउन आवश्यक देखिएको छ । यसका लागि संस्थागत सुधार गरी अभिलेख व्यवस्थित गर्ने कार्य भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयले गर्ने ।

४७. यातायात व्यवस्था कार्यालयमा नक्कली कागजातबाट सवारी दर्ता कार्य हुन नदिनका लागि लिलामी सवारी दर्ता प्रक्रियालाई पारदर्शी बनाउन आवश्यक छ । कुनै पनि प्रकारको लिलामी प्रक्रियाबाट दर्ता हुन आएको सवारी साधनको विवरण सम्बन्धित यातायात व्यवस्था कार्यालय तथा यातायात व्यवस्था विभागको वेबसाइटमा राख्ने व्यवस्था भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयले मिलाउने । साथै, यातायात व्यवस्था कार्यालयहरूमा सवारी साधनहरूको नयाँ दर्ता, सरुवा सहमति, राजस्वको अवस्था लगायतका

विषयमा नियमित अनुगमन गरी अनुगमन प्रतिवेदन मन्त्रालय तथा विभागको वेबसाइटमार्फत सार्वजनिक गर्ने व्यवस्था मिलाउने । यातायात व्यवस्था कार्यालयमा दर्ता भएको सवारी साधनको फायल सम्बन्धित जिम्मेवार कर्मचारी बाहेक कुनै पनि संस्था, व्यक्ति वा व्यवसायीलाई नदिने र सम्बन्धित कर्मचारीलाई जिम्मेवार बनाउने व्यवस्था मिलाउने ।

४८. मुलुकको एक मात्र अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको रूपमा रहेको त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको सुरक्षा, सरसफाइ र सेवाप्रवाह राष्ट्रकै छविसँग जोडिएको विषय बनेको छ । त्रिभुवन विमानस्थलमा व्यवस्थापकीय तथा व्यवहारजन्य समस्याबाट सेवाग्राहीले पाउनुपर्ने सेवा तथा सुरक्षा प्रबन्धमा समस्या नहोस् भन्नका खातिर सचेतता आवश्यक छ । सुरक्षा चेकजाँचलाई प्रभावकारी बनाउन अत्याधुनिक उपकरण तथा प्रविधिको प्रयोग, प्रक्रिया सरलीकरण एवं सुरक्षाकर्मी र कर्मचारीका लागि छुट्टै आचारसंहिताको व्यवस्था लगायत आवश्यक सुधारको प्रबन्ध संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयले मिलाउने ।

४९. विदेशी पर्यटकको आगमन र आन्तरिक यात्रुको पनि सङ्ख्या बढिरहेको सन्दर्भमा साँघुरो अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको क्षमता वृद्धि गर्नुका साथै वैकल्पिक उपाय अवलम्बन गर्नु आवश्यक छ । यसैकारण दोस्रो अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, गौतमबुद्ध क्षेत्रीय अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल र पोखराको क्षेत्रीय अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको निर्माण कार्य राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाका रूपमा भइरहेको छ । यी आयोजनाहरूले व्यतित गरेको समयवाधिको तुलनामा प्रगति सन्तोषजनक नदेखिएको हुँदा सम्बन्धित मन्त्रालयले कार्ययोजना बनाई कार्यलाई तीव्रता दिनु आवश्यक छ । साथै, त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको चाप कम गर्न आन्तरिक उडानका लागि वैकल्पिक विमानस्थलको निर्माण कार्य तीव्रताका साथ अगाडि बढाउने ।

५०. नेपाल वायुसेवा निगमका व्यवस्थापकीय कमजोरी र अनियमितता समय समयमा उजागर हुने गरेका छन् । उदाहरणका लागि, विशेषज्ञ चालक तथा उडान गन्तव्यको व्यवस्था नगरी वाइडबडी जहाज खरिद गर्ने कार्यबाट निगम र राष्ट्रलाई करोडौं रुपैयाँको क्षति पुगेको छ । निगमको व्यवस्थापकीय सुधार र गुणस्तरीय सेवाका लागि संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयले पहलकदमी लिने ।

(छ) सार्वजनिक जग्गा, कृषि र वन क्षेत्र संरक्षणसम्बन्धी

५१. कृषिप्रधान देश नेपालमा कृषकहरूले आफ्नो उत्पादनको उचित मूल्य पाउन नसकेको, बिचौलियाहरूले अनुचित लाभ लिएको र उपभोक्ताहरू मारमा परेको जस्ता समस्याहरू ज्वलन्तरूपमा देखिएका छन् । उत्पादक र उपभोक्ताबीच प्रत्यक्ष किनबेचको अवसर सिर्जना हुन नसकेको हुँदा बिचौलियाहरूको चक्रका कारण उपभोक्ताहरू अत्यधिक मूल्यवृद्धिको मारमा परेको अवस्था विद्यमान छ । कृषि क्षेत्रको विकासका लागि तर्जुमा गरिएको कृषि विकास रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन जरुरी छ । विशेष गरी तरकारी र फलफूलजस्ता क्षेत्रमा कृषिको व्यावसायीकरण गर्नका लागि किसानलाई मल, बीउ, कोल्ड स्टोरेज, क्षमता अभिवृद्धि लगायतका क्षेत्रमा सहयोग पुऱ्याउने, किसान र उपभोक्ताबीच प्रत्यक्ष किनबेचको लागि स्थान उपलब्ध गराउने, बजारसम्मको पहुँच सहज बनाउने र उत्पादनको उचित मूल्य उत्पादकले नै प्राप्त गर्नसक्ने वातावरण बनाउनका लागि कृषि तथा पशुपंछी विकास मन्त्रालयले कार्ययोजना नै बनाई कार्यान्वयन गर्ने ।

५२. सामुदायिक वन व्यवस्थापनमा वन फडानी, काठ तस्करी, आम्दानी हिनामिना लगायतका भ्रष्टाचारजन्य कार्य र अनियमितताहरूको नियन्त्रण आवश्यक छ । वन तथा वातावरण मन्त्रालय र स्थानीय तहले वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन गर्ने, नियमन र अनुगमन गर्ने, उद्देश्य र सिद्धान्तविपरीत चल्ने सामुदायिक वनका उपभोक्ता समितिलाई कारबाहीको दायरामा ल्याउने लगायतका कार्य मार्फत सामुदायिक वनको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने ।

५३. जग्गा हालसाबिक गर्दा सार्वजनिक जग्गासमेत घुसाई हालसाबिक गर्ने, सरकारी/पती/ऐलानी/गुठी जग्गा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता कायम गर्नेजस्ता भ्रष्टाचारजन्य प्रवृत्ति दोहोरिइरहेका छन् । यस्ता प्रवृत्तिलाई पूर्ण रूपमा नियन्त्रण गरी सार्वजनिक र सरकारी जग्गाको संरक्षणको व्यवस्था भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयले मिलाउने ।

५४. संरक्षणको कमीका कारण विश्व सम्पदा सूचीमा सूचीकृत स्थल र भवनका साथै ऐतिहासिक, पुरातात्विक मठ, मन्दिर, धारा, पोखरी, अतिक्रमणको चपेटामा परेका, कतिपय सम्पदाहरू जीर्ण, क्षतिग्रस्त र लोप हुने अवस्थामा रहेका छन् । जीवन्त इतिहास, कलाकौशल र संस्कृतिलाई जोगाउन यस्ता स्थल र भवनहरूको संरक्षण र सम्भार गर्ने कार्यमा गाउँपालिका/नगरपालिका, पुरातत्व विभाग, गृह मन्त्रालय र भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयले समन्वयात्मक पहल गर्ने ।
५५. वन क्षेत्रसँग जोडिएका पर्ती जग्गासमेत राष्ट्रिय वनकै जग्गा हुने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । तर पनि त्यस्ता जग्गा गैरकानूनी रूपमा अतिक्रमण र भोग गर्ने प्रवृत्ति देखिन्छ । यस्तो प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गरी वन सिमानाको पर्ती जग्गा र वनको जग्गाको संरक्षण गर्न गराउन वन तथा वातावरण मन्त्रालयले पहलकदमी लिने ।
५६. मालपोत, नापी जस्ता कार्यालयहरूमा रहेका स्रेस्ता कागजातहरूको अभिलेख व्यवस्थापन प्रणाली व्यवस्थित, वैज्ञानिक र प्रभावकारी बनाउनु जरुरी देखिएको छ । यी कार्यालयहरूमा कर्मचारी र अन्य व्यक्तिहरूको मिलेमतोमा अभिलेख सच्याउने, झुठा स्रेस्ता तयार गरी जग्गा किनबेच गर्ने, सार्वजनिक जग्गा व्यक्तिको नाममा दर्ता गर्ने जस्ता समस्या समाधान गर्नका लागि सम्पूर्ण जग्गाको अभिलेख दुरुस्त राख्नु आवश्यक छ । हाल केही जिल्लामा प्रारम्भ गरिएको जग्गाको अभिलेख कम्प्युटरमा प्रविष्टि गर्ने कार्यलाई सबै जिल्लामा विस्तार तथा पुराना स्रेस्ताहरूको अभिलेखीकरण कम्प्युटरमा आधारित प्रविधिको माध्यमबाट गरी सुरक्षित राख्ने व्यवस्था मिलाउने । साथै, जग्गाको कारोबारमा अनियमितता रोक्न अभिलेख सुरक्षणको जिम्मेवारी र जवाफदेहिता किटान गरी नियमित अनुगमन गर्ने व्यवस्था भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयले मिलाउने ।
५७. कृषियोग्य जग्गा किताकाट (खण्डीकरण) गरी घडेरीको रूपमा बिक्री वितरण गर्न/गराउन नपाउने तथा कुनै जग्गाधनीले एक आर्थिक वर्षमा ससिम किता जग्गा एक पटकभन्दा बढी किताकाट गर्न नपाउने गरी भए/गरेको निर्णयको कार्यान्वयनको प्रभावकारी सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन हुन नसक्दा किताकाट गर्ने कार्यमा भ्रष्टाचार र अनियमितता भएको उजुरीहरू आयोगमा पर्ने गरेका छन् । किताकाट गर्ने वर्तमान व्यवस्थाको पुनरावलोकन भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयले गर्ने ।
५८. काठमाडौं उपत्यका लगायतका महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका, नगरपालिका तथा तराईका विभिन्न क्षेत्रका सरकारी/सार्वजनिक जग्गामा अनधिकृत रूपमा बसे/बसाइएका अव्यवस्थित बस्ती र सुकुम्बासी समस्याको दीर्घकालीन समाधान हुन आवश्यक छ । तत्कालीन अवस्थामा खाली ठाउँमा रहेका सुकुम्बासी बस्तीको चारैतिर हाल सहरी क्षेत्रको विकास भइसकेको अवस्थामा यस्ता अनधिकृत अव्यवस्थित बसोबासको बारेमा छानबिन गरी सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण एवं अव्यवस्थित बसोबासको व्यवस्थापन गर्ने कार्य सम्बन्धित स्थानीय तह तथा भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयले गर्ने ।
५९. जग्गा नापी र दर्ता गर्ने सम्बन्धी सेवाप्रवाहका क्रममा हुने भ्रष्टाचारजन्य प्रवृत्ति बढ्दै गइरहेकाले यसलाई निरुत्साहित गर्न सम्बन्धित निकायबाट उपयुक्त आन्तरिक नियन्त्रण पद्धतिको विकास र कार्यान्वयन हुनुपर्ने देखिएको छ । साथै, सेवाग्राही अभिमत सर्वेक्षणबाट लेखापढी व्यवसायी, कानून व्यवसायी, मध्यस्थकर्तामार्फत रिसवत लिने दिने कार्य भए गरेको पाइएकोले यी कार्यालयबाट सेवा लिंदा मध्यस्थकर्ता मार्फत जानुपर्ने हालको बाध्यकारी अवस्थाको अन्त्य गरी सेवा प्रवाहको कार्यलाई सरलीकरण गर्नुका साथै मध्यस्थकर्ताका कार्यउपर समेत अनुगमन नियन्त्रण हुनु आवश्यक देखिन्छ ।
६०. नदी तथा खोलाबाट अनियन्त्रित रूपमा बालुवा तथा गिट्टी जस्ता नदीजन्य पदार्थ उत्खनन गरी सार्वजनिक सम्पत्तिको दुरुपयोग गर्ने र वातावरण विनाश गर्ने कार्य नियन्त्रण गर्नु जरुरी छ । अनुमतिपत्र बिना वा नवीकरण नगराई बालुवा खानीबाट बालुवा झिक्ने, रोयल्टी/राजस्व नबुझाउने, अभिलेख दुरुस्त नराख्ने कार्यउपर समेत नियन्त्रण आवश्यक छ । ढुंगा, गिट्टी, बालुवाजस्ता नदीजन्य पदार्थ एवम् साधारण निर्माणमुखी खनिज पदार्थको उत्पादन, बिक्री वितरण र व्यवस्थापनको सम्बन्धमा कानूनी अस्पष्टता रहेको हुँदा त्यस्ता प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापनसम्बन्धी संघीय कानून तर्जुमा गर्न सम्बन्धित निकायले पहलकदमी लिने । खनिज पदार्थको उत्खनन तथा निकासी लगायतका कार्यको समुचित व्यवस्थापन गरी खनिज

पदार्थको दुरुपयोग हुन नदिने, सहमति प्राप्त स्वीकृत खनिज उत्खनन क्षेत्रमा मात्र खनिज कार्य गर्ने गराउने, खनिज पदार्थको उत्खननको परिमाण वैज्ञानिक तरिकाले यकिन गरी नियमानुसारको समयावधिभित्र राजस्व प्राप्त गर्ने र सो को अभिलेख चुस्त दुरुस्त एवं पारदर्शी रूपमा राख्ने लगायत आवश्यक व्यवस्था संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय र सम्बन्धित प्रदेश/स्थानीय सरकारले मिलाउने ।

६१. मुलुकको राजधानी सहरका नदीनालाको संरक्षण र सरसफाइ आवश्यक देखिएको छ । नदीनालाको संरक्षणका लागि नदीको छेउछाउका सार्वजनिक जग्गाको संरक्षणका साथै उपत्यकाको फोहोरको उचित व्यवस्थापन समेत जरुरी छ । उपत्यकाको फोहोर व्यवस्थापनको दिगो र दीर्घकालीन समाधानका लागि कुहिने फोहोरबाट विद्युत, ग्यास, मल उत्पादन गर्ने, प्लास्टिकको झोलाको सट्टा बैकल्पिक झोलाको सहज उपलब्धता बढाउने, प्रशोधनयोग्य नभएको फोहोर फाल्ने ल्यान्डफिल साइटको व्यवस्था मिलाउने लगायतका कार्यमा स्थानीय सरकार र संघीय सरकारले तत्काल कदम चाल्नु आवश्यक छ । नदीनालाको संरक्षण र सरसफाइको कार्यमा तीव्रता ल्याउन बागमती सभ्यता एकीकृत विकास समिति, उपत्यका विकास प्राधिकरण, सहर विकास मन्त्रालय, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाई मन्त्रालय लगायतका सरकारी निकायहरूबाट समन्वयात्मक पहलकदमी लिने ।

(ज) राजस्व तथा वित्तीय क्षेत्र सुधारसम्बन्धी

६२. अर्थ मन्त्रालयबाट बहुवर्षीय आयोजना तथा कार्यक्रमका लागि हरेक वर्ष स्रोत सुनिश्चितता गरिएका आयोजनाको संख्या र स्रोत सुनिश्चितता गरिएको रकममा अत्यधिक वृद्धि हुँदै गएको र सुनिश्चितता गरिएको रकमको तुलनामा निकास भएकै रकम अत्यन्त न्यून रहेको देखिएको छ । यसले बजेट अनुशासनको पालना नभएको, सुनिश्चितता प्राप्त गरेर विनियोजनभन्दा बढीको ठेक्का लगाउने प्रवृत्ति प्रोत्साहित भएको देखिएको छ । यसबाट योजना अधुरो नै रहने स्थिति विद्यमान रहने देखिन्छ भने राजस्वको प्रक्षेपण तथा योजना र बजेट तर्जुमाका न्यूनतम मूल्य र मान्यतामाथि समेत प्रश्न उठ्न जाने देखिएको छ । अतः आगामी दिनमा बहुवर्षीय आयोजना तथा कार्यक्रमका लागि स्रोत सुनिश्चितता प्रदान गर्ने सम्बन्धमा यसअघि स्रोत सुनिश्चितता प्रदान गरिएका आयोजना तथा कार्यक्रमहरूलाई समेत पुनरावलोकन गरी बजेट अनुशासनको पूर्णतः पालना हुने, सरकारलाई असीमित दायित्व सिर्जना नहुने र निश्चित मापदण्ड र प्रक्रियाका आधारमा स्रोत सुनिश्चितता प्रदान गर्ने पद्धति अवलम्बन हुने गरी उपयुक्त नीति तथा कार्यविधिको तर्जुमा गरी लागू गर्न अर्थ मन्त्रालयले पहलकदमी लिने ।
६३. राजस्व चुहावटबाट नेपाल सरकारलाई हानि नोक्सानी पुग्न जाने तर राजस्व चुहावट गर्ने र गराउने दुवै पक्षलाई अनुचित लाभ पुग्न जाने हुँदा सरकारी नियमन र नियन्त्रण प्रणालीलाई छलेर दुवै पक्षको मिलेमतोमा यस्ता कार्य हुने गरेको देखिन्छ । यसरी राजस्व चुहावटसम्बन्धी विषय अत्यन्त गम्भीर भए तापनि राजस्व चुहावट गर्ने र गराउने दुवै पक्षको संलग्नता रही उजुरी नै नपर्नसक्ने हुँदा अर्थ मन्त्रालयले प्रभावकारी अनुगमन र नियन्त्रण प्रणाली अवलम्बन गरी राजस्व चुहावट रोक्न पहलकदमी लिने ।
६४. सार्वजनिक संस्थानहरूमा रहेको सेवा/सुविधा वितरण लगायतका विषयमा भएको छानबिनको क्रममा सार्वजनिक सेवा प्रवाहसँग प्रत्यक्ष संलग्न रहेका कतिपय सार्वजनिक संस्थानहरूले उत्पादन/संकलन गरी सर्वसाधारणसँग शुल्क लिएर वितरण गर्ने सार्वजनिक सेवा तथा वस्तु, आफ्ना पदाधिकारी/कर्मचारीहरूलाई निःशुल्क सुविधाको रूपमा उपलब्ध गराउने गरेको पाइयो । नमुनाका रूपमा अध्ययन गरिएका ११ वटा सार्वजनिक संस्थानहरूले प्रदान गरेका सेवा सुविधामा एकरूपता समेत देखिएन । कुनै संस्थानले कर्मचारी सेवा सर्तसम्बन्धी नियमावलीमा व्यवस्था गरेर र कुनैले सञ्चालक समितिबाट निर्णय गरेर यस्तो सुविधा प्रदान गर्ने गरेको पाइयो । त्यसैगरी निःशुल्क उपलब्ध गराएको वस्तु/सेवाको मूल्य गणना गर्दा संस्थान पिच्छे विविधता रहेको पाइयो । कतिपय संस्थान घाटामा जाँदासमेत सेवा/सुविधामा अधिकार स्थापित गर्न खोजेको देखियो । कुनै संस्थानले सुविधा नै उपलब्ध नगराएको र कुनैले अत्यधिक सुविधा उपलब्ध गराएको तथा अवकाशपछि पनि सेवा सुविधा वितरणमा निरन्तरता दिएको समेत पाइयो । साथै पदाधिकारी/कर्मचारीले प्राप्त गरेको सेवा/सुविधालाई वार्षिक आयमा गणना गर्ने नगरिएको र सो बापतको कर निर्धारणसमेत हुने गरेको देखिएन । तसर्थ सार्वजनिक संस्थानहरूले पदाधिकारी/कर्मचारीलाई

उपलब्ध गराएको सुविधालाई विश्लेषण गर्दा संस्थानहरूको आर्थिक अवस्था, वित्तीय क्षमता, व्यावसायिक कारोबारको अवस्था, वस्तु/सेवाको उत्पादन एवं वितरणको प्रभावकारिता र संस्थाको दीर्घकालीन दायित्वको विवेचनासमेतका आधारमा छुट्टै कोषको व्यवस्था गरी त्यस्तो सुविधालाई पारिश्रमिकको अभिन्न अंग बनाई एकरूपता कायम हुने गरी निश्चित मापदण्ड तोकेर यस्ता सबै प्रकारका सुविधालाई वार्षिक आयमा गणना गर्ने कानूनी व्यवस्था मिलाई सेवा सुविधा उपलब्ध गराउन प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय र अर्थ मन्त्रालयले पहल गर्ने ।

६५. विदेशबाट आयात गरिएका सामानमा कर कम तिर्ने उद्देश्यले भन्सारमा न्यून बिजकीकरण गरी मूल्य निर्धारण गर्ने, कर नतिर्ने र मिलेमतोमा करछली गर्ने गराउने कर्मचारी र उद्योगी व्यवसायीलाई राजस्व अनुसन्धान विभागले कारबाहीको दायरामा ल्याउनु जरुरी छ । समयमा कर नतिर्नेलाई पटके कर फछ्यौट आयोग गठन गरी कर मिनाहा गर्ने, उपभोक्ताबाट उठाएको मूल्य अभिवृद्धि करसमेत छुट दिने र उपभोक्तामाथि करभार थप्दै जाने प्रवृत्तिलाई पूर्णरूपमा अन्त्य गर्ने प्रबन्ध अर्थ मन्त्रालयले मिलाउने ।
६६. आर्थिक वर्षको अन्त्यतिर रकमान्तर गर्ने, ठूलो रकम खर्च गर्ने बेधिति अन्त्य हुनु आवश्यक छ । खासगरी बजेट कार्यान्वयनको अनुगमन प्रभावकारी नहुँदा आर्थिक वर्षको अन्त्यमा हतारहतारमा खर्च गर्ने परिपाटी रोकिएको छैन । यसरी हतारमा गरिने कामको गुणस्तरमाथि पनि प्रश्न उठ्ने गरेको छ र अनियमिततासमेत बढेको छ । बजेट कार्यान्वयनको प्रभावकारिताका लागि सम्बन्धित अधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउने, कार्यतालिका बनाउन लगाउने, कार्यान्वयनका चरणमा समय, लागत र गुणस्तरको नियमित अनुगमन गर्ने, जिम्मेवार कर्मचारीउपर कारबाहीको सिफारिस गर्ने लगायतका उपाय अवलम्बन गरी बजेटको सदुपयोगको प्रबन्ध अर्थ मन्त्रालय र सम्बन्धित निकायले मिलाउने ।
६७. आर्थिक समृद्धिका लागि वैदेशिक लगानी आकर्षित गर्न आवश्यक छ भने सोको लागि आर्थिक स्थायित्व, पूर्वाधार, बजार, स्थिरता, सरल प्रक्रिया आदिका माध्यमबाट सुरक्षा र प्रतिफलको सुनिश्चितता गर्न जरुरी छ । नेपालका कम्पनीमा रहेका विदेशी लगानीलाई सुनिश्चित गर्न र विदेशी लगानी बापतको लाभांश फिर्ता लैजान नेपाल सरकारका विभिन्न निकायले समयमा निर्णय, सहजीकरण र नियमन गर्न आवश्यक छ । वैदेशिक लगानीको उपयुक्त वातावरण निर्माण गरी लगानी व्यवस्थापनलाई चुस्त दुरुस्त बनाउने व्यवस्था उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयले, करदाताले पूर्वदिश माग गरेको अवस्थामा कानूनले तोकिएको समय सीमाभित्रै निर्णय लिन, समयमै कर निर्धारण गर्न तथा निर्धारित कर राजस्व असुलउपर सुनिश्चित र सुरक्षित हुने उपयुक्त उपाय अवलम्बन गरी अग्रिम कारबाही गर्ने व्यवस्था अर्थ मन्त्रालयले गर्ने, सेवा संचालनका लागि अनुमतिपत्र दिँदा उल्लेख भएका सेवाका सर्तहरू पालना भए नभएको विषयमा नियमित अनुगमन सम्बन्धित निकायले र लाभांश बापतको रकम विदेशी मुद्रामा सट्टी सुविधा उपलब्ध गराउँदा लगानीको प्रकृति अनुसार नियमन गर्ने र राजस्व प्राप्त गर्ने निकायहरूको समन्वय गर्ने कार्य नेपाल राष्ट्र बैंकले मिलाउने ।
६८. सन्तुलित अर्थतन्त्रको विकासका लागि मुलुकभित्रका उद्योगको संरक्षण, औद्योगिक उत्पादन वृद्धि, आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यात प्रवर्द्धन गर्नु जरुरी छ । उत्पादनको परिमाण, गुणस्तर र प्रतिस्पर्धी क्षमता वृद्धि गर्नका लागि नीतिगत तथा संस्थागत सुधार एवम् व्यापार अवरोध हटाई व्यापार विविधीकरण उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयले, आन्तरिक उद्योगको विकासका लागि कर सहूलियत र सुविधा दिने कार्य अर्थ मन्त्रालयले, विदेशी लगानी आकर्षण गर्ने पहल लगानी बोर्डले र उत्पादनमूलक क्षेत्रमा कर्जा प्रवाह बढाउने व्यवस्था नेपाल राष्ट्र बैंकले मिलाउने । पेट्रोलियम पदार्थको विकल्पको रूपमा विद्युतको उपयोग बढाउने, विद्युतीय सवारी साधनलाई प्रोत्साहन दिनेसम्बन्धी नीति तथा कार्ययोजना ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालयले तयार गरी भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात र अर्थ मन्त्रालयसँगको समन्वयमा कार्यान्वयनमा ल्याउन पहल गर्ने ।
६९. सहकारी क्षेत्रले रोजगारी, गार्हस्थ्य उत्पादन, महिला सशक्तीकरण, प्रजातान्त्रिक अभ्यास, उत्पादन र बजार विस्तारमा योगदान पुर्‍याई अर्थतन्त्रमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्दछ । सहकारी क्षेत्रमा देखिएका विभिन्न समस्याका कारण अपेक्षाबमोजिम सहकारी क्षेत्रको विकास हुन सकेको छैन । सहकारीको मर्म र भावनाविपरीत आफन्त, नातागोतालाई सञ्चालक समितिमा राखेर संस्थाको गतिविधि र

कारोबार पारदर्शी नबनाउने, सदस्यहरूलाई प्रलोभन देखाई रकम जम्मा गराउने र ठूलो धनराशि भएपछि सञ्चालकले नै आर्थिक शोषण, रकम दुरुपयोग/हिनामिना गर्ने, सदस्यहरूबीच भेदभाव गर्ने जस्ता गलत प्रवृत्तिहरूको नियन्त्रण आवश्यक छ । सहकारी क्षेत्रमा विकृति नियन्त्रण गर्न आवश्यक कानूनी सुधार, प्रविधिको उपयोग समेतबाट सहकारी संस्थाहरूको अद्यावधिक अभिलेख व्यवस्थापन, प्रभावकारी अनुगमन तथा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको विकास गरी सञ्चयकर्ताहरूको रकमको सुरक्षा र सदुपयोगको प्रत्याभूतिको व्यवस्था भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय एवं सम्बन्धित गाउँपालिका/नगरपालिकाले गर्ने ।

(झ) विविध क्षेत्र सुधारसम्बन्धी

७०. उपभोक्ताको हितको संरक्षण संविधानमा मौलिक हकमा रूपमा राखिएको छ भने कानूनले उपभोक्तालाई नकारात्मक असर पर्ने गरी अनुचित लाभ लिने कार्यलाई दण्डनीय बनाएको छ । तथापि उपभोक्ता अधिकार संरक्षणको अवस्था कमजोर रहेकोले बजारमा हुने विभिन्न किसिमका ठगीकाविरुद्ध कार्यतालिका सहित योजनाबद्ध रूपमा नियमित अनुगमन गर्नु आवश्यक छ । अस्वाभाविक मूल्यवृद्धि, कार्टेलिङ, कृत्रिम अभाव, गुणस्तरहीन वस्तुको बिक्री वितरण आदिबारे आम उपभोक्तालाई सचेत गराउने, बिचौलियाको चक्रलाई नियन्त्रण गर्ने, अनुगमनका आधारमा अनुचित नाफा लिने र ठगी गर्नेलाई कारबाहीको दायरामा ल्याउने व्यवस्था उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयले मिलाउने । साथै, स्थानीय बजार व्यवस्थापन स्थानीय तहको जिम्मेवारीमा समेत पर्ने भएकोले यसतर्फ स्थानीय सरकारले पहल गर्ने ।

७१. सार्वजनिक पद धारण गरेका पदाधिकारी/कर्मचारीले नियुक्ति भएको र हरेक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको साठी दिनभित्र सम्पत्ति विवरण भरी पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस कानूनी व्यवस्थाबमोजिम कर्मचारीहरूले तोकिएको निकायमा सम्पत्ति विवरण पेस गर्ने गरेको पाइन्छ । कानूनी व्यवस्था उल्लंघन गरी सम्पत्ति विवरण नबुझाउने कर्मचारीहरूको हकमा राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रको अनुगमन प्रतिवेदनका आधारमा आयोगबाट जरिवाना गर्ने गरिएको छ । संघीय शासन प्रणालीबमोजिम राज्यको पुनर्संरचना भई केही निकायहरू खारेज भएको र केही नयाँ निकायहरू स्थापना भएको सन्दर्भमा विभिन्न सार्वजनिक निकायका कर्मचारीहरूको सम्पत्ति विवरणको अभिलेख व्यवस्थित गर्न आवश्यक छ । साथै, सम्पत्ति विवरण पेस गर्ने निकाय, फारामको ढाँचा, फाराम भर्ने कार्यविधि र फारामको प्रयोग गर्ने विधि लगायतका विषय अद्यावधिक गरी तत्सम्बन्धी निर्देशिका बनाई कार्यान्वयन गर्नु आवश्यक भएकोले राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रले त्यसको व्यवस्था मिलाउने ।

७२. सार्वजनिक क्षेत्रमा हुने भ्रष्टाचारजन्य कार्यमा कर्मचारीहरूको समेत संलग्नता रहने हुँदा भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि कर्मचारीहरूको समुचित व्यवस्थापन आवश्यक छ । कर्मचारी आचरण, दण्ड र पुरस्कारको व्यवस्था कानूनमा भए पनि उल्लंघन गर्नेमाथि विभागीय सजाय कम्ति मात्र हुने गरेको पाइन्छ । कर्मचारीहरूको पदस्थापन र सरुवा निश्चित मापदण्डका आधारमा नभई पहुँच र भनसुनका आधारमा गर्ने परिपाटीको विकास भएको छ । ट्रेड युनियनका पदाधिकारी लगायतका केही कर्मचारीहरू कार्यालयको काममा नखट्ने, कार्यालय समयमा अन्य काम गर्ने गरेकोले सेवाप्रवाह प्रभावकारी नभएको भन्ने सेवाग्राही सर्वेक्षणले समेत देखाएको छ । यस्ता युनियनमा संलग्न केही कर्मचारीहरूले यदाकदा कार्यालयभित्र अभद्र व्यवहार गरेको भन्ने पनि गुनासो पाइएको छ । तसर्थ सार्वजनिक प्रशासनमाथिको अनुचित राजनीतीकरण र राजनीतिको आडमा हुने प्रशासनिक अकर्मण्यता नियन्त्रण गरी सुशासन कायम गर्नका लागि आचरण विपरीत काम गर्ने कर्मचारीलाई बढुवा र पुरस्कार लगायतका विभिन्न अवसर प्रदान नगर्ने र राजनीतिक पूर्वाग्रहबिना कारबाही गर्नतर्फ पनि सम्बन्धित निकायले दृढता देखाउनुपर्ने । ट्रेड युनियनका पदाधिकारीहरूको छुट्टै आचारसंहिता संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले तयार गरी लागू गर्ने ।

७३. भ्रष्टाचार नियन्त्रणका नीतिसँग अन्तरसम्बन्धित सवाल (Crossing-cutting Issue) का रूपमा रहेको बहूदो लैंगिक हिंसाका घटनालाई निर्मूल पार्न सरकारी, गैरसरकारी र सामुदायिक क्षेत्रको समन्वयात्मक सक्रियता बढाउनु आवश्यक छ । यसका लागि महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय र

स्थानीय तहले लैङ्गिकमैत्री नीति, कार्यक्रम तथा कार्ययोजना बनाई अभियानका रूपमा कार्यान्वयन गर्ने र गृह मन्त्रालय र प्रहरी प्रशासनले शान्तिसुरक्षा प्रभावकारी बनाउने ।

७४. भ्रष्टाचार हुनका लागि भ्रष्टाचार गर्न दबाव दिने तत्व, भ्रष्टाचार गर्न सकिने अवस्था र भ्रष्टाचार गर्ने चाहना र क्षमता हुन आवश्यक हुन्छ । भ्रष्टाचार गर्न दबाव पुऱ्याउने तत्वहरूमध्ये एउटा तत्व भड्किलो सामाजिक व्यवहार पनि हो । सामाजिक संस्कार, चाडपर्व र अन्य व्यवहारका क्रममा हुने खर्चिलो र भड्किलो प्रदर्शनले न्यून आय भएका कर्मचारी र समाजका गरिब वर्गमाथि दबाव पर्ने गरेको छ । भड्किलो सामाजिक प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न विशेष गरी सार्वजनिक निकायका उच्चपदस्थ पदाधिकारी/कर्मचारीहरूले समाजमा भड्किलो व्यवहार प्रदर्शन नगर्ने गरी हरेक निकायले आचारसंहिता निर्माण गरी लागू गर्ने । साथै, समाजका बेथिति नियन्त्रणका लागि गृह मन्त्रालयले कानूनको कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता ल्याउने ।

७५. गरिबी न्यूनीकरण गर्नका लागि गरिबी निवारणका लक्षित कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ । गरिब घरपरिवारको पहिचान गरी परिचयपत्र वितरण गर्ने कार्य निर्धारित समयमा सम्पन्न गरी शिक्षा, तालिम, आयआर्जन र रोजगारीमा वास्तविक गरिब वर्गको पहुँच कायम गर्न कार्ययोजनासहितका कार्यक्रमहरू अन्य मन्त्रालयहरूको सहकार्यमा भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयले सञ्चालन गर्ने ।

७. आयोगको आगामी रणनीति र कार्यदिशा

७.१ भ्रष्टाचारविरुद्धको रणनीति र कार्यदिशा

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने स्वतन्त्र संवैधानिक निकायका रूपमा स्थापना भई स्पष्ट रणनीति र कार्यदिशा अवलम्बन गरी क्रियाशील रहँदै आएको छ । आयोगको भ्रष्टाचारविरुद्धको रणनीति र कार्यदिशा मूलतः नेपालको संविधान र कानूनले सुम्पेको अधिकार र जिम्मेवारीबाट निर्देशित छ । संविधानको भाग २१, धारा २३९ ले सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्तिले भ्रष्टाचार गरी अख्तियारको दुरुपयोग गरेको सम्बन्धमा कानूनबमोजिम अनुसन्धान गरी अधिकार प्राप्त अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने जिम्मेवारी आयोगलाई सुम्पेको छ । संविधानमा निर्देशक सिद्धान्त अन्तर्गत धारा ५१ट (३) मा समेत राजनीतिक, प्रशासनिक, न्यायिक, सामाजिक लगायत सबै क्षेत्रको भ्रष्टाचार र अनियमितता नियन्त्रणका लागि प्रभावकारी उपाय अवलम्बन गर्ने भनी उल्लेख भएको छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ ले आयोगको काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधिको सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्था गरी आयोगलाई भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि निरोधात्मक, प्रवर्द्धनात्मक र दण्डात्मक कार्य गर्ने जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ । चालु चौधौँ आवधिक योजनाले सबै भ्रष्टाचारजन्य कामकारबाही अपराध हुने कानूनी व्यवस्था गरी कानूनको कार्यान्वयनबाट भ्रष्टाचारविरुद्ध शून्य सहनशीलताको नीति अवलम्बन गर्ने, भ्रष्टाचारविरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धिको कार्यान्वयन गर्दै निवारणात्मक उपाय अवलम्बन गरी भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने, भ्रष्टाचार निवारणका लागि प्राविधिक सहायता र सूचना आदानप्रदानसम्बन्धी महासन्धिको व्यवस्थालाई यथासम्भव कार्यान्वयन गर्ने जस्ता रणनीतिहरू लिएको छ ।

भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापबाट मुलुकको समुन्नति, सामाजिक सद्भाव, सदाचार र सुशासनमा प्रतिकूल प्रभाव पर्ने मात्र नभई भ्रष्टाचारबाट अर्जित सम्पत्तिको संगठित अपराधमा दुरुपयोग हुनसक्ने र यसले अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति सुरक्षामा समेत खलल पुऱ्याउन सक्ने भएकाले विश्वव्यापी रूपमै भ्रष्टाचारविरुद्धको सशक्त रणनीति र कार्यदिशा अवलम्बन गर्ने कुरामा जोड दिइँदै आएको छ । नेपाल सरकारले सन् २०११ मा अनुमोदन गरेको भ्रष्टाचारविरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धिका प्रावधानहरू समेटेर महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजना २०६९ तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ, जसमा भ्रष्टाचार हुन नदिन प्रभावकारी अभ्यासहरूको विकास र प्रवर्द्धन गर्ने, भ्रष्टाचार हुनसक्ने सम्भाव्य निकाय र स्थानहरूको पहिचान गरी उच्चतम निगरानी गर्ने तथा सार्वजनिक पदाधिकारीहरूमा सदाचार, इमान्दारिता र जिम्मेवारीको भावना विकास गर्न आचारसंहिता विकास र परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गर्ने विषयमा जोड दिइएको छ । यस कार्ययोजनामा भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको भूमिका र जिम्मेवारीलाई समेत उल्लेख गरिएको छ । यसर्थ, संविधान, कानून, नीति र रणनीतिको साथै यससम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिसमेतलाई मनन गरी आयोगले भ्रष्टाचारविरुद्धको कार्यदिशा अवलम्बन गरी कार्यान्वयन गर्दै आएको छ ।

७.२ विद्यमान अवस्थाको विश्लेषण (SWOT Analysis)

सरकारी, गैरसरकारी र निजी क्षेत्र सम्बद्ध निकायहरूसँगको समन्वय र सहकार्यमा संविधान तथा कानूनप्रदत्त अधिकार तथा जिम्मेवारी र राष्ट्रिय प्राथमिकता अनुसार कार्य सम्पादन गरी प्रभावकारी रूपमा भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न आयोगको संस्थागत रणनीति (सन् २०१४-२०१९) तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । यस रणनीतिले भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि प्रमुख रणनीतिका रूपमा प्रवर्द्धनात्मक, निरोधात्मक र दण्डात्मक कार्यहरू सञ्चालन गर्न मार्गदर्शन गरेको छ भने परिपूरक रणनीतिमा आयोगको क्षमता अभिवृद्धि, भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा संलग्न विभिन्न निकायहरूबीच समन्वय र अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धलाई समेटिएको छ । आयोगको रणनीति अनुरूप आयोगको कार्यदिशा निर्धारण गरिदै आएको छ । आयोगले विगत वर्षमा तय गरेको कार्यदिशाको आधारमा कार्यविधि निर्माण, प्रविधि विकास र अध्ययन/विश्लेषण लगायतका क्षेत्रमा महत्वपूर्ण कार्यहरू गरिएका छन् । यसरी आयोगबाट सम्पादन गरिएका कार्यहरूबाट महत्वपूर्ण उपलब्धि हासिल भए तापनि भ्रष्टाचार नियन्त्रणमार्फत सुशासन प्रवर्द्धन गर्ने कार्यमा अनेकौं चुनौतीहरू समेत विद्यमान छन् । भ्रष्टाचारले वर्तमान समयमा ग्रहण गरेको अन्तर्राष्ट्रिय स्वरूप, नेपालको आर्थिक विकासको अवस्था र भ्रष्टाचारका प्रवृत्तिहरूमा आएको परिवर्तन जस्ता कारणहरूबाट भ्रष्टाचार नियन्त्रण चुनौतीपूर्ण बनेको छ । यस्ता चुनौतीहरूको विश्लेषण गरी भ्रष्टाचारको रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि आयोगको आगामी रणनीति र कार्यदिशा निर्धारण गर्नु आवश्यक छ । आयोगका सामु विद्यमान प्रमुख अवसर र चुनौतीहरू देहायबमोजिम छन् ।

७.२.१ सबल पक्षहरू

(क) स्वतन्त्र, निष्पक्ष र प्रभावकारीरूपमा आफ्नो भूमिका निर्वाह गर्दै आउनु :

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग विगत २८ वर्षदिखि अविच्छिन्न रूपमा स्वतन्त्र संवैधानिक निकायको रूपमा क्रियाशील रहेको छ । वर्तमान संविधानबाट समेत भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने एकमात्र संवैधानिक निकायको रूपमा आयोग स्थापित भएको छ । यसरी प्रत्याभूत गरिएको स्वतन्त्र संवैधानिक जिम्मेवारीलाई आयोगले भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी लामो अनुभवसमेतका आधारमा पूर्ण प्रतिबद्धता र इमान्दारिताका साथ निर्वाह गर्दै आएको छ । विभिन्न आरोह अवरोहका बीच पनि आयोगले स्वतन्त्र, तटस्थ र निष्पक्ष रूपमा भ्रष्टाचार विरुद्धका कार्यहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ ।

(ख) कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि एवम् कार्य वातावरणमा सुधार ल्याउनु :

आयोगमा उपलब्ध भौतिक र मानवीय स्रोतसाधनको प्रभावकारी उपयोग गरिएको छ । आयोग र कार्यालयहरूमा कार्यालय भवन लगायतका आवश्यक भौतिक स्रोत साधनहरूको प्रबन्ध गर्ने कार्य जारी रहेको छ । भौतिक स्रोतसाधनको प्रबन्ध, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली र आचारसंहिताको कार्यान्वयन तथा कर्मचारीहरूको अनुशासित व्यवहारबाट आयोगको कार्यवातावरणमा सुधार आएको छ । आयोगले निजामती सेवा र अन्य सार्वजनिक सेवाबाट कर्मचारीहरू पदपूर्ति गरी विशेषज्ञ सेवा उपयोग गर्दै आएको छ । आयोगमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई विभिन्न स्वदेशी तथा विदेशी संघसंस्थाहरूबाट सञ्चालित अनुसन्धान, तहकिकात र अभियोजन गर्ने कार्यसँग सम्बन्धित तालिम कार्यक्रमहरूमा सहभागी गराइएबाट उनीहरूको ज्ञान, सीप, अनुभव र उत्प्रेरणामा अभिवृद्धि भएको छ ।

(ग) नवीनतम प्रविधिको प्रबन्ध गरी अनुसन्धानमा उपयोग गर्नु :

आयोगको कार्यसञ्चालनमा नवीन प्रविधिको उपयोग गरी प्रविधिमैत्री संस्थाका रूपमा आयोगलाई विकास गर्ने कार्य भइरहेको छ । आयोगमा डिजिटल फरेन्सिक ल्याब (Digital Forensic Lab) र निर्माण गुणस्तर परीक्षण प्रयोगशाला (Engineering Lab) को स्थापना गरिएको छ । भ्रष्टाचारजन्य कसुरमा प्रयोग भएका कम्प्युटर, मोबाइल तथा अन्य डिजिटल उपकरणहरूको परीक्षण गर्न र अनुसन्धानको सिलसिलामा छानबिनको दायरामा रहेका व्यक्ति वा संस्थाको इन्टरनेट लगायतका प्रणालीहरूमा रहेका तथा सार्वजनिक भएका अभिलेखहरूको डिजिटल फरेन्सिक प्रक्रिया मार्फत खोजी गरी प्रमाणयोग्य बनाई अनुसन्धान कार्यलाई प्रभावकारी र व्यवस्थित बनाउने उद्देश्य अनुरूप डिजिटल फरेन्सिक प्रयोगशालाको स्थापना भएको छ । यसको प्रयोगसम्बन्धी कार्यविधिसमेत तयार गरी कार्यान्वयन गरिएको छ । यस्तै, सडक, पुल, नहर, भवन लगायतका पूर्वाधारको विकासमा हुने गुणस्तरको परीक्षणका लागि इन्जिनियरिङ ल्याबको स्थापना गरी कार्यसञ्चालन गरिएको छ ।

आयोगमा स्वचालित कार्यसञ्चालन प्रणाली (Office Automation) को विकासका लागि विगत वर्षदेखि गरिदै आएको प्रयासले मूर्तरूप लिने अवस्था सिर्जना भएको छ । यससम्बन्धी हार्डवेयरको कार्य सम्पन्न भएको र सफ्टवेयर सञ्चालनको कार्य अन्तिम चरणमा पुगेको छ । यसबाट अनुसन्धान, प्रतिवेदन र पत्राचार गर्ने कार्य सरल र छिटोछरितो हुनुका साथै अभिलेख प्रणाली व्यवस्थित हुने अपेक्षा गरिएको छ । आन्तरिक सञ्चार प्रणालीमा नवीनतम सूचना प्रविधि, जस्तै भिडियो कन्फरेन्सिङको प्रयोगमार्फत प्रविधिमैत्री कार्यसंस्कारको विकास भएको

छ । त्यस्तै आयोगले आरोपित व्यक्तिको बयानको सत्यता परीक्षण गर्नमा पोलिग्राफको समेत उपयोग गर्दै आएको छ । यसरी समग्रमा प्रविधिको प्रयोगबाट अनुसन्धान कार्यलाई वस्तुगत र प्रामाणिक बनाउन सहयोग पुगेको छ ।

(घ) अनुसन्धान र अभियोजनमा नीतिगत र कार्यविधिगत सुधार ल्याउनु :

आयोगले नीतिगत र कार्यविधिगत दस्तावेजहरूको निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको हुँदा यसबाट अनुसन्धान, तहकिकात र अभियोजन कार्यलाई विधि र पद्धतिमा आधारित बनाउन सहयोग पुगेको छ । आयोगबाट गरिने अभियोजनसम्बन्धी कार्यमा प्रभावकारिता, एकरूपता र वस्तुनिष्ठता ल्याई भ्रष्टाचारसम्बन्धी मुद्दाको सफलता दर बढाउने उद्देश्यले अभियोजन नीति, २०७४ आयोगबाट स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । यसका साथै भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि प्रवर्द्धनात्मक र निरोधात्मक कार्यसम्बन्धी अवधारणापत्र, २०७४, विस्तृत अनुसन्धान कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने सम्बन्धी कार्यविधि, २०७४, गैरकानूनी सम्पत्ति छानबिन तथा अनुसन्धान कार्यविधि, २०७५, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको आधारभूत प्रशिक्षण दिग्दर्शन, २०७४ र उजुरीकर्ता, साक्षी र कर्मचारीको सुरक्षासम्बन्धी कार्यविधिसमेत आयोगबाट स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।

आयोगबाट भ्रष्टाचारका कार्यगत तथा क्षेत्रगत प्रवृत्तिहरूको पहिचान गरी आयोगको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन अध्ययन अनुसन्धानको कार्यसमेत प्रारम्भ गरिएको छ । आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा भ्रष्टाचार हुने सम्भाव्य क्षेत्रहरू पहिचान गरी भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्नका लागि नेपालमा भ्रष्टाचार र सुशासनको अवस्थासम्बन्धी अध्ययन, २०७५ र आयोगको संस्थागत रणनीति (२०१४-२०१९) को मध्यावधि मूल्यांकन, २०७५ सम्पन्न गरिएको छ । उल्लिखित कार्यहरूबाट आयोगबाट हुने अनुसन्धान र अभियोजनमा सुधार हुँदै गएको छ ।

(ङ) नागरिक विश्वास आर्जन गरी रिसवतविरुद्धको कारबाहीमा अभिवृद्धि ल्याउनु :

आयोगबाट गराइएको नेपालमा भ्रष्टाचार र सुशासनको अवस्थासम्बन्धी अध्ययन, २०७५ अनुसार सेवाग्राहीहरूले आयोगका कार्यप्रति सन्तुष्टि जनाउँदै भ्रष्टाचारसम्बन्धी निवेदनहरूमा कारबाही गरी भ्रष्टाचारीलाई मुद्दा चलाउने भएकाले आयोगमा उजुरी दिएको धारणा राखेको देखिन्छ । भ्रष्टाचारविरुद्धको कारबाहीका लागि जनताको विश्वास आर्जन गर्नसक्नु आयोगका लागि महत्वपूर्ण सबल पक्ष हो । जनताको विश्वास र सहयोगबाट विकास निर्माण र सेवाप्रवाहमा हुने भ्रष्टाचार, अनियमितताजस्ता विषयका सूचना समयमै प्राप्त भई भ्रष्टाचारमा संलग्न व्यक्तिहरूलाई रङ्गेहात नियन्त्रणमा लिई अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने कार्यमा अभिवृद्धि भएको छ । आयोगका स्थानीयस्तरका कार्यालयमार्फत समेत जनतासँग प्रत्यक्ष सरोकार भएका विषयमा गुनासा सुन्ने, भ्रष्टाचारजन्य कसुरउपर छानबिन र अनुसन्धान गर्ने, भ्रष्टाचार नियन्त्रण गरी सुशासन कायम गर्ने कार्यमा सहकार्य र सम्बन्ध विस्तार भएको छ ।

(च) समन्वय र सहकार्यमा अभिवृद्धि गरी आयोगको कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता ल्याउनु :

आयोगले प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरूमा जोड दिई नेपाल सरकारका विभिन्न निकायहरू, राजनीतिक दल, स्थानीय तह, नागरिक समाज, सञ्चार जगत समेतसँग छलफल, अन्तर्क्रिया र अभिमुखीकरण गर्दै आएको छ । आयोगबाट आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयसँगको सहकार्यमा ७५३ वटै स्थानीय तहका प्रमुख पदाधिकारीहरू (प्रमुख/उपप्रमुख/प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत) लाई भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सुशासन सम्बन्धमा अभिमुखीकरण गरिएको छ । यस कार्यक्रमबाट स्थानीय तहमा हुनसक्ने भ्रष्टाचारजन्य कार्यहरूको बारेमा सुसूचित गर्ने, भ्रष्टाचारविरुद्ध सचेतना अभिवृद्धि गर्ने र भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि सहकार्य अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा सहयोग पुगेको छ । यसरी भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि विभिन्न सरोकारवालाबाट प्राप्त विश्वास, सहयोग र सहकार्यबाट आयोगको कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता आएको छ ।

आयोगले अन्तर्राष्ट्रिय तहमा भ्रष्टाचारविरुद्ध क्रियाशील संघसंस्थाहरूको बैठक तथा सम्मेलनहरूमा सहभागिता जनाउनुका साथै यस्ता संघ संस्थाहरूसँग पारस्परिक भ्रमण, समन्वय र सहकार्य गरी ऐक्यबद्धतासमेत जनाउँदै आएको छ । यसबाट विश्वमा विविध रूप, रंग र आयाममा देखिएका भ्रष्टाचार र अनियमिततासम्बन्धी क्रियाकलापको जानकारी हासिल गर्ने, अनुभव आदानप्रदान गर्ने, आपसी सम्बन्ध र सहयोग बढाउने तथा भ्रष्टाचार नियन्त्रण गरी सुशासन कायम गर्नका लागि नवीन प्रविधि, ज्ञान, सीप र असल अभ्यासहरू अवलम्बन गर्ने कार्यमा सहयोग पुगेको छ ।

७.२.२ सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू

(क) प्रभावकारीरूपमा नागरिकसम्म सूचना प्रवाह गर्नु :

नेपालमा भ्रष्टाचार र सुशासनको अवस्थासम्बन्धी अध्ययन, २०७५ मा भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको भूमिका सम्बन्धमा गरिएको सेवाग्राही सर्वेक्षणमा सेवाग्राहीहरूले भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा आयोगको भूमिका प्रभावकारी बनाउनका लागि सूचना प्रवाहमा सुधार गर्नुपर्ने अभिमतसमेत जाहेर गरेको पाइन्छ । उदाहरणका रूपमा, आयोगले आफ्नो संस्थागत रणनीति तर्जुमा गरी दण्डात्मक, निरोधात्मक र प्रवर्द्धनात्मक कार्यहरू गरिरहेको भए तापनि तीनवटै रणनीति अन्तर्गतका कार्यहरूको बारेमा ४३% जवाफदाताहरूलाई मात्र ज्ञान भएको देखिन्छ । यसबाट आयोगले सञ्चालन गरेका भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी कामकारवाहीहरूको विभिन्न माध्यमबाट प्रचारप्रसारका कार्यक्रमहरू अभियानकै रूपमा सञ्चालन गर्न आवश्यक देखिएको छ ।

(ख) अनुसन्धान थप प्रभावकारी बनाउनु :

आयोगले भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि गरेका कामकारवाहीको प्रभावकारितासम्बन्धी अवधारणामा अधिकांश जवाफदाताले प्रभावकारी रहेको भन्ने जवाफ दिएको भए तापनि २३.६% जवाफदाताले प्रभावकारी नभएको अभिमत जाहेर गरेको र त्यसका लागि अनुसन्धान प्रभावकारी बनाउनुपर्ने आवश्यकता औल्याएको देखिन्छ । आयोगबाट अनुसन्धान तहकिकातपछि अदालतमा दायर गरिएका मुद्दाहरूमध्ये केही मुद्दाहरूमा आयोगको मागदाबीबमोजिम फैसला भएको देखिँदैन । यसबाट पनि आयोगको अनुसन्धान पद्धतिलाई अझै प्रभावकारी बनाउनुपर्ने आवश्यकता रहेको देखिन्छ । आयोगले अनुसन्धानको प्रभावकारिताका लागि प्रविधि, कार्यविधि र क्षमता अभिवृद्धिमा जोड दिनु आवश्यक छ ।

(ग) जनअपेक्षा अनुरूप भ्रष्टाचारीलाई कारवाहीको दायरामा ल्याउनु :

आयोगले जनचाहना अनुसार काम गर्न सकेको भन्ने अध्ययनमा सहभागी अधिकांश जवाफदाताको जवाफ भए पनि केही जवाफदाताले आयोगबाट जनचाहना अनुसार कार्यसम्पादन हुन नसकेको भन्ने धारणा रहेको पाइन्छ । जनचाहना अनुसार काम गर्नका लागि क्षेत्राधिकार र स्वायत्तता बढाउन आवश्यक हुने धारणा रहेको छ । सेवाग्राही सर्वेक्षणमा अधिकांश सहभागीले आयोगको कार्यसम्पादनप्रति सन्तुष्टि जनाए पनि केही जवाफदाताले आयोगले भ्रष्टाचारीलाई अझै सशक्त रूपमा कारवाही गर्नुपर्दछ भन्ने धारणा राखेको पाइन्छ । यसरी अध्ययनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणसमेतका आधारमा आयोगले सबै रूप, रंग र स्वरूपका भ्रष्टाचारजन्य कार्यहरूलाई आयोगको क्षेत्राधिकारभित्र ल्याई अनुसन्धानको दायरामा ल्याउन पहलकदमी लिनुपर्ने देखिएको छ ।

(घ) अनुभवी कर्मचारीहरूलाई टिकाइराख्नु :

आयोगमा कार्यरत मानवीय संसाधनलाई टिकाइराख्ने, उनीहरूको व्यावसायिक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने र आयोगको आवश्यकता अनुसार कर्मचारी व्यवस्थापन गर्ने कार्यमा केही अवरोधहरू रहेको देखिन्छ । आयोगको संस्थागत रणनीतिको मध्यावधि मूल्यांकन, २०७५ ले पनि आयोगमा सहायकस्तरका कर्मचारीहरूभन्दा अधिकृतस्तरका कर्मचारीहरू छिटोछिटो सरुवा हुने गरेको देखाएको छ । कर्मचारीहरूको मनोबल र उत्प्रेरणामा अझै सुधार गरी अनुसन्धान तहकिकातको कार्यमा खटिने अनुभवी कर्मचारीलाई आयोगमा टिकाइराख्न आवश्यक देखिन्छ ।

७.२.३ अवसरहरू

(क) स्वतन्त्र रूपमा अनुसन्धान र अभियोजन गर्ने संवैधानिक प्रत्याभूति हुनु :

आयोगलाई स्वतन्त्र र निष्पक्षरूपमा सार्वजनिक क्षेत्रको भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि अनुसन्धान, तहकिकात गर्ने र अनुसन्धानबाट भ्रष्टाचार भएको देखिएमा अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने अधिकारको प्रत्याभूति नेपालको संविधानले गरेको छ । आयोगसँग अनुसन्धान र तहकिकात गर्नका लागि आफ्नै साधन, स्रोत र संरचना रहेको र अन्य

निकायसँग कम भर पर्नुपर्ने हुनाले सहज तरिकाले अनुसन्धान गर्न सक्दछ । अन्य देशहरूमा अभियोजन कार्यालाई छुट्टै निकायमार्फत गर्ने प्रचलन रहेको देखिन्छ भने हाम्रो देशमा अनुसन्धान गरेपश्चात अदालतमा मुद्दा दायर गर्नेसम्मको अधिकार आयोगमा नै रहेको छ । कतिपय देशहरूमा भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने र जनगुनासो सुन्ने निकायका रूपमा संवैधानिक आयोगको मागसमेत भएको देखिएको अवस्थामा तटस्थ र स्वतन्त्र रूपमा भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने जिम्मेवारी र अधिकारको संवैधानिक प्रत्याभूति हुनु आयोगका लागि महत्वपूर्ण अवसरका रूपमा लिन सकिन्छ ।

(ख) विशेषज्ञताको उपयोग गर्ने अवसर प्राप्त हुनु :

संविधान अनुसार संवैधानिक परिषदको सिफारिस तथा संसदीय सुनुवाइपश्चात आयोगमा नियुक्त भएका पदाधिकारीहरू विभिन्न विधामा ज्ञान हासिल गरेका, लामो अनुभव प्राप्त गरेका, अनुसन्धानका क्षेत्रमा समेत कार्य गरी ज्ञान र सीपयुक्त व्यक्ति मात्र नियुक्त भएकाले अनुसन्धान, तहकिकात र अभियोजनका विविध क्षेत्रमा उक्त विशेषज्ञताको उपयोग गर्न सकिने अवस्था विद्यमान छ । आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित विषयको विशेषज्ञ वा विशिष्टीकृत सेवा प्राप्त गर्न सक्ने गरी कानूनी व्यवस्थासमेत भएकाले आयोगलाई अनुसन्धान र अभियोजनका विभिन्न क्षेत्रका विशेषज्ञहरूको सेवा लिनसक्ने अवसर प्राप्त छ ।

(ग) भ्रष्टाचार नियन्त्रणका पक्षमा अन्तर्राष्ट्रिय सञ्जाल र सद्भाव उपलब्ध हुनु :

भ्रष्टाचारको अन्तर्राष्ट्रिय सञ्जाल र अपराधीकरणका विरुद्ध पारित भएको भ्रष्टाचारविरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धिलाई सन् २०११ मा अनुमोदन गरी नेपाल पक्ष राष्ट्र बनेको छ । भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सुशासन कायम गर्ने सिलसिलामा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र सद्भाव प्राप्त गर्नका लागि महासन्धिको अनुमोदन एउटा महत्वपूर्ण कोशेढुंगा मात्र सकिन्छ । यसले संयुक्त राष्ट्रसंघीय संघसंस्था र मित्र राष्ट्रहरूको सहयोग हासिल गरी नवीन प्रविधि, सूचना तथा असल अभ्यासहरूको आदानप्रदानलाई सहज बनाएको देखिन्छ । आयोगका कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धिमा लागू औषध र अपराधविरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय कार्यालय (UNODC) का साथै विभिन्न मित्र राष्ट्रहरूबाट समय-समयमा तालिमका अवसरहरू प्राप्त हुने गरेका छन् । आयोगले अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय संघ संगठनहरूसँग सहकार्यात्मक सम्बन्धको विकास गरेकाले यसमार्फत प्रभावकारी अनुसन्धानमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

(घ) सुशासन कायम गर्न सुझाव दिनसक्ने व्यवस्था हुनु :

आयोगले वार्षिकरूपमा सम्पादन गरेका कार्यहरू, समस्याहरू र समाधानका सुझावहरू सहित आफ्ना काम कारवाहीसम्बन्धी वार्षिक प्रतिवेदन राष्ट्रपतिसमक्ष पेस गर्ने र राष्ट्रपतिले प्रधानमन्त्री मार्फत त्यस्तो प्रतिवेदन संघीय संसदसमक्ष पेस गर्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ । वार्षिक प्रतिवेदनमार्फत आयोगले मुलुकमा भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सुशासन प्रवर्द्धनका लागि सुझावहरू प्रस्तुत गर्दै आएको छ । अनुसन्धान तहकिकातका आधारमा आयोगको निर्णय अनुसार सुधारका लागि सम्बन्धित निकायमा सुझाव लेखी पठाउने व्यवस्थासमेत अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐनमा रहेको छ । भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सुशासन प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले सरकार र यसका विभिन्न निकायमार्फत भइरहेका वा हुन लागेका अनियमितता, अपारदर्शिता र भ्रष्टाचारजन्य कार्यका विरुद्धमा आयोगको सल्लाहकारी भूमिका प्रभावकारी बनाउन यी संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था महत्वपूर्ण देखिन्छन् ।

(ङ) सरोकारवालाको विश्वास र सहयोग प्राप्त हुनु :

आयोगले नेपाल सरकारका विभिन्न निकायहरू, नागरिक समाज, सञ्चार जगत तथा नेपाली नागरिकहरूबाट निरन्तर सहयोग र सद्भाव प्राप्त गरेको छ । समाजमा घटिरहेका भ्रष्टाचारजन्य कार्य र आयोगमा प्राप्त उजुरीको प्रकृति र संख्यात्मक विवरण हेर्दा उल्लेखनीयरूपमा उजुरी प्राप्त हुने गरेका छन् । यसरी जनसमुदायबाट प्राप्त भरोसा र विश्वासलाई अभिवृद्धि गरी भ्रष्टाचारका विरुद्धमा तथ्य र प्रमाणसहितका गुणात्मक उजुरी र सूचना प्राप्त गर्ने अवसर प्राप्त भएको देखिन्छ ।

७.२.४ चुनौतीहरू

(क) भ्रष्टाचारविरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु :

भ्रष्टाचारविरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धि (UNCAC) ले सबै तह र क्षेत्रमा हुने भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा जोड दिई कानूनी, नीतिगत र संस्थागत व्यवस्थासम्बन्धी विश्वव्यापी मानकहरू तोकेको छ । महासन्धिका प्रावधानबमोजिम आवश्यक नयाँ ऐन कानूनको निर्माण र विद्यमान ऐन कानूनहरूमा आवश्यक संशोधन र परिमार्जन गरी महासन्धिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु चुनौतीपूर्ण देखिन्छ । सूचनादाताको संरक्षण, साक्षीको सुरक्षा, स्वार्थको द्वन्द्व नियन्त्रण तथा सदाचार प्रवर्द्धनसम्बन्धी कानूनको निर्माण हुन आवश्यक देखिन्छ भने विद्यमान कानूनमा परिमार्जन गरी निजी क्षेत्र र गैरसरकारी क्षेत्रको भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि प्रभावकारी व्यवस्था गर्ने चुनौती विद्यमान छ । महासन्धिले विश्वमा नयाँ रूप, रंग र आयाममा देखिँदै गएको भ्रष्टाचारजन्य अपराधको नियन्त्रण गर्न विभिन्न राष्ट्रबीच सहकार्यको विकास गर्ने कुरामा समेत जोड दिएको हुनाले सम्बन्धित देशहरूसँग पारस्परिक कानूनी सहायतासम्बन्धी ऐन तथा सुपुर्दगी ऐन बमोजिम सन्धिसम्झौता गरी अन्तर्सम्बन्धको विकास गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।

(ख) आयोगको जिम्मेवारी, अधिकार र भूमिका सबल बनाई भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्नु :

नेपालको संविधानमा आयोगलाई भ्रष्टाचारसम्बन्धी कार्यको मात्र अनुसन्धान, तहकिकात र अभियोजन गर्ने गरी क्षेत्राधिकार संकुचित गरिएको छ । अनुचित कार्यको छानबिन आयोगबाट गरिने प्रावधान हटाइएको छ भने अर्को अधिकार प्राप्त निकायलाई सो कार्यको जिम्मेवारी तोकिएको छैन । अनुचित कार्य र भ्रष्टाचार अन्योन्याश्रित रूपमा परस्पर सम्बन्धित विषय भएको र अनुचित कार्यउपर अनुसन्धान गर्दै जाँदा भ्रष्टाचार भएको देखिने र भ्रष्टाचारका विषयमा अनुसन्धान गर्दा अनुचित कार्य भएको प्रमाण भेटिन सक्ने सम्भावना रहेको अवस्थामा अनुचित कार्यसम्बन्धी उजुरीको अनुसन्धान गर्ने निकाय नहुँदा भ्रष्टाचार नियन्त्रण गरी सुशासन कायम गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको देखिन्छ । साथै, आयोगले संवैधानिक निकायका प्रमुख र पदाधिकारी, न्यायाधीश, नेपाली सेना, मन्त्रिपरिषदबाट हुने नीतिगत निर्णय तथा निजी क्षेत्रसमेतमा हुने भ्रष्टाचारका विषयमा अनुसन्धान गर्न नसक्ने अवस्था देखिँदा सीमित कार्यक्षेत्रमा मात्र संलग्न रहँदा मुलुकमा मौलाउँदै गएको नीतिगत, संरचनागत र प्रणालीगत भ्रष्टाचार तथा अनियमितता नियन्त्रण गर्नु चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।

(ग) भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि आयोगका निर्णय तथा सुझावहरूको कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्नु :

भ्रष्टाचार नियन्त्रण र सुशासन प्रवर्द्धनसम्बन्धी विभिन्न विषयमा आयोगले वार्षिक प्रतिवेदनमार्फत दिएका सुझावहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । आयोगबाट सिफारिस गरिएका सुझावहरूको नतिजामूलक कार्यसम्पादन गराउनु चुनौतीपूर्ण देखिन्छ । सम्बन्धित निकायहरूमा जिम्मेवारी पन्छाउने र जवाफदेहिता नलिने प्रवृत्तिको विकास भएका कारण आयोगका निर्णय कार्यान्वयन गराउन समस्या भएको छ । कतिपय विकास निर्माणसँग सम्बन्धित सार्वजनिक निकायहरूमा आयोगको छानबिन तथा अनुसन्धानसम्बन्धी कार्यलाई बहाना बनाई ढिलासुस्ती तथा लागत वृद्धि गर्ने र आफ्नो कमजोरी ढाकछोप गर्ने प्रवृत्तिसमेत कायम छ । सशक्त नियामक र अनुगमनकारी निकायहरूको भूमिका कमजोर देखिएको अवस्थामा शासकीय प्रभावकारिता बढाउनु चुनौतीपूर्ण देखिन्छ ।

(घ) भ्रष्टाचारविरुद्ध नेतृत्व तहको प्रतिबद्धता हासिल गर्नु :

आवधिक योजना र वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा भ्रष्टाचारविरुद्ध शून्य सहनशीलता कायम गर्ने उद्देश्य राखिएको पाइए तापनि सो अनुरूप राजनीतिक तथा प्रशासनिक नेतृत्वबाट व्यवहारमै इच्छाशक्ति र प्रतिबद्धता हासिल भई सरकारी निकायमा संस्थागत सुशासन कायम गर्ने, राज्यको स्रोतसाधनको दुरुपयोग रोक्ने तथा सबै सार्वजनिक निकायमा सदाचार पद्धति विकास गर्ने पहलकदमी हुन सकेको पाइँदैन । नेपाल सरकारका सम्बन्धित निकायहरूले अनुचित कार्यमा संलग्न कर्मचारीलाई विभागीय सजाय नगर्ने तथा नियामक निकायहरूले प्रभावकारी नियमन नगर्ने गरेको कारणले आयोगबाट हरेक विषयमा कारवाही होस् भन्ने जनअपेक्षा उजुरीमार्फत प्रस्तुत हुने गरेको पाइन्छ । नेतृत्ववर्गको दृढताविना भ्रष्टाचारविरुद्धको अभियानमा सबैको सहयोग प्राप्त गरी सफलता प्राप्त गर्नु चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।

(ङ) आत्मकेन्द्रित सोच र भ्रष्टाचारप्रति सहिष्णु व्यवहारमा परिवर्तन ल्याउनु :

समाजमा भ्रष्टाचारका विरुद्धको जनमत तयार भएको जस्तो देखिए तापनि अपेक्षितरूपमा सदाचारमूलक संस्कृतिको विकास हुन सकेको देखिँदैन । अरूले गरेको भ्रष्टाचार मात्र देखे तर आफू र आफ्नो परिवारको भलाइका लागि गैरकानूनी भ्रष्ट कामसमेत गर्ने आत्मकेन्द्रित मनोवृत्ति कायम रहेको देखिन्छ । सामाजिक-सांस्कृतिक रूपमा नै

आत्मकेन्द्रित सोच हटाई निष्पक्षता, सदाचारिता र भ्रष्टाचारविरुद्ध असहिष्णुताको अभिवृद्धि गर्नका लागि सरोकारवालासँगको सहकार्यमा विभिन्न माध्यमबाट अभियानकै रूपमा सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने चुनौती आयोगसामु रहेको देखिन्छ । भ्रष्टाचारको अपराधीकरण गर्ने प्रवृत्ति लगायतका सामाजिक विसङ्गति र विकृति बढ्दै गएको र समाजबाट भ्रष्टाचारविरुद्ध शून्य सहनशीलताको कमी देखिएको अवस्थामा भ्रष्टाचारविरुद्धको अभियानमा सामाजिक सरोकार, सहयोग र सहभागिता प्राप्त गर्नु चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।

(च) खर्चिलो निर्वाचन प्रणाली र भड्किलो सामाजिक व्यवहारमा सुधार ल्याउनु :

लोकतन्त्रको आधारस्तम्भका रूपमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको आवधिक निर्वाचन अपरिहार्य आवश्यकता हो । जनताले आफ्ना प्रतिनिधिका रूपमा निर्वाचनमार्फत सक्षम, योग्य र इमान्दार व्यक्तिलाई मतदानमार्फत छान्न पाउनु निर्वाचनको सुन्दर पक्ष भए पनि निर्वाचनमा राजनीतिक दल वा उम्मेदवारले अपारदर्शी तरिकाले गर्ने अत्यधिक खर्चिले निर्वाचन प्रणालीभित्र नै विकृति र विसंगति मौलाउने सम्भावना रहन्छ । हाम्रो देशमा निर्वाचन प्रणाली अत्यधिक खर्चिलो हुँदै गएको हुँदा न्यून आय भएको इमान्दार व्यक्तिले निर्वाचनमा विजय पाउन कठिन हुँदै गएको गुनासो सुनिन्छ । निर्वाचनमार्फत योग्य र इमान्दार मानिसले चुनिने अवसर नपाउँदा भ्रष्टाचार र अनियमितता बढ्दै जाने भएकाले खर्चिलो निर्वाचन प्रणालीमा पुनरावलोकन गरी सुधार ल्याउनु एउटा प्रमुख चुनौती हो । यसैगरी, घर व्यवहार र सामाजिक लोकाचार पूरा गर्नका लागि न्यून वेतनधारी कर्मचारी र न्यून आय भएका व्यक्तिहरूलाई भड्किलो सामाजिक व्यवहार प्रमुख बाधक बनेको छ । शिक्षा, स्वास्थ्य महँगो हुनु, चाडपर्व र सामाजिक संस्कार खर्चिलो हुनु र महँगो बढ्दै जानुले इमान्दार कर्मचारीलाई परिवारको खर्च धान्नका लागि कठिनाइ परेको अवस्था छ । भ्रष्टाचारविरुद्धको अभियानलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि भड्किलो सामाजिक व्यवहारमा नियन्त्रण ल्याउनु जरुरी छ ।

७.३ आयोगको आगामी रणनीति तर्जुमा

आयोगबाट आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा सरोकारवाला निकाय तथा विज्ञहरूको रायसुझावसमेतका आधारमा आयोगको संस्थागत रणनीति (२०१४-२०१९) को मध्यावधि मूल्यांकन गरिएको छ । मध्यावधि मूल्यांकनको प्रतिवेदनले आयोगको आगामी रणनीति तर्जुमाको आवश्यकता औल्याउँदै उक्त रणनीतिको समग्र पक्ष, रणनीति तर्जुमा प्रक्रिया, रणनीतिमा समावेश हुने विषयवस्तु र उपलब्धि मापनका प्रमुख क्षेत्रहरू समेत सुझाएको छ । मध्यावधि मूल्यांकनबाट प्राप्त सुझावसमेतका आधारमा आयोगको आगामी रणनीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ । मूलतः नेपालको संविधान एवम् विद्यमान ऐन कानूनलाई आधार मानी संघीय संरचना अनुसार आयोगको आगामी रणनीति तर्जुमा गरिनेछ । मुलुकमा रहेका तीनवटै तहका सरकार र मातहतका निकायबाट अख्तियारको दुरुपयोग हुन नदिन आयोग सचेत रहँदै कार्यक्षेत्रका आधारमा सूचक निर्धारण गर्नुपर्ने भनी मध्यावधि मूल्यांकनमा उल्लेख भएकोले उक्त रणनीति तर्जुमा गर्दा भ्रष्टाचार निवारणसम्बन्धी क्षेत्रमा कार्य गर्ने सबै सरोकारवालाहरूको सुझावसमेत लिई कार्यान्वयनयोग्य सूचकहरूको समेत विकास गरिनेछ ।

मूल्यांकनबाट प्राप्त सुझाव अनुसार आयोगको रणनीतिमा अख्तियारको दुरुपयोग र सुशासन प्रवर्द्धनसँग सम्बन्धित विषयमा नियमित रूपमा अनुसन्धान (Research) गर्ने र नागरिक अभिमत सर्वेक्षण गर्ने विषयहरूका साथै समय र प्रविधि अनुसार बढ्दै गएका विभिन्न किसिमका अपराध, भ्रष्टाचार र अनुचित कार्यहरू, जस्तै: साइबर अपराध, विद्युतीय कारोबारमा हुने भ्रष्टाचार, नीतिगत भ्रष्टाचार आदि विरुद्धको रणनीति, विकास निर्माणका काममा शून्य भ्रष्टाचारसम्बन्धी विषयलाई समेत समावेश गरिनेछ । रणनीतिलाई कार्ययोजनासहित तार्किक ढाँचामा राख्ने, जोखिम पक्षलाई समावेश गर्ने र मापनयोग्य सूचकहरू समावेश गर्ने गरी बढीभन्दा बढी कार्यान्वयनयोग्य बनाइनेछ । आगामी रणनीतिमा मूलतः उपचारात्मक (दण्डात्मक) पक्ष, प्रवर्द्धनात्मक पक्ष र निरोधात्मक पक्ष समावेश गर्नुपर्ने भनी मध्यावधि मूल्यांकनबाट सुझाव प्राप्त भएकोले वृहद् अन्तर्क्रिया, छलफल, सुझाव संकलन तथा विश्लेषण गरी आगामी रणनीतिको तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

७.४ आयोगको तत्कालीन कार्यदिशा

आयोगले आगामी दिनमा मूलतः प्रभावकारी अनुसन्धान र अभियोजन, प्रवर्द्धनात्मक र निरोधात्मक कार्यक्रम, संस्थागत सुदृढीकरण र मानव संसाधन व्यवस्थापनको कार्यमा जोड दिई देहायबमोजिमको कार्यदिशा अवलम्बन गर्नेछ ।

७.४.१ अनुसन्धान र अभियोजनसम्बन्धी कार्यदिशा :

आयोगले भ्रष्टाचार व्याप्त क्षेत्रको पहिचान गरी निगरानी गर्ने, प्रमाणमा आधारित अनुसन्धान पद्धतिको विकास गर्ने, भ्रष्टाचारविरुद्ध क्रियाशील संघसंस्थाहरूसँग सहकार्य गर्ने तथा अभियोजनमा एकरूपता कायम गर्ने जस्ता कार्यमा जोड दिँदै आएको छ । प्रभावकारी अनुसन्धानका लागि अनुसन्धानपूर्वको अध्ययन/विश्लेषण, अनुसन्धानको क्रममा गरिने प्रमाण सङ्कलन र अनुसन्धानपश्चातको अभियोजनका कार्यहरूलाई प्रभावकारी बनाउनेतर्फ जोड दिइएको छ । नेपालमा भ्रष्टाचार र सुशासनको अवस्थासम्बन्धी अध्ययन, २०७५ ले सेवाग्राहीहरूको अभिमत सर्वेक्षणका आधारमा अनुसन्धानको प्रभावकारिताका लागि विभिन्न सुझावहरू समेत प्रस्तुत गरेको छ । उक्त सुझावसमेतलाई मनन गरी अनुसन्धानका विभिन्न कार्यहरूमा सुधारात्मक भविष्यपरक कार्यदिशा अवलम्बन गरिएको छ ।

(क) भ्रष्टाचारजन्य प्रवृत्तिहरूको अध्ययन/विश्लेषण गरी तथ्यांक भण्डार (Data Bank) तयार गर्ने :

अनुसन्धानमा प्रभावकारिता ल्याउनका लागि भ्रष्टाचारका सम्भाव्य क्षेत्रहरूको पहिचान तथा बढी भ्रष्टाचार हुने निकायका रूपमा पहिचान भएका कार्यालयहरूमा हुने भ्रष्टाचारका कार्यगत प्रवृत्तिहरूको पहिचानका लागि अध्ययन/विश्लेषणमा जोड दिइनेछ । साथै, आयोगको इन्टेलिजेन्स व्युरोको सुदृढीकरण गरी सूचना संकलन तथा विश्लेषणलाई बढी प्रभावकारी बनाइनेछ । सूचना सङ्कलन, अभिमत सर्वेक्षण तथा अध्ययन-अनुसन्धानसमेतका आधारमा भ्रष्टाचारका कार्यगत र क्षेत्रगत प्रवृत्तिसम्बन्धी तथ्यांकहरूलाई एकीकृत गरिनेछ, जसलाई प्रशोधन गरी तथ्यांक भण्डार (Data Bank) तयार गरिनेछ । तथ्यांक भण्डार तयार गर्न आयोगको अनुसन्धान र अभियोजनबाट प्राप्त जानकारी र पृष्ठपोषणलाई समेत आधारका रूपमा लिइनेछ । कुनै पदाधिकारी/कर्मचारी विरुद्ध धेरैपटक उजुरी परी अनुसन्धानबाट निज पटक-पटक भ्रष्टाचार र अनियमिततामा संलग्न भएको पाइएमा त्यस्ता कर्मचारीहरूको विवरणसमेत तथ्यांक भण्डारमा समावेश गरी आयोगको वेबसाइटमा राखिनेछ । यसबाट भ्रष्टाचारजन्य कार्य नियन्त्रणमा आयोगलाई सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । सूचना संकलन, विश्लेषण र तथ्यांक भण्डारणसम्बन्धी कार्यलाई निरन्तर अद्यावधिकसमेत गरिनेछ ।

(ख) प्रमाणमा आधारित अनुसन्धान पद्धतिको विकास गर्ने :

भ्रष्टाचारविरुद्धका उजुरीको अनुसन्धानलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि आयोगले स्क्रिनिङ कमिटी मार्फत उजुरीहरूको गाम्भीर्यताका आधारमा वर्गीकरण गर्ने कार्य गर्दै आएको छ । आगामी दिनमा यसरी वर्गीकरण गरिएका उजुरीहरूमध्ये गम्भीर प्रकृतिका उजुरीहरूलाई यथासम्भव छिटो अनुसन्धान गरी अनुसन्धानबाट भ्रष्टाचार भएको देखिएमा अबिलम्ब अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिइनेछ । आयोगले अनुसन्धानको चरणमा तथ्य-प्रमाणको खोजी गरी निष्पक्ष, छिटो, पूर्ण, प्रामाणिक र विश्वसनीय अनुसन्धान गर्ने कार्यमा जोड दिँदै आएको छ । अनुसन्धानसँग सम्बन्धित स्पष्ट नीति, कार्यविधि, निर्देशिका र दिग्दर्शन तर्जुमा गर्ने कार्य आयोगको प्राथमिकतामा पर्दछ । यस्तै, अनुसन्धानमा सहजताका लागि आधुनिक प्रविधिको प्रयोगमा पनि आयोगले जोड दिँदै आएको छ । कार्यविधि र प्रविधिको सही उपयोगका लागि कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि पनि आयोगले भरमग्दुर प्रयास गर्दै आएको छ । आगामी दिनमा विधि, प्रविधि र क्षमता अभिवृद्धिका यी तीनवटै पक्षलाई अझै प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने कार्यदिशा आयोगले अवलम्बन गर्नेछ ।

(अ) अनुसन्धान अभियोजनसम्बन्धी कार्यविधिहरू निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने :

भ्रष्टाचारसम्बन्धी उजुरी उपर अनुसन्धान गरी अनुसन्धान अधिकृतहरूले तयार गर्ने प्रतिवेदनमा एकरूपता, परिपक्वता र शुद्धता कायम गरी आयोगबाट गरिने निर्णय र अभियोजनलाई प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यले विस्तृत अनुसन्धान कार्यलाई प्रभावकारी बनाउनेसम्बन्धी कार्यविधि, २०७४ लागू गरिएको छ । यस कार्यविधिमा भएको व्यवस्था अनुरूप अनुसन्धानको पूर्णता परीक्षण तथा सिफारिस समितिमा भएका विभिन्न सेवाका कर्मचारीहरूको राय सल्लाहसमेतबाट अनुसन्धानलाई प्रभावकारी बनाउन सहयोग पुग्ने अपेक्षा लिइएको छ । साथै, कार्यविधिमा भएको निर्णय मस्यौदा तथा आरोपपत्र मस्यौदा परीक्षण समितिको व्यवस्थाबाट निर्णयको मस्यौदा र आरोपपत्रको मस्यौदा परिमार्जन गरी रीतपूर्वकको आरोपपत्र तयार गर्ने कार्यमा सहयोग पुग्नेछ । अनुसन्धान अधिकृतहरूका लागि डायरीको व्यवस्था गरी अद्यावधिक गर्ने कार्यको समेत प्रारम्भ भइसकेको छ । अनुसन्धानसम्बन्धी कार्यसम्पादनमा अनुसन्धान अधिकृत तथा सहयोगी कर्मचारीहरूलाई सहजता होस् भन्ने अभिप्रायले अनुसन्धान दिग्दर्शन तयारी तथा प्रकाशन गरी सबैलाई

उपलब्ध गराइनेछ । साथै, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग नियमावली परिमार्जन गरिनेछ । सेवाप्रवाहसँग सम्बन्धित सरकारका विभिन्न निकायका कार्यविधिहरूलाई सरल र प्रभावकारी बनाउन समय सापेक्ष परिमार्जनका लागि समन्वय गरिनेछ ।

(आ) अनुसन्धानमा आधुनिक वैज्ञानिक प्रविधिको उपयोग बढाउने :

अनुसन्धान प्रभावकारिताका लागि आयोगले प्रविधिको उपयोगलाई महत्व दिँदै आएको छ । आयोगमा डिजिटल फरेन्सिक ल्याब, इन्जिनियरिङ ल्याब, इन्टेलिजेन्स उपकरण, पोलिग्राफ परीक्षण र सूचना प्रविधिको उपयोग गरिँदै आएको छ । आगामी दिनमा यस्ता प्रविधिहरूलाई आयोगका कार्यालयहरूमा समेत विस्तार गर्ने सोच आयोगले लिएको छ । आयोग र मातहत कार्यालयहरूका बीचमा कम्प्युटर नेटवर्कको स्थापना गरी सूचना आदानप्रदानमा सहजता ल्याई अनुसन्धान छिटोछरितो बनाइनेछ । साथै, मोबाइल एप्लिकेसनको उपयोग गरी एसएमएसबाट समेत उजुरी गर्न सकिने गरी प्रणालीको विकास गर्ने कार्य अगाडि बढाइनेछ । यस प्रणालीबाट तत्काल सूचना प्रवाह हुने, टेलिभिजन मोनिटरबाट निगरानी हुने, सूचना विश्लेषणमा सहजता हुने र जि.पि.एस./उजुरी ट्राकिङ गर्न सहज हुने अपेक्षा गरिएको छ । यस प्रणालीमा SMS, IVR र USSD मार्फत उजुरी दिन सकिने व्यवस्था गरिनुका साथै आयोगबाट भएका महत्वपूर्ण सूचनाहरूको प्रवाह गर्न सकिने गरी प्रणालीको विकास गरिनेछ । अनुसन्धानमा सूचना प्रविधि र कृत्रिम सचेतना (IT & Artificial Intelligence) को प्रयोगबाट अनुसन्धान प्रभावकारिता अभिवृद्धि हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

अनुसन्धानमा अन्य निकायको विज्ञता र प्रविधिको उपयोग गर्ने सिलसिलामा आयोगले समय-समयमा फरेन्सिक परीक्षणको कार्यमा विधि विज्ञान प्रयोगशालाको सहयोग प्राप्त गर्दै आएको छ । यसका अतिरिक्त नेपाल प्रहरीको केन्द्रीय अनुसन्धान व्युरो, नेपाल राष्ट्र बैंकको वित्तीय जानकारी इकाई तथा नेपाल टेलिकमको सहयोग आयोगले प्राप्त गर्दै आएको छ । आगामी दिनमा विभिन्न निकायसँगको सहयोग र सहकार्यमा अनुसन्धानका आधुनिक प्रविधिको उपयोग गर्ने कार्यलाई अझ विस्तार गरिनेछ । निजामती किताबखाना, राजस्व अनुसन्धान विभाग, सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, नेपाल राष्ट्र बैंक, भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभाग, सहकारी विभाग जस्ता सम्पत्तिको अभिलेख रहने तथा अनुसन्धान गर्ने निकायहरूसँग इन्टरनेट सञ्जाल मार्फत सूचना आदानप्रदानलाई छिटोछरितो बनाई भ्रष्टाचारविरुद्धको कार्यलाई संगठित र प्रभावकारी बनाउनका लागि आयोगबाट पहलकदमी लिइनेछ ।

(इ) अनुसन्धान अधिकृतहरूको अनुसन्धान क्षमता अभिवृद्धि गर्ने :

आयोगले अनुसन्धान क्षमता अभिवृद्धिका लागि United Nation's Organization for Drugs and Crimes (UNODC) OECD लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्था तथा मित्र राष्ट्रका तालिम प्रदायक संस्थाहरूसँगको सहकार्यलाई निरन्तरता दिनेछ । गैरकानूनी सम्पत्तिको एक देशबाट अर्को देशमा अवैध ओसारप्रसार हुनसक्ने तथा सङ्गठित अपराधमा त्यस्तो सम्पत्तिको दुरुपयोग हुने तथ्यलाई मनन गरी UNODC ले वित्तीय अनुसन्धानसम्बन्धी तालिम प्रदान गरेको छ । आगामी दिनमा यस्ता तालिमहरूमा आयोगका कर्मचारीहरूलाई सहभागी गराउने कार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ । यस्तै, आयोगले अनुसन्धान अधिकृतहरूलाई थाइल्याण्डको Asian Institute of Technology, फिलिपिन्सको University of the Philippines, मलेसियाको Malaysian Anti-Corruption Agency, सिंगापुरको Corrupt Practices Investigation Bureau लगायत मित्र राष्ट्र चीनका विभिन्न निकायले आयोजना गरेका तालिममा सहभागी गराउँदै आएको छ । दिन प्रतिदिन भ्रष्टाचारका नयाँ नयाँ प्रवृत्ति र शैलीहरू उजागर भइरहेको सन्दर्भमा कर्मचारीहरूको अनुसन्धान क्षमतामा निरन्तर अभिवृद्धि नगरी भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न कठिन भएकोले क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिइनेछ । आन्तरिक रूपमा आयोगमै अनुसन्धानसम्बन्धी अभिमुखीकरणका साथै भूमि व्यवस्थापन, सार्वजनिक खरिद, बैंकिङ र वित्तीय व्यवस्थापनसम्बन्धी विशिष्टीकृत तालिमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

(ग) अभियोजनमा निष्पक्षता, एकरूपता र प्रभावकारिता ल्याउने :

अभियोजनमा एकरूपताका लागि अभियोजन नीति, २०७४ ले विद्यमान कानूनी व्यवस्था, आयोगबाट भएका नीतिगत निर्णय र अदालतबाट भएका नजिरहरूसमेतका आधारमा अभियोजन गर्दा आत्मसात गर्नुपर्ने फौजदारी न्यायका सिद्धान्त, अभियोजनसम्बन्धी आधारभूत नीति र आधारभूत पक्ष तथा अभियोजन गर्ने र नगर्ने अवस्थाहरू स्पष्टरूपमा खुलाएको हुनाले अनुसन्धान अधिकृतहरूलाई अभियोजनका विधि र प्रक्रियाका सम्बन्धमा दिशानिर्देश

गरेको छ । रिसवत, शैक्षिक योग्यताको झुठा प्रमाणपत्र, राजस्व हिनामिना, सरकारी सम्पत्तिको हानि नोक्सानी, गैरकानूनी सम्पत्तिको मूल्यांकनजस्ता विषयका विभिन्न मुद्दाहरूमा अदालतले प्रतिपादन गरेका नजिरहरूसमेतका आधारमा अभियोजन नीतिले दिशानिर्देश गरेको हुँदा यसबाट अभियोजनमा एकरूपता ल्याउन सहयोग पुग्ने विश्वास लिइएको छ । भ्रष्टाचारसम्बन्धी मुद्दाहरूमा भएका फैसलाहरूको अध्ययन गरी अदालतबाट प्रतिपादित नजिरहरूको संगालो प्रकाशन तथा तुलनात्मक अध्ययन, विश्लेषण गर्ने कार्यलाई अन्तिम रूप दिई आगामी दिनमा मुद्दाको सफलताको दर बढाई भ्रष्टाचारमा संलग्नलाई निरुत्साहित गर्ने कार्यदिशा अवलम्बन गरिनेछ । साथै, मुद्दाहरूको पुनरावेदन पुनरावलोकन गर्ने वा नगर्ने विषयसम्बन्धी स्पष्ट कार्यविधि र मापदण्डको विकास गरिनेछ ।

७.४.२ निरोधात्मक/प्रवर्द्धनात्मक कार्यदिशा

दण्डात्मक रणनीति अन्तर्गत गरिने अनुसन्धान र अभियोजनबाट मात्र पूर्णरूपमा भ्रष्टाचार नियन्त्रण सम्भव नभएकाले आयोगले निरोधात्मक र प्रवर्द्धनात्मक कार्यहरूमा जोड दिँदै आएको छ । निरोधात्मक र प्रवर्द्धनात्मक उपायलाई प्रभावकारी ढंगले सरोकारवालासम्म पुऱ्याई भ्रष्टाचारविरुद्धको अभियानप्रति अपनत्व महसुस गराउन सकियो भने आयोगमा पर्न गएको दण्डात्मक भूमिकाको अत्यधिक चापलाई न्यून गराउन मद्दत गर्नुका साथै भ्रष्टाचारको रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्न आयोगको भूमिका थप प्रभावकारी बनाउन सघाउ पुग्ने देखिन्छ ।

भ्रष्टाचारविरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धिले समेत सार्वजनिक पदाधिकारीहरूलाई सदाचारसम्बन्धी नियमहरूको परिपालन गर्ने गराउने कार्यमा जोड दिएको र उक्त कार्य गराउने आयोगको पनि दायित्व रहेको देखिएकाले सार्वजनिक पदाधिकारीबाट हुने भ्रष्टाचारजन्य कार्य र अनियमितता नियन्त्रण गर्न, पारिवारिक, सामाजिक र राष्ट्रियस्तरमा समेत सदाचार पद्धतिको विकासमा सहयोग पुऱ्याउन आयोग प्रतिबद्ध रहेको छ । यसका लागि आयोगबाट "भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि प्रवर्द्धनात्मक तथा निरोधात्मक कार्यसम्बन्धी अवधारणापत्र, २०७४" क्रमशः कार्यान्वयन गर्ने गरी स्वीकृत भइसकेको छ । अवधारणापत्रबमोजिम निरोधात्मक र प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी सदाचारिताको विकासमा सहयोग पुऱ्याउने ध्येय राखिएको छ ।

(क) निरोधात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी भ्रष्टाचार रोकथाम गर्ने :

आयोगबाट स्वीकृत भएको प्रवर्द्धनात्मक तथा निरोधात्मक कार्यसम्बन्धी अवधारणापत्र अनुसार सरकारी तथा गैरसरकारी/सामुदायिक संघसंस्थाहरूसँगको सहकार्यमा निरोधात्मक उपाय अवलम्बन गरी भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने कार्यमा जोड दिइनेछ । आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा लाभग्राही पक्षको सहभागिता सुनिश्चित हुने गरी नागरिक समूह (Citizen Jury) गठन गरी सार्वजनिक विकास निर्माण कार्यमा भ्रष्टाचार भए/नभएको विषयमा निगरानी गर्ने पद्धति विकास गर्न परीक्षणका रूपमा हरेक प्रदेशमा एउटा जिल्ला छनौट गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । आगामी दिनमा यस कार्यलाई अझ विस्तार गर्ने सोच आयोगले लिएको छ । भ्रष्टाचारका जोखिमपूर्ण क्षेत्रहरूको पहिचान गरी त्यस्ता क्षेत्रहरूमा आयोगको निगरानी बढाइनेछ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट संचालित कार्यको प्रभावकारिता सम्बन्धमा समेत अध्ययन अनुसन्धान गरिनेछ ।

राष्ट्रिय सदाचार पद्धतिको विकास गर्न प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद कार्यालयको अग्रसरतामा राष्ट्रिय सदाचार नीति (National Integrity Policy) तयार गर्ने र नीतिको कार्यान्वयन गर्ने विषयसमेत अवधारणापत्रमा समावेश गरिएको छ । आगामी दिनमा नीति पारित भई कार्यान्वयन हुने अपेक्षा गरिएको छ । सुशासन तथा सदाचार पद्धतिलाई संस्थागत गर्न सम्बन्धित निकायको सहयोगमा विभिन्न निकायहरूका सार्वजनिक खरिद इकाइहरूको प्रभावकारितामा जोड दिइनेछ । साथै, सेवा संचालन कार्यविधि, आचारसंहिता तथा कार्ययोजनाहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा समेत जोड दिइनेछ । सरकारी तथा सार्वजनिक निकायहरूमा Corruption Risk Assessment गर्ने, त्यसका आधारमा Corruption Prevention Guidelines (CPG) तयार गर्ने र सेवा सञ्चालन कार्यविधि बनाउने सोच अवधारणापत्रले समेटेको छ । उल्लिखित व्यवस्थाहरूको कार्यान्वयनको अवस्थाबारे निरन्तर अनुगमन गर्ने पद्धतिको विकासमा जोड दिइनेछ ।

(ख) प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरू मार्फत सचेतना अभिवृद्धि गर्ने :

आयोगले प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रमलाई जोड दिँदै सामुदायिक शिक्षा, बैठक, अन्तर्क्रिया एवम् प्रचार प्रसार लगायतका कार्य गर्दै आएको छ । आयोगको प्रवर्द्धनात्मक र निरोधात्मक कार्यसम्बन्धी अवधारणापत्रले भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि सहकार्य गर्नुपर्ने निकाय तथा समूहका रूपमा विद्यालय तथा क्याम्पस स्तरमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरू, व्यावसायिक संगठनमा आवद्ध पेसाविद्हरू, निर्वाचित पदाधिकारीहरू, कार्यालय प्रमुखहरू, स्थानीय

तहका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतहरू, कर्मचारीहरू, विभिन्न उपभोक्ता समूह तथा उपभोक्ता मञ्चका पदाधिकारीहरू, नागरिक समाज र सञ्चारकर्मीहरूलाई पहिचान गरेको छ । अवधारणापत्रले प्रवर्द्धनात्मक कार्य अन्तर्गत भ्रष्टाचारविरुद्धका सामग्रीहरूको प्रकाशन/प्रसारण गर्ने, भ्रष्टाचारविरुद्ध अन्तर्क्रिया तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने, शिक्षण संस्थाहरूमा भ्रष्टाचारविरुद्धका शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने/गराउने र अन्य विविध कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने गरी कार्यक्रम तथा कार्ययोजना निर्धारण गरेको छ । अवधारणापत्रबमोजिम सुशासन र सदाचारिता अभिवृद्धिका लागि प्रवर्द्धनात्मक कार्यलाई महत्वपूर्ण रणनीतिका रूपमा लिई आगामी दिनमा भ्रष्टाचारविरुद्ध सचेतना अभिवृद्धि गर्ने विभिन्न श्रव्यदृश्य सामग्री प्रदर्शन तथा वितरण गर्ने कार्यका साथै सञ्चार माध्यमबाट सदाचार कार्यक्रमको प्रसारण गर्ने सोच लिइएको छ । साथै, पहिचान गरिएका लक्षित वर्गसमक्ष अन्तर्क्रिया, गोष्ठी, सेमिनार, प्रशिक्षण, असल अभ्यासहरूबारे छलफल एवम् सूचना आदान प्रदानका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । शिक्षण संस्थाका विद्यार्थीहरूलाई लक्षित गरी भ्रष्टाचार नियन्त्रण विषयमा प्रतियोगितात्मक कार्यक्रमहरू, जस्तै:- कविता/निबन्ध/वक्तृत्वकला/चित्रकला प्रतियोगिता आदि सञ्चालन गरिनेछ ।

नेपालमा भ्रष्टाचार र सुशासनको अवस्थासम्बन्धी अध्ययन, २०७५ अनुसार आयोगले सम्पादन गर्ने विभिन्न कार्यहरूका बारेमा सबै सरोकारवालाहरूलाई सुसूचित गर्न प्रभावकारी सूचना माध्यमहरूको उपयोग गर्नु आवश्यक देखिएको छ । आयोगका कार्यहरूका बारेमा सेवाग्राहीहरूलाई जानकारी गराउने उद्देश्यले हरेक प्रदेशमा रहेका आयोगका कार्यालयहरूमा Digital Display Board राखिनेछ । साथै, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले गर्ने कार्य एवम् गतिविधि प्रस्ट, खुलस्त पार्न स्थानीय रेडियो, एफ.एम.हरूमार्फत प्रचारप्रसार गरिनेछ ।

प्रवर्द्धनात्मक कार्यमार्फत सदाचारिता अभिवृद्धिका लागि आधुनिक सञ्चार प्रविधिको उपयोग गरिनेछ । हाल आयोगले फेसबुक पेजमार्फत सूचना प्रवाह गरिरहेको छ, जसलाई रुचाउने, टिप्पणी गर्ने र सेयर गर्ने व्यक्तिहरूको उल्लेख्य संख्या रहेको देखिन्छ । विशेष गरी युवाहरूका माझमा सञ्चारका नयाँ प्रविधिहरू बढी लोकप्रिय भएको हुँदा आयोगले आगामी दिनमा आफ्नो ट्वीटर पेज, ब्लग र युट्युब च्यानलसमेत निर्माण गरी भ्रष्टाचारविरुद्ध सचेतनामूलक तथा सदाचारिता अभिवृद्धि गर्ने सामग्रीहरूको प्रकाशन प्रसारण गर्ने सोचसमेत राखेको छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको वृत्तचित्र, भ्रष्टाचारमा संलग्न भई सजाय पाएका कर्मचारीको पारिवारिक सामाजिक अवस्था झल्कने सत्यकथा एवम् भ्रष्टाचार र अनियमितताका कारण असफल भएका आयोजनाहरूको विवरण जस्ता सामग्री उत्पादन गरी यस्ता माध्यमहरूमा राखिनेछ । साथै आगामी दिनमा हुने नयाँ नयाँ प्रविधिको विकाससँग तादात्म्यता कायम हुने गरी आयोगले आफ्नो प्रवर्द्धनात्मक गतिविधिलाई अघावधिक गर्नेछ ।

७.४.३ संस्थागत सुदृढीकरणतर्फको कार्यदिशा

आयोगको संवैधानिक जिम्मेवारी र काम कर्तव्यलाई प्रभावकारी रूपमा निर्वाह गर्नमा सहयोग पुऱ्याउनका लागि संस्थागत सुदृढीकरणमा जोड दिइएको छ । यसमा मूलतः आयोग र मातहत कार्यालयहरूलाई संघीय मान्यतानुसार पुनर्संरचना गरी सुदृढीकरण गर्ने, स्वचालित कार्यालय सञ्चालन प्रणालीको विकास गर्ने तथा प्रभावकारी संस्थागत स्मरण र अभिलेख व्यवस्थापन गर्ने कार्यमा जोड दिइनेछ ।

(क) पुनर्संरचना गरिएका कार्यालयहरूको सुदृढीकरण गर्ने :

नेपाल सरकार (मन्त्रपरिषद) को मिति २०७५।३।३२ को निर्णयानुसार मुलुकको संघीय संरचनासँग तादात्म्यता हुने गरी आयोग र मातहत कार्यालयहरूको पुनर्संरचना गरिएको छ । साविकमा आयोगअन्तर्गत कार्य सञ्चालनमा रहेका १० वटा कार्यालयहरूलाई प्रादेशिक संरचना अनुसार प्रत्येक प्रदेशमा १/१ वटाका दरले रहने गरी ७ वटा कार्यालय स्थापना गरिएको छ भने आयोगको कार्यालय बुटवलको सम्पर्क कार्यालय नेपालगञ्जमा रहने गरी व्यवस्थित गरिएको छ । प्रदेश तहमा पुनर्संरचना गरिएका आयोगका कार्यालयबाट सूचनामा जनताको पहुँच सहज बनाउन, सेवाप्रवाहलाई सहज र सरल बनाउन, स्थानीय सरकारको स्वशासन तथा शासकीय प्रबन्धलाई पारदर्शी, जवाफदेही र उत्तरदायी बनाई स्थानीय तहबाटै सुशासन कायम गर्ने कार्यमा सहयोग पुग्नेछ भन्ने अपेक्षा लिइएको छ ।

स्थानीय स्तरका सार्वजनिक निकायहरूमा सदाचार र सुशासन प्रवर्द्धन गर्न स्थानीय स्तरमै आयोगको सशक्त क्रियाशीलता आवश्यक देखिएको हुँदा आयोगका कार्यालयलाई सुदृढीकरण गर्नमा जोड दिइएको छ । सबै कर्मचारीको पहुँच सुनिश्चित हुने गरी सवारी साधनको प्रबन्ध, उदाहरणीय कार्यालय सरसफाइ व्यवस्थापन, नागरिकमैत्री कार्यवातावरण, सूचना स्रोत साधनमा सबैको पहुँच कायम गर्नमा जोड दिइएको छ । त्यस्तै, आयोगका कार्यालयहरूमा स्थानीय तहमा नै जनताको सहज पहुँच पुगोस् भन्ने उद्देश्यले अनुसन्धानमूलक सामग्री समयमा उपलब्ध गराउने एवम् निर्माणाधीन भवनलाई समयमा सम्पन्न गर्ने गरी कार्यक्रम तय गरिएको छ ।

(ख) स्वचालित कार्यालय संचालन प्रणालीको विकास गर्ने :

आयोगमा प्राप्त भएका उजुरी दतदिखि प्रारम्भिक छानबिन, विस्तृत अनुसन्धान, तहकिकात र अभियोजन तथा फछ्यौट प्रक्रियामा Office Automation विकास गर्ने कार्यको सुरुवात भएको छ । आयोगको अनुसन्धान प्रणालीका साथसाथै पत्राचार, टिप्पणी, परिपत्र लगायतका कार्यालय संचालनका सम्पूर्ण कार्यहरू विद्युतीय प्रणाली मार्फत संचालन गर्न आवश्यक सफ्टवेयर निर्माण कार्य भइरहेको छ । हार्डवेयर खरिदसम्बन्धी कार्य सम्पन्न भएको छ । सफ्टवेयरको विकास सम्पन्न भएपछि कार्यालय सञ्चालनमा यसको उपयोग गरिनेछ । यस प्रणालीबाट सूचनादाता तथा उजुरीकर्ताले आफ्नो चासोका उजुरीका विषयमा भएको कार्यप्रगतिको जानकारी प्राप्त गर्न सक्ने गरी स्वचालित सूचना प्रणालीको विकास गरिनेछ । साथै, यस स्वचालित कार्यालय सञ्चालन प्रणालीबाट आयोगको कार्यप्रगतिको बारेमा आयोगका सम्बन्धित उच्च पदाधिकारीदेखि व्यवस्थापन तहसम्म समेत जानकारी प्राप्त हुने व्यवस्था गरिनेछ । आयोग र कार्यालयहरूमा हुनसक्ने उजुरीहरूको दोहोरोपना हटाई अभिलेख व्यवस्थित गर्नमा पनि यसको उपयोग गरिनेछ । आयोग तथा कार्यालयको मासिक तथा वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन यस प्रणालीबाट नै प्राप्त गर्ने गरी व्यवस्थित गर्ने सोच रहेको छ । यस प्रणालीको उपयोगबाट साधन, स्रोत र समयको बचत हुने, सूचनाको गोपनीयता र सुरक्षा कायम हुने, त्रुटि कम हुने, प्रभावकारी सूचना प्रवाह हुने एवम् उत्पादकत्व र कार्य प्रभावकारिता अभिवृद्धि हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

स्वचालित कार्यालय सञ्चालन प्रणालीबाट नवीनतम सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी प्रविधिमैत्री संस्थाको रूपमा आयोगलाई विकास गरिनेछ । आयोगबाट हुने कामकारवाहीलाई स्वचालित प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नका लागि पहिलो चरणमा कागजको कम प्रयोग (Less Paper) लाई प्रोत्साहित गरिनेछ भने भने यसलाई भविष्यमा पूर्णतया E-governance प्रणालीमा लैजाने आधारशीलाका रूपमा विकास गरिनेछ । यसबाट आयोगले अनुसन्धानका सिलसिलामा आवश्यक सूचना सहज र सरल तरिकाले प्राप्त गर्न, सरोकारवाला निकायसँग सहकार्य गर्न तथा सूचनामा सबैको सहज र सरल पहुँचको विस्तार गर्ने लक्ष्यसमेत लिएको छ ।

(ग) प्रभावकारी संस्थागत स्मरण र अभिलेख व्यवस्थापनमा जोड दिने :

आयोगको संस्थागत स्मरण (Institutional Memory) लाई आयोगको भावी योजना, रणनीति, कार्यदिशा र निर्णय प्रक्रियाका लागि एउटा आधारका रूपमा लिई सुदृढ बनाउनका लागि आयोगका पूर्व प्रमुख आयुक्त, आयुक्त र सचिवहरूसँग अनुभव आदानप्रदान गर्ने, आयोगका महत्वपूर्ण कार्य प्रक्रिया/घटना र निर्णयको टिपोट गरी सुरक्षित राख्ने, अदालतबाट भएका महत्वपूर्ण घटना फैसलाहरूको अभिलेख राख्ने र आयोगबाट दिइने तालिमहरूमा महत्वपूर्ण घटनाहरूको जानकारी दिने कार्यदिशा लिएको छ ।

आयोगबाट सम्पादन हुने कार्यहरू सार्वजनिक निकायबाट हुने भ्रष्टाचारजन्य कार्यको बारेमा अनुसन्धान र तहकिकातसँग सम्बन्धित हुने हुनाले बढी संवेदनशील मानिन्छन् । अनुसन्धानका सिलसिलामा विभिन्न निकायबाट आयोगमा प्राप्त हुने सूचनाहरू, सञ्कल फाइलहरू, आयोगका निर्णयहरू, तहकिकात तथा अभियोजनसँग सम्बन्धित कागजपत्र र मिसिलहरूलाई व्यवस्थितरूपमा अभिलेखबद्ध गरी सुरक्षितसमेत गर्नुपर्ने हुन्छ । आयोगका सूचनामा सर्वसाधारणको पहुँच पुऱ्याउन, कार्यप्रणालीलाई चुस्त, दुरुस्त राखी विश्वसनीय बनाउन, अनुसन्धानमा पारदर्शी प्रणालीको विकास गरी प्रमाणयुक्त बनाई अभियोजन गर्नका लागि समेत प्रभावकारी अभिलेख व्यवस्थापन महत्वपूर्ण रहेको छ । आयोगबाट अनुसन्धान र तहकिकातका कार्य सम्पन्न भई अनुगमनका लागि प्राप्त मिसिलहरू, तामेलीमा गएका फाइलहरू तथा मुद्दा दायर भई पुनरावलोकन र पुनरावेदनको प्रक्रियामा रहेका कागज प्रमाणहरूलाई अनुसन्धानकर्ता र निर्णयकर्ताले आवश्यकतानुसार उपयोग गर्न, खोजेका बखत तुरुन्त प्राप्त गर्न एवम् लामो समयसम्म सुरक्षित गरी राख्न अभिलेख संकलन, व्यवस्थापन र वितरण कार्यमा नवीन प्रविधिको प्रयोगमा आयोग प्रतिबद्ध रहेको छ ।

७.४.४ मानव संसाधन विकाससम्बन्धी कार्यदिशा :

संगठनको रणनीति तथा कार्यदिशाबमोजिम भौतिक स्रोतसाधन र प्रविधिको प्रभावकारी उपयोगका लागि दक्ष मानवीय संसाधनको विकास अपरिहार्य हुन्छ । कार्यसम्पादनलाई प्रभावकारी र नतिजामूलक बनाउन तथा प्रविधिको विकाससँगै भ्रष्टाचारजन्य कार्यमा देखिएका नयाँ नयाँ प्रवृत्तिहरूलाई नियन्त्रण गरी सुशासन कायम गर्न आयोगमा कार्यरत मानवीय जनशक्ति दक्ष हुनुपर्ने आवश्यकतालाई महसुस गरी आयोगले मानवीय संसाधन विकासलाई सर्वोपरि महत्व दिंदै आएको छ । संगठनमा सिकाइ तथा अध्ययनलाई प्रोत्साहित गर्ने कार्य वातावरण तयार गर्ने, संगठनात्मक सिकाइका माध्यमबाट कार्यसम्पादनमा अभिवृद्धि गर्ने र संगठनको कार्य सम्पादनसँग सम्बन्धित विविध विषयहरूमा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने विषयमा आयोगले जोड दिंदै आएको छ । आयोगले मानवीय संसाधनको क्षमता अभिवृद्धिका लागि आवश्यकताको पहिचान गरी सोही आधारमा मानव संसाधन विकास गर्ने कार्यमा जोड दिएको छ । यसका लागि आयोगले तालिमलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन अनुसन्धान तथा अभियोजनसम्बन्धी आधारभूत तालिम दिग्दर्शन र वैदेशिक तालिममा मनोनयन गर्ने मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । जनशक्ति विकासको उद्देश्य कामकारबाहीबारे सामान्य जानकारी दिने, अनुसन्धानसम्बन्धी ज्ञान, सीप तथा क्षमताको सुदृढीकरण र सहजीकरण गर्ने, भ्रष्टाचारजन्य कार्यको अनुसन्धानमा विदेशी अनुभव आदानप्रदान गर्ने तथा अभियोजन र तहकिकात गर्ने जस्ता विषयमा निरन्तर तालिम प्रदान गरी विशेष ज्ञान, सीप र क्षमतायुक्त तथा नैतिकवान जनशक्तिको उत्पादन र परिचालन गर्ने रहेको छ । त्यस्तै, कर्मचारीलाई गैरमौद्रिक उपायहरूमा फर्त संगठनभित्र टिकाई अपेक्षित प्रतिफल प्राप्त गर्ने उद्देश्यले सबैको पहुँच पुग्ने गरी सवारी साधनको प्रबन्ध गर्ने, सरसफाइलाई व्यवस्थित गर्ने, कार्यवातावरणलाई कर्मचारीमैत्री बनाउने, सबैको सूचना स्रोत साधनमा पहुँच पुग्ने गरी प्रबन्ध तथा सन्तुलित वितरण गर्ने कार्यमा जोड दिइएको छ । यसरी विभिन्न माध्यमबाट कर्मचारीहरूलाई उत्प्रेरित गरी उनीहरूको मनोबल उच्च राखेर आयोगबाट दायर हुने भ्रष्टाचारजन्य मुद्दाहरूमा अधिकतम सफलता प्राप्त गरी आयोगप्रतिको जनविश्वास बढाउने ध्येय रहेको छ । आगामी दिनमा आयोगले कर्मचारीहरूको वृत्तिविकास कार्यक्रम तर्जुमा गरी कर्मचारी व्यवस्थापन र विकास सम्बन्धमा देहायको कार्यदिशा अवलम्बन गर्नेछु :-

- स्वच्छ, निर्भीक, तटस्थ र सदाचारयुक्त कर्मचारीहरूलाई आयोगमा ल्याई काममा लगाउन आवश्यक देखिएको हुँदा सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गरी आयोगमा त्यस्ता कर्मचारी ल्याउन पहल गर्ने,
- आयोगमा कार्यरत कर्मचारीहरूको योग्यता, क्षमता र अनुभवका आधारमा उनीहरूलाई अनुसन्धान तथा तहकिकातका कार्यमा लगाउन आवश्यक देखिएको हुँदा उपयुक्त व्यक्ति उपयुक्त स्थानमा खटाई काम लगाउने,
- अनुसन्धानमा संलग्न कर्मचारीको सुरक्षा तथा अनुसन्धान प्रभावकारिताका लागि गहन, जटिल र ठूला प्रकृतिका वा अदालतमा मुद्दा जाने प्रकृतिका उजुरीको अनुसन्धान सामूहिक टोलीमा फर्त गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
- आयोगमा कर्मचारीलाई टिकाइराख्न मौद्रिक र गैरमौद्रिक प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्नुका साथै कर्मचारीको योगदान र सदाचारिताको कदर गर्दै उच्च कार्यसम्पादन स्तर र उच्च सदाचार भएका कर्मचारीहरूलाई पुरस्कृत गर्ने तथा क्षमता विकास लगायतका अवसरहरूमा सबैको पहुँच हुने पद्धति अवलम्बन गर्ने,
- आयोगमा कार्यरत कर्मचारीहरूको ज्ञान, सीप तथा क्षमता विकासका लागि आवश्यक पर्ने विविध प्रकारका तालिम कार्यक्रमहरू (अभिमुखीकरण, अनुसन्धानसम्बन्धी आधारभूत तथा विशिष्टीकृत विषयगत तालिम, सीप विकास तालिम) को व्यवस्था गर्ने,
- भ्रष्टाचार विरोधी संस्थाहरूसँग सम्बन्ध स्थापना, विस्तार र प्रवर्द्धन गरी सुशासन, सदाचार, वित्तीय अपराध, साइबर अपराध, निर्माण कार्य लगायतका विविध विषयका वैदेशिक तालिम, गोष्ठी, अध्ययन, अवलोकन भ्रमण आदिमा कर्मचारीहरूलाई सहभागी गराएर आवश्यकता बमोजिमको ज्ञान, सीप, अनुभव हासिल गर्ने वातावरण बनाउने ।

७.४.५ कार्यशैलीगत सुधारसम्बन्धी कार्यदिशा :

कुनै पनि संस्थाका लागि कार्यशैलीगत सुधार सबैभन्दा कठिन तर सबैभन्दा महत्वपूर्ण पक्ष हो । भौतिक, प्राविधिक, कार्यविधि वा क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरूको सञ्चालन गर्नुभन्दा प्रवृत्ति र कार्यशैलीमा सुधार

गरी सदाचारलाई जीवनशैलीका रूपमा अवलम्बन गर्ने कार्य बढी कठिन छ। आयोगको संवैधानिक गरिमा र गुरुत्तर जिम्मेवारीलाई मध्यनजर गरी स्वच्छ, स्वतन्त्र र निष्पक्ष रूपमा कार्यसम्पादन गर्नका लागि कार्यशैलीगत सुधार महत्वपूर्ण भएको हुँदा आयोगले आगामी दिनमा देहायबमोजिम कार्यशैलीगत सुधारको कार्यदिशा अवलम्बन गर्नेछ :-

- अनुसन्धानपूर्व नै प्रचार प्रसार गर्ने प्रवृत्तिको अन्त्य गरी अनुसन्धानको गोपनियता कायम राख्ने,
- पूर्वाग्रह र प्रतिशोधबाट निर्देशित नभई तथ्य, प्रमाणका आधारमा विधि र पद्धतिसम्मत ढङ्गले अनुसन्धान गर्ने,
- दबाव र प्रभावबाट मुक्त अनुसन्धान र अभियोजन कार्य अगाडि बढाइने,
- आयोगको आन्तरिक सुदृढीकरण मार्फत प्रभावमुक्त अनुसन्धान गर्ने ।

७.४.६ विविध विषयसम्बन्धी कार्यदिशा :

भ्रष्टाचारको प्रभावकारी नियन्त्रणका लागि उल्लिखित कार्यदिशाका साथसाथै देहायका विषयमा जोड दिई कार्यप्रणाली सुदृढीकरण गर्ने सोच आयोगले लिएको छ।

- भ्रष्टाचार निगरानी प्रणाली (Corruption Watch System) को स्थापना र विकास,
- भ्रष्टाचार गरेको अरूले थाहा पाए कारबाही हुने नभई भ्रष्टाचार गरेमा कारबाही हुनैपर्ने पद्धतिको विकास (System for Punishment on Corruption rather than Punishment on Exposure of Corruption),
- विकास निर्माणको काममा गुणस्तरहीन र समयमा काम सम्पन्न नगरेको पाइएमा कडा कारबाही गर्ने प्रक्रियाको अवलम्बन (Strong Action against Corruption) गरी कार्ययोजना सहितको कार्यान्वयनमा जोड,
- उजुरीको वास्तविक एवं गहन अनुसन्धान (In-depth Investigation) गरी भ्रष्टाचार भएको पाइएमा मुद्दा दायर गरिने, भ्रष्टाचार गरेको नपाइएमा तामेलीमा राख्ने स्पष्ट पद्धति (Predictable System) को विकास,
- उजुरी पछ्याउने पद्धति (Complain Tracking System) को स्थापना।

सदाचार र सुशासन प्रवर्द्धनमा सहयोग पुऱ्याउने आयोगको गन्तव्य हासिल गर्नमा सही दिशाबोध र पथप्रदर्शन गर्ने अपेक्षासहित निर्धारण गरिएको आयोगको आगामी रणनीति र कार्यदिशाको इमान्दारिताका साथ प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न आयोग प्रतिबद्ध रहेको छ ।

सुशासनसम्बन्धी राज्यका नीति र प्राथमिकताको कार्यान्वयनप्रति पूर्ण प्रतिबद्ध रही संवैधानिक गरिमालाई उचो राख्दै स्वतन्त्र र निष्पक्ष कार्यसम्पादन गर्न आयोग कटिबद्ध छ । आयोगको यस प्रयासमा सम्पूर्ण सरोकारवालाको सहयोग र सदभावको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । सबै सरोकारवालाको सहयोग र सहकार्यमा मात्रै भ्रष्टाचारमाथि निर्मम प्रहार गरी सुशासन र समृद्धि हासिल गर्ने दिशातर्फ अग्रसर हुन सकिन्छ । सरकारी, गैरसरकारी र निजी क्षेत्र, अन्तर्राष्ट्रिय जगत, सञ्चारकर्मी तथा नागरिक समाजलगायत सबै सरोकारवालाबाट प्राप्त सहयोगको लागि धन्यवाद ज्ञापन गर्दै आयोग आगामी दिनमा समेत सहयोगको लागि सबैमा आग्रह गर्दछ । सुशासन र सदाचारलाई नीति, कानून र वचनका साथै कार्यव्यवहार र जीवनशैलीमा रूपान्तरण गरी सदाचारयुक्त संस्कृतिको विकास गर्न सकिएमा कठिन भएपनि भ्रष्टाचार नियन्त्रण गरी सुशासन र समृद्धि अवश्य हासिल गर्न सकिन्छ ।